

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛУКАШЕВИЧ СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 340.12:347.9

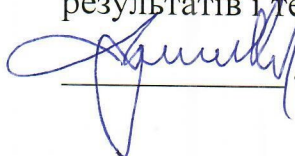
ДИСЕРТАЦІЯ

**ПОНЯТТЯ ТА МЕЖІ СУДОВОГО РОЗСУДУ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА
ПРАКТИКИ**

081 Право
08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Лукашевич Сергій Миколайович

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор
Дідич Тарас Олегович

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Лукашевич С.М. Поняття та межі судового розсуду: питання теорії та практики. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (Галузь знань: 08 Право). Університет економіки та права «КРОК». Київ. 2026.

У дисертаційному дослідженні запропоновано вирішення актуального наукового завдання, яке полягає в отриманні нових наукових результатів у галузі знань 08 «Право» щодо поняття та меж судового розсуду. Здійснено комплексну та системну теоретико-правову характеристику засад і практики судового розсуду як особливого процесу практичного досягнення верховенства права.

У першому розділі здійснено комплексний аналіз феномена судового розсуду як ключового елементу правозастосування в умовах трансформації української правової системи. Дослідження охоплює як теоретико-правові аспекти становлення судового розсуду, так і його практичне застосування в межах романо-германської правової традиції, до якої належить Україна. Акцент зроблено на переході від нормативістського підходу, що передбачає жорстке тлумачення правових норм, до аксіологічного підходу, орієнтованого на забезпечення справедливості, пропорційності та гуманізму у судовій діяльності.

Проаналізовано еволюцію поглядів на судовий розсуд у контексті загального праворозуміння, зокрема ідеї «живого права» Євгена Ерліха та американського правового реалізму Карла Ллевеліна, які обґрунтовують необхідність наділення судді дискреційними повноваженнями в умовах прогалин, колізій або невизначеності правових норм. Підкреслено, що судовий розсуд не є проявом сваволі чи суб'єктивізму, а навпаки – виступає інтелектуальною та правовою функцією, що спрямована на забезпечення балансу між буквою закону і його духом, між формальною законністю та матеріальною справедливістю.

Розглянуто позиції провідних українських науковців, які трактують суддівський розсуд як багатовимірну юридичну категорію, що функціонує в

межах правових, процесуальних і морально-етичних обмежень. Узагальнено сучасні наукові підходи до дефініювання сутності, змісту, функцій та меж судового розсуду. Особливу увагу приділено відмінності між технічним і аксіологічним аспектами цієї категорії.

Встановлено, що судовий розсуд в умовах демократичної правової держави має бути не лише інструментом інтерпретації та адаптації правових норм, але й механізмом гуманізації правосуддя, орієнтованим на досягнення субстантивної справедливості. Наголошено, що ефективна реалізація судового розсуду потребує чітко окреслених юридичних меж, сформованих на основі процесуальних стандартів, етичних принципів і доктрини верховенства права. Розглянуто судовий розсуд не як виключення з загальних правил, а як їх логічне продовження в умовах правової невизначеності. Встановлено, що суддівський розсуд є індикатором рівня правової культури, інституційної зрілості судової влади та здатності правової системи до самоадаптації в умовах складної та динамічної соціальної реальності.

Усі парадигми подано в контексті правової методології, акцент зроблено на глибину наукового аналізу судового розсуду, включаючи проблематику правової визначеності, герменевтики, дискреції, а також методологічну рефлексію сучасних дослідників. Здійснено комплексне методологічне осмислення судового розсуду як складного правового феномена, що функціонує на перетині правозастосування, судової інтерпретації та правотворчості. Методологічна основа дослідження сформована на поєднанні загальнонаукових, спеціально-юридичних і міждисциплінарних підходів, що дозволило забезпечити системність, цілісність і багатовимірність аналізу. Особливу увагу приділено принципам наукового пізнання (об'єктивність, сутнісний аналіз, єдність логічного й історичного, концептуальність), які забезпечують обґрунтованість висновків щодо меж і функцій суддівської дискреції.

Розглянуто класичні та сучасні підходи до методології дослідження судового розсуду: системний, діалектичний, історичний, трансдисциплінарний, синергетичний, аксіологічний, циклічний і парадигмальний. Окремо

акцентовано на значенні парадигмального підходу, який дозволив проаналізувати еволюцію уявлень про судовий розсуд у межах різних правових парадигм: нормативістської, юридичного реалізму, герменевтичної та критичної правової теорії. Продемонстровано, що межі та зміст суддівського розсуду змінюються відповідно до домінуючих у суспільстві ідей про право, справедливість, законність і моральність.

Застосування формально-правового, структурно-функціонального, порівняльно-правового та прогностичного методів дало змогу здійснити ґрунтовний аналіз нормативного закріплення судової дискреції, виявити її функціональне значення в сучасній правовій системі та спрогнозувати можливі вектори її трансформації. Обґрунтовано, що сучасне розуміння судового розсуду виходить за межі традиційного позитивістського уявлення, набуваючи рис адаптивного та аксіологічно орієнтованого механізму, здатного забезпечити справедливе, гнучке та ефективне правозастосування в умовах нормативної невизначеності.

У цьому розділі ґрунтовно розглядається гуманістичний підхід до судового розсуду як ключовий аспект сучасного етапу трансформації правової системи, зокрема судової гілки влади. Доведено, що судовий розсуд у межах гуманістичної парадигми не зводиться до техніко-юридичної процедури чи формального застосування закону. Натомість він постає як складна когнітивно-ціннісна діяльність, що вимагає від судді не лише високої правової компетентності, а й моральної зрілості, здатності до етичної рефлексії, емпатії та усвідомлення морального обов'язку. У центрі аналізу – ідея гармонізації букви закону зі справжніми потребами живої людини, яка стоїть за конкретною правовою ситуацією. Такий підхід сприяє зміщенню акцентів з державоцентризму на людиноцентризм, що є основою європейської правової традиції. Розглядається еволюція поняття «гуманізм» – від етимологічних витоків у латинській традиції до сучасного правового і філософського дискурсу. Особливу увагу приділено моральним якостям судді як необхідній умові реалізації справедливого та етично вивіреного правосуддя.

Проаналізовано чотири основні групи моральних чеснот, що визначають професійну й етичну якість судді: соціоетичні, гуманістичні, синтетичні та регулятивні. Акцент зроблено на таких рисах, як совість, скромність, правдивість, внутрішня гідність, здатність до моральної відповідальності. Обґрунтовано актуальність морального ідеалу як внутрішнього ціннісного орієнтира професійної поведінки судді. Значну увагу приділено філософському підґрунтю гуманізму: концепціям Сократа, Аристотеля, Іммануїла Канта та мислителів епохи Відродження. Висвітлюється роль совісті як внутрішнього морального трибуналу, що визначає межі допустимого в судовій діяльності та слугує критерієм моральної легітимності судового рішення.

Наголошено на необхідності гуманізації судової системи, де правосуддя розглядається не лише як юридична функція, а як морально-соціальна місія, покликана забезпечити справжню, а не формальну справедливість. У цьому зв'язку гуманістичний підхід є не лише теоретичною концепцією, а й практично значущою основою для оновлення судової етики, підвищення довіри суспільства до судової влади та утвердження верховенства права в українській правовій культурі. Визначено, що методологічне підґрунтя дослідження судового розсуду повинно ґрунтуватися на плюралізмі наукових підходів та відповідати динаміці сучасного правового мислення, що зумовлює необхідність міждисциплінарного аналізу, критичного осмислення правової реальності та переосмислення ролі суду в сучасній правовій системі.

У другому розділі розглядаються ключові аспекти розвитку судового прецеденту в Україні, особливо у контексті пострадянського періоду та процесів європейської інтеграції. Після здобуття незалежності українська правова система зазнала суттєвих змін, що зумовили поступове формування нових підходів до тлумачення та застосування судової практики. Зіставлення моделей англосаксонської та континентальної правових систем дозволяє оцінити особливості українського шляху адаптації до європейських стандартів у сфері правозастосування.

Окрема увага приділяється процесу впровадження судового прецеденту як орієнтиру в правовій системі України. У цьому контексті важливо не лише запозичити формальні механізми, але й забезпечити їх функціональність з урахуванням національної правової культури та правосвідомості. Особливо актуальним є поступове інтегрування практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) та Суду Європейського Союзу (СЄС) у рішення українських судів як одного з інструментів забезпечення правової визначеності та справедливості.

Також розкрито вплив правових традицій ЄС на формування вітчизняної судової практики. Законодавчі ініціативи останніх років, зокрема розвиток правових механізмів щодо використання судових рішень як зразкових чи орієнтирів, підтверджують готовність української системи до сприйняття прецедентної моделі правозастосування. Роль Верховного Суду в цьому процесі є визначальною – його правові позиції дедалі частіше сприймаються як дороговказ для судів нижчих інстанцій. Науковий аналіз також базується на дослідженнях українських правознавців, зокрема А.Й. Француза, який акцентує увагу на впровадженні норм права ЄС шляхом організаційно-правових заходів та системи консультативної підтримки. У зв'язку з цим підкреслюється необхідність урахування *acquis communautaire* – сукупності правових актів, практики та принципів, які становлять правову основу ЄС, як важливого елемента правової інтеграції.

Узагальнено, що судовий прецедент не є формально закріпленим джерелом права в Україні, вплив міжнародної та європейської судової практики є суттєвим. Рішення ЄСПЛ і СЄС не лише впливають на зміст судових рішень, але й сприяють уніфікації судової практики, підвищують рівень правової передбачуваності та загальну ефективність правосуддя. Така тенденція вказує на поступове наближення української судової системи до європейської моделі та підвищення стандартів захисту прав людини.

В цьому розділі розглянуто концепцію верховенства права як основи демократичної правової держави, де вагому роль відіграє судова влада.

Верховенство права розглядається як гарантія того, що всі органи влади, громадяни та юридичні особи підкоряються праву, яке є верховним і однаковим для всіх. Особлива увага приділяється судовому верховенству – поняттю, що підкреслює пріоритетність судових рішень у тлумаченні законодавства та забезпеченні єдності судової практики.

Проаналізовано, як судова влада виступає механізмом реалізації верховенства права, при цьому забезпечуючи справедливий розгляд справ і захист прав людини, вказуючи на необхідність незалежності суддів як запоруки неупередженості й ефективності правосуддя. Розглянуто нормативно-правову базу, зокрема положення Конституції України, закони, а також міжнародно-правові акти та стандарти Ради Європи, які визначають правові рамки для функціонування судової влади і реалізації принципу верховенства права.

Розвинуто наукове твердження про те, що вплив європейської інтеграції на розвиток судового верховенства в Україні в контексті імплементації рішень Європейського суду з прав людини та адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів, – вимагає глибоких реформ у судовій системі, які будуть спрямовані на підвищення рівня довіри громадськості до правосуддя. У цьому ключі розглянуто виклики та проблеми, з якими стикається Україна в реалізації принципу верховенства права. Доведено, що на реалізацію принципу верховенства права впливає недостатній рівень судової незалежності, політичний вплив на судові процеси, часткова гармонізація національного законодавства з міжнародними нормами. Запропоновано подолання цих проблем через посилення незалежності судової влади.

Запропоновано шляхи подолання цих проблем через посилення гарантій незалежності судової влади, підвищення кваліфікації суддів та розбудову правової культури в суспільстві.

У третьому розділі розглянуто ключові виклики, що стоять перед українською правовою системою в контексті її європейської інтеграції, з особливим акцентом на гармонізацію законодавства з правовими стандартами Європейського Союзу. Проаналізовано не лише формальну адаптацію норм, а й

глибинну трансформацію інституційних механізмів, правозастосовчої практики та юридичної культури. Розглянуто значення європейської інтеграції України з акцентом на її зобов'язання щодо наближення національного законодавства до *acquis* ЄС. Підкреслено, що одного лише формального ухвалення нормативно-правових актів недостатньо, оскільки це має бути ефективна імплементація, зокрема через судову практику, що є ключем для успішного процесу інтеграції.

Особливу увагу приділено готовності українських судів до застосування норм права ЄС та ширшого процесу «європеїзації». У дослідженні висвітлено позитивні зрушення у судовій практиці щодо розгляду положень Угоди про асоціацію з ЄС як норм прямої дії. Водночас зазначається наявність викликів, пов'язаних із відсутністю єдності у тлумаченні правових норм, що свідчить про потребу в уніфікованих критеріях і, можливо, у розширенні можливостей звернення українських судів до Суду справедливості ЄС за тлумаченням відповідних положень. Доведено, що європейська інтеграція передбачає не лише формальне приведення законодавства у відповідність до стандартів ЄС, а й побудову правової системи, здатної ефективно реалізовувати ці стандарти на практиці. Важливим чинником є також сприйняття суддями правових інститутів та норм ЄС, таких як державна допомога та інші механізми, що раніше не були притаманні українському правопорядку.

Проаналізовано вплив міжнародного та європейського права на національну правову систему України через імплементацію міжнародних стандартів і поступове наближення до європейських норм. Окрему увагу приділено формуванню правових засад європейської інтеграції України, правовому забезпеченню цього процесу та ролі правових механізмів у підтримці інтеграційного руху. Гармонізація національного законодавства з правом ЄС розглядається як необхідна передумова ефективного застосування норм ЄС у судовій практиці. Це, на нашу думку, дозволить зменшити юридичну невизначеність і сприятиме формуванню більш узгодженого та передбачуваного правового середовища. У роботі наведено приклади практики національних та міжнародних судових органів (зокрема Верховного Суду України,

Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, Верховного Суду США), які демонструють застосування судового розсуду в контексті дотримання принципів верховенства права, пропорційності, справедливості та правової визначеності.

Особливу увагу приділено проблемам незалежності судової влади, ефективності правосуддя, затягуванню розгляду справ, а також виконаності судових рішень – із посиланнями на відповідні рішення Європейського суду з прав людини. Значне місце займає аналіз судового розсуду як фундаментального елементу незалежності суддів, що дозволяє забезпечувати справедливість, пропорційність та правову визначеність у правозастосуванні. У цьому контексті розглядається європейська судова практика (СЈЕU та ЄСПЛ), а також стан і перспективи впровадження цих стандартів в Україні. Розкрито подвійний характер судового розсуду – як адаптивного інструмента права, що дозволяє враховувати індивідуальні обставини, і як етичного обов'язку судді ухвалювати справедливі рішення. Підкреслюється необхідність інституційних гарантій незалежності судової влади, таких як чіткі процедури призначення суддів, захист від політичного впливу, прозорі дисциплінарні механізми та належне фінансування судів.

Узагальнено, що ефективна імплементація європейських стандартів у національну правову систему України вимагає не лише змін у законодавстві, а й трансформації правової свідомості, правозастосовної практики та забезпечення реальних гарантій незалежності судової влади. Судовий розсуд розглядається як центральний інструмент досягнення цих цілей у межах верховенства права та захисту прав людини.

Ключові слова: верховенство права, доброчесність, судочинство, судовий розсуд, судове рішення, суд, справедливість, судовий прецедент, судова реформа, судочинство, права людини, правосуддя, правова система, правові цінності

ABSTRACT

Lukashevych S. M. The Concept and Limits of Judicial Discretion: Issues of Theory and Practice. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law» (Field of Knowledge 08 Law). «KROK» University. Kyiv. 2026.

The thesis research proposes a solution to an urgent scientific task, which is to obtain new scientific results in the field of knowledge 08 “Law” regarding the concept and limits of judicial discretion. A comprehensive and systematic theoretical and legal characterization of the principles and practice of judicial discretion as a special process of practical achievement of the rule of law is made. The concept and essence of judicial discretion, as well as the peculiarities of the practice of judicial discretion are investigated.

The first chapter provides a comprehensive analysis of the phenomenon of judicial discretion as a key element of law enforcement in the context of the transformation of the Ukrainian legal system. The study covers both the theoretical and legal aspects of the formation of judicial discretion and its practical application within the framework of the Romano-Germanic legal tradition, to which Ukraine belongs. The emphasis is on the transition from a normative approach, which involves a strict interpretation of legal norms, to an axiological approach focused on ensuring justice, proportionality and humanism in judicial activity.

The evolution of views on judicial discretion in the context of general legal understanding is analyzed, in particular the ideas of «living law» by Eugene Ehrlich and American legal realism by Carl Llewellyn, which justify the need to grant a judge discretionary powers in conditions of gaps, conflicts or uncertainty of legal norms. It is emphasized that judicial discretion is not a manifestation of arbitrariness or subjectivism, but on the contrary, it acts as an intellectual and legal function aimed at ensuring a balance between the letter of the law and its spirit, between formal legality and substantive justice.

The positions of leading Ukrainian scholars (in particular V. Bigun, V. S. Kantsyr, N. A. Huralenko) who interpret judicial discretion as a multidimensional legal

category that functions within the framework of legal, procedural and moral and ethical restrictions are considered. Modern scientific approaches to defining the essence, content, functions and limits of judicial discretion are summarized. Special attention is paid to the differences between the technical and axiological aspects of this category.

It is established that judicial discretion in a democratic legal state should be not only a tool for interpreting and adapting legal norms, but also a mechanism for humanizing justice, focused on achieving substantive justice. It is emphasized that the effective implementation of judicial discretion requires clearly defined legal boundaries formed on the basis of procedural standards, ethical principles and the doctrine of the rule of law.

Judicial discretion is considered not as an exception to general rules, but as their logical continuation in conditions of legal uncertainty. It is established that judicial discretion is an indicator of the level of legal culture, institutional maturity of the judiciary and the ability of the legal system to self-adapt in conditions of complex and dynamic social reality.

All paradigms are presented in the context of legal methodology, with an emphasis on the depth of scientific analysis of judicial discretion, including the issues of legal certainty, hermeneutics, discretion, as well as methodological reflection of modern researchers.

A comprehensive methodological understanding of judicial discretion as a complex legal phenomenon operating at the intersection of law enforcement, judicial interpretation and lawmaking has been carried out. The methodological basis of the study is formed on a combination of general scientific, special legal and interdisciplinary approaches, which allowed to ensure the systematicity, integrity and multidimensionality of the analysis. Particular attention is paid to the principles of scientific knowledge (objectivity, substantive analysis, unity of the logical and historical, conceptuality), which ensure the validity of conclusions regarding the boundaries and functions of judicial discretion.

Classical and modern approaches to the methodology of researching judicial discretion are considered: systemic, dialectical, historical, transdisciplinary,

synergistic, axiological, cyclical and paradigmatic. Special emphasis is placed on the significance of the paradigmatic approach, which allowed us to analyze the evolution of ideas about judicial discretion within the framework of various legal paradigms: normative, legal realism, hermeneutic and critical legal theory. It is demonstrated that the boundaries and content of judicial discretion change in accordance with the dominant ideas about law, justice, legality and morality in society.

The use of formal-legal, structural-functional, comparative-legal and prognostic methods made it possible to carry out a thorough analysis of the normative consolidation of judicial discretion, to identify its functional significance in the modern legal system and to predict possible vectors of its transformation. It is substantiated that the modern understanding of judicial discretion goes beyond the traditional positivist view, acquiring the features of an adaptive and axiologically oriented mechanism capable of ensuring fair, flexible and effective law enforcement in conditions of normative uncertainty.

This section thoroughly examines the humanistic approach to judicial discretion as a key aspect of the current stage of transformation of the legal system, in particular the judicial branch of power. It is proven that judicial discretion within the humanistic paradigm is not reduced to a technical-legal procedure or formal application of the law. Instead, it appears as a complex cognitive-value activity that requires the judge not only high legal competence, but also moral maturity, the ability for ethical reflection, empathy and awareness of moral duty. The analysis focuses on the idea of harmonizing the letter of the law with the real needs of a living person who stands behind a specific legal situation. Such an approach contributes to a shift in emphasis from state-centrism to anthropocentrism, which is the basis of the European legal tradition. The evolution of the concept of «humanism» is considered - from etymological origins in the Latin tradition to modern legal and philosophical discourse. Particular attention is paid to the moral qualities of a judge as a necessary condition for the implementation of fair and ethically verified justice.

Four main groups of moral virtues that determine the professional and ethical quality of a judge are analyzed: socio-ethical, humanistic, synthetic and regulative. The

emphasis is placed on such features as conscience, modesty, truthfulness, inner dignity, and the ability to moral responsibility. The relevance of the moral ideal as an internal value guide for the professional behavior of a judge is substantiated. Considerable attention is paid to the philosophical basis of humanism: the concepts of Socrates, Aristotle, Immanuel Kant and thinkers of the Renaissance. The role of conscience as an internal moral tribunal that determines the limits of what is permissible in judicial activity and serves as a criterion for the moral legitimacy of a judicial decision is highlighted.

The need for humanization of the judicial system is emphasized, where justice is considered not only as a legal function, but as a moral and social mission designed to ensure true, not formal, justice. In this regard, the humanistic approach is not only a theoretical concept, but also a practically significant basis for renewing judicial ethics, increasing public trust in the judiciary, and establishing the rule of law in Ukrainian legal culture.

It is determined that the methodological basis for the study of judicial discretion should be based on the pluralism of scientific approaches and correspond to the dynamics of modern legal thinking, which necessitates the need for interdisciplinary analysis, critical reflection on legal reality and rethinking the role of the court in the modern legal system.

The second chapter examines key aspects of the development of judicial precedent in Ukraine, especially in the context of the post-Soviet period and the processes of European integration. After gaining independence, the Ukrainian legal system has undergone significant changes, which led to the gradual formation of new approaches to the interpretation and application of judicial practice. A comparison of models of the Anglo-Saxon and continental legal systems allows us to assess the peculiarities of the Ukrainian path of adaptation to European standards in the field of law enforcement.

Special attention is paid to the process of introducing judicial precedent as a reference point in the legal system of Ukraine. In this context, it is important not only to borrow formal mechanisms, but also to ensure their functionality, taking into account

the national legal culture and legal consciousness. The gradual integration of the practice of the European Court of Human Rights (ECHR) and the Court of Justice of the European Union (CJEU) into the decisions of Ukrainian courts as one of the instruments for ensuring legal certainty and justice is especially relevant.

The influence of EU legal traditions on the formation of domestic judicial practice is also revealed. Legislative initiatives in recent years, in particular the development of legal mechanisms for using judicial decisions as models or references, confirm the readiness of the Ukrainian system to accept the precedent model of law enforcement. The role of the Supreme Court in this process is decisive - its legal positions are increasingly perceived as a guide for lower courts.

The scientific analysis is also based on the research of Ukrainian jurists, in particular A.Y. Frantsaz, who focuses on the implementation of EU law through organizational and legal measures and a system of consultative support. In this regard, the need to take into account the *acquis communautaire* - a set of legal acts, practices and principles that constitute the legal basis of the EU, as an important element of legal integration is emphasized.

It is summarized that judicial precedent is not a formally established source of law in Ukraine, the influence of international and European judicial practice is significant. The decisions of the ECHR and the CJEU not only affect the content of judicial decisions, but also contribute to the unification of judicial practice, increase the level of legal predictability and the overall effectiveness of justice. This trend indicates a gradual approximation of the Ukrainian judicial system to the European model and an increase in the standards of human rights protection.

This section examines the concept of the rule of law as the foundation of a democratic legal state, where the judiciary plays a significant role. The rule of law is seen as a guarantee that all authorities, citizens and legal entities obey the law, which is supreme and the same for all. Particular attention is paid to judicial supremacy - a concept that emphasizes the priority of court decisions in interpreting legislation and ensuring the unity of judicial practice.

It analyzes how the judiciary acts as a mechanism for implementing the rule of law, while ensuring fair consideration of cases and protection of human rights, indicating the need for the independence of judges as a guarantee of impartiality and efficiency of justice. The legal framework is considered, in particular the provisions of the Constitution of Ukraine, laws, as well as international legal acts and standards of the Council of Europe, which determine the legal framework for the functioning of the judiciary and the implementation of the rule of law.

A scientific statement is developed that the impact of European integration on the development of judicial supremacy in Ukraine in the context of the implementation of the decisions of the European Court of Human Rights and the adaptation of national legislation to international standards requires deep reforms in the judicial system, which will be aimed at increasing the level of public trust in justice. In this vein, the challenges and problems that Ukraine faces in implementing the rule of law are considered. It is proven that the implementation of the rule of law is affected by an insufficient level of judicial independence, political influence on judicial processes, and partial harmonization of national legislation with international norms. It is proposed to overcome these problems by strengthening the independence of the judiciary.

Ways to overcome these problems are proposed by strengthening guarantees of judicial independence, improving the qualifications of judges and building a legal culture in society.

The third chapter examines the key challenges facing the Ukrainian legal system in the context of its European integration, with a special emphasis on harmonizing legislation with the legal standards of the European Union. It analyzes not only the formal adaptation of norms, but also the deep transformation of institutional mechanisms, law enforcement practice and legal culture. It examines the significance of Ukraine's European integration with an emphasis on its obligations to approximate national legislation to the EU *acquis*. It is emphasized that the mere formal adoption of regulatory legal acts is not enough, as it must be effectively implemented, in particular through judicial practice, which is the key to a successful integration process.

Particular attention is paid to the readiness of Ukrainian courts to apply EU law and the broader process of “Europeanization”. The study highlights positive developments in judicial practice regarding the consideration of the provisions of the Association Agreement with the EU as directly applicable norms. At the same time, it notes the presence of challenges related to the lack of unity in the interpretation of legal norms, which indicates the need for unified criteria and, possibly, expanding the possibilities for Ukrainian courts to apply to the Court of Justice of the EU for the interpretation of relevant provisions.

It is proven that European integration involves not only the formal alignment of legislation with EU standards, but also the construction of a legal system capable of effectively implementing these standards in practice. An important factor is also the perception by judges of EU legal institutions and norms, such as state aid and other mechanisms that were previously not inherent in the Ukrainian legal order.

The impact of international and European law on the national legal system of Ukraine through the implementation of international standards and gradual approximation to European norms is analyzed. Special attention is paid to the formation of the legal foundations of Ukraine’s European integration, the legal support of this process and the role of legal mechanisms in supporting the integration movement. Harmonization of national legislation with EU law is considered a necessary prerequisite for the effective application of EU norms in judicial practice. This, in our opinion, will reduce legal uncertainty and contribute to the formation of a more coherent and predictable legal environment.

The paper presents examples of the practice of national and international judicial bodies (in particular, the Supreme Court of Ukraine, the Constitutional Court of Ukraine, the European Court of Human Rights, the US Supreme Court), which demonstrate the application of judicial discretion in the context of compliance with the principles of the rule of law, proportionality, fairness and legal certainty.

Particular attention is paid to the problems of judicial independence, efficiency of justice, delay in the consideration of cases, as well as the enforceability of court decisions - with references to the relevant decisions of the European Court of Human

Rights. A significant place is occupied by the analysis of judicial discretion as a fundamental element of judicial independence, which allows ensuring fairness, proportionality and legal certainty in the application of law. In this context, European case law (CJEU and ECHR) is considered, as well as the state and prospects for the implementation of these standards in Ukraine.

The dual nature of judicial discretion is revealed - as an adaptive instrument of law, which allows taking into account individual circumstances, and as an ethical duty of a judge to make fair decisions. The need for institutional guarantees of judicial independence is emphasized, such as clear procedures for the appointment of judges, protection from political influence, transparent disciplinary mechanisms and adequate funding of courts.

It is summarized that the effective implementation of European standards into the national legal system of Ukraine requires not only changes in legislation, but also the transformation of legal consciousness, law enforcement practice and the provision of real guarantees of judicial independence. Judicial discretion is considered as a central tool for achieving these goals within the framework of the rule of law and the protection of human rights.

Keywords: rule of law, integrity, judicial process, judicial discretion, court decision, court, justice (fairness), judicial precedent, judicial reform, judicial process, human rights, administration of justice, legal system, legal values.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових періодичних виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз:

1. Лукашевич С. М. Загальнотеоретичні підходи до з'ясування генезису поняття «судовий розсуд». *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. Вип. 6 (24). С. 536–544. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6\(24\)-536-544](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6(24)-536-544) (0,6 друк. арк.).

2. Лукашевич С. М. Гуманістичний підхід та моральність як ключовий фактор судового розсуду при вчиненні процесуальних дій у судочинстві. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 8(8). С. 116–127. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-8\(8\)-116-127](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-8(8)-116-127) (0,8 друк. арк.).

3. Лукашевич С. М. Передумови та перспективи адаптації української правової системи до стандартів ЄС. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право. 2025. Том. 1 Вип. 87. С.77-82. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.11> (0,6 друк. арк.).

4. Лукашевич С. М. Адаптація судової системи України до європейських стандартів: проблеми, виклики та перспективи. *Legal Bulletin*. 2025. №2 (16). С. 107–115. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-16-B13>. (0,9 друк. арк.).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Лукашевич С. М. Судовий розсуд – як особливий вид правозастосовної діяльності: науковий дискурс. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Випуск 63 : матеріали міжнар. наук. інтернет. конф. 11 – 12 лип. 2024 р. м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща : / редкол. : О. Яремко та ін. ГО «Наукова спільнота». WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В. Б, 2024. С. 6–9. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3921.

6. Лукашевич С. Моральність у судовому розсуді при вчиненні процесуальних дій. *The 11th International scientific and practical conference «Topical aspects of modern scientific research»* (July 11-13, 2024) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2024. Pp. 357–359. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/07/TOPICAL-ASPECTS-OF-MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-11-13.07.24.pdf>.

7. Лукашевич С. М. Судові підходи до сексуальних та гендерно-обумовлених злочинів у міжнародному кримінальному суді. *IV Міжнародна конференція «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку»*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, Україна, 05-06 грудня 2024 р.). 2024. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2024/paper/view/2457>.

8. Лукашевич С. М. Адміністративне судочинство у воєнний час: виклики, адаптація та європейський вектор розвитку. *II Міжнародна науково-практична конференція «Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор»*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, Україна, 10 квітня 2025 р.). С. 426–428. URL : https://fpmv.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/1_kpp/Materialy_naukovykh_zakhodiv/zbirnyk_konferentsii_10_04_2025.pdf.

9. Лукашевич С. М. Судовий розсуд як точка перетину між активізмом і самообмеженням. *Дев'ятнадцяті юридичні читання. наука і освіта в Україні: актуальні проблеми розвитку*: матеріали міжнар. наук. конф. (м. Київ, Україна, 29–30 квітня 2025 р.). Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова С. 239–241. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/48120/Deviatnadtsiati%20yurydychni%20chytannia.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

10. Лукашевич С. М. Судовий розсуд як ключовий елемент незалежності судової влади в Європейському Союзі. *«Права людини та публічне врядування: матеріали VIII Міжнародного правничого форуму»* (м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів–Торунь) : Liha-Pres, 2025. С. 191–193. URL: <https://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/book/390>. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-50>.

11. Лукашевич С. М. Гендерне правосуддя як елемент забезпечення прав людини і дитини в умовах формування правової держави. Права людини та права дитини в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу (8 жовтня 2025 р.). URL: <https://dspace.krok.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ee84fc2d-4968-48b3-9789-43ae901ced40/content>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	22
ВСТУП	23
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАРАДИГМАЛЬНОГО І ГУМАНІСТИЧНОГО ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОГО РОЗСУДУ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ	35
1.1. Генеза пізнання судового розсуду в юридичній науці	35
1.2. Методологічна основа дослідження судового розсуду: поєднання парадигмального і гуманістичного підходів	60
Висновки до Розділу 1	87
РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ Й МЕЖ СУДОВОГО РОЗСУДУ У СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА	92
2.1. Становлення та розвиток українського правозастосування крізь призму судового прецеденту й меж судового розсуду	92
2.2. Судовий розсуд у системі гарантій верховенства права та правової визначеності	122
Висновки до Розділу 2	144
РОЗДІЛ 3. СУДОВИЙ РОЗСУД У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ КОНТЕКСТАХ – СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД	147
3.1. Судовий розсуд як ключовий елемент незалежності судової влади	147
3.2. Шляхи забезпечення єдності судового правозастосування в сучасних умовах розвитку правової системи України	171
Висновки до Розділу 3	188
ВИСНОВКИ	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	201
ДОДАТКИ	227

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ	– Верховна Рада України
ВКС	– Вища кваліфікаційна комісія суддів України
ВС	– Верховний Суд
ЄРСР	– Єдиний реєстр судових рішень
ЄС	– Європейський союз
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КАСУ	– Кодекс адміністративного судочинства України
КАС у складі ВС	– Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду
ККУ	– Кримінальний кодекс України
Конвенція	– Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
КУ	– Конституція України
КСУ	– Конституційний Суд України
СЄС	– Суд Європейського Союзу
ПВС	– Пленум Верховного Суду
ЦК України	– Цивільний кодекс України

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розбудова в Україні правової, демократичної та соціально-орієнтованої держави об'єктивно зумовлює необхідність глибокого реформування судової влади як ключового інституту забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод людини та утвердження довіри суспільства до правосуддя. Одним із центральних таких трансформацій є осмислення й удосконалення правового регулювання судового розсуду як особливої форми реалізації судової влади в умовах складності, невизначеності та динамічності сучасних правовідносин.

Проведена в Україні судова реформа спрямована на забезпечення відповідності судової діяльності конституційним засадам, загально визнаним принципам законності, справедливості, пропорційності, правової визначеності та добросовісності. У цьому контексті судовий розсуд постає не як відхилення від законності, а як необхідний інструмент ефективного правозастосування, що дозволяє суду приймати обґрунтовані й справедливі рішення в ситуаціях прогалин, колізій та оціночних понять у праві.

Тривалий часу вітчизняній юридичній науці та практиці домінувала ідея жорсткого імперативного правового регулювання, яка фактично заперечувала допустимість судового розсуду. Однак становлення демократичної правової держави та перехід до людиноцентричної моделі правосуддя зумовили поступове визнання дискреційних повноважень суду як невід'ємного елементу судової влади. При цьому судовий розсуд не є абсолютною свободою судді, а реалізується в межах, визначених законом, принципам верховенства права, судовою практикою та доктринальними орієнтирами.

Разом із тим судовий розсуд за своєю природою передбачає наявність елементу суб'єктивного вибору, що актуалізує проблему визначення його меж, критеріїв та гарантій недопущення свавілля. Саме встановлення чітких меж судового розсуду є ключовою умовою забезпечення законності, обґрунтованості

й легітимності судових рішень, а також балансу між судовим активізмом і судовим самообмеженням.

Особливої актуальності проблема судового розсуду набуває в умовах євроінтеграційних процесів, які вимагають не лише формальної імплементації норм права ЄС, а й реального їх застосування у національній судовій практиці. Орієнтація на практику СЕС обумовлює необхідність переосмислення ролі судового прецеденту, єдності правозастосування та стандартів суддівської аргументації, у межах яких судовий розсуд виступає ключовим інструментом адаптації європейських правових принципів до національного контексту.

На сучасному етапі розвитку українське правосуддя трансформується від формалізованої та державоцентричної моделі до аксіологічно орієнтованого, гуманістичного судочинства, у центрі якого перебуває людина як носій гідності та невід'ємних прав і свобод. У цьому вимірі судовий розсуд набуває не лише правового, а й морально етичного значення, поєднуючи юридичну аргументацію з принципами справедливості, пропорційності та поваги до людської гідності.

Водночас, попри значний науковий доробок у сфері дослідження судового розсуду, низка його аспектів залишається недостатньо опрацьованими. Зокрема, бракує комплексних досліджень, які поєднували б інституційний, гуманістичний та євроінтеграційний підходи до визначення природи, функцій і меж судового розсуду з урахуванням судового прецеденту та вимог правової визначеності. Фрагментарність наукових підходів ускладнює формування цілісної доктринальної моделі судового розсуду, адекватної сучасним викликам правової системи України.

З огляду на викладене, актуальність обраної теми зумовлена потребою теоретичного осмислення судового розсуду як ключового елементу незалежності судової влади, визначення його меж у контексті верховенства права та забезпечення єдності судового правозастосування, а також необхідністю адаптації національної судової практики до європейських стандартів правосуддя. Це робить запропоноване дослідження науково значущим і практично важливим для подальшого розвитку судової системи України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК»: «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: 0118U001384); Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2021- 2025 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26.03.2021 № 12-21 (пункт 1.2. Удосконалення національної правової системи та її адаптації до європейського права).

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. У контексті вітчизняної юридичної науки концептуальні підходи до розуміння судового розсуду, принципу верховенства права, організації судової діяльності та функціонування судочинства знайшли своє відображення у працях таких учених: В. Б. Авер'янов, В. П. Андрущенко, О. О. Барабаш, В. В. Берч, Ю. М. Бисага, В. С. Бігун, А. М. Бірюкова, О. І. Бодак, А. О. Борисенко, А. А. Бутирський, М. В. Василевич, М. Ю. Віхляєв, С. М. Глубоченко, О. В. Грищук, М. М. Гудима, Н. А. Гураленко, Т. О. Гуржій, Т. О. Дідич, С. В. Жуков, Ю. О. Загуменна, Л. Є. Зуєва, Н. В. Камінська, В. С. Канцір, В. О. Кібець, Є. В. Курінний, Т. В. Комарова, В. К. Колпаков, П. В. Куфтирєв, Ю. О. Легеза, Д. В. Лученко, П. С. Лютіков, А. С. Макаренко, Д. В. Малетов, Г. П. Мельник, Р. В. Миронюк, А. М. Мірошніченко, Л. М. Москович, І. С. Нуруллаєв, Н. М. Онищенко, Н. В. Ортинська, Л. А. Остафійчук, О. В. Острогляд, О. В. Петришин, А. С. Петрова, С. П. Погребняк, Т. С. Подорожна, Д. І. Попов, Д. П. Поповський, Д. В. Приймаченко, С. М. Прилипко, О. Є. Проць, С. І. Пушкар, М. Б. Рісний, М. В. Руденко, О. В. Святун, Л. В. Скомороха, К. В. Смирнова, В. В. Степаненко, Н. В. Степаненко, А. О. Сурнін, В. Я. Тацій, І. Б. Усенко, А. Й. Француз, О. З. Хотинська-Нор, Б. В. Шведа, В. С. Шевчук та інші.

Водночас, попри безсумнівну наукову цінність результатів, отриманих зазначеними вченими, слід констатувати, що низка аспектів проблематики судового розсуду залишається недостатньо опрацьованою. Насамперед це зумовлено тим, що дана тематика досі не була предметом комплексного дослідження з урахуванням сучасних векторів розвитку правових позицій та вироблення узгоджених теоретичних і практичних пропозицій. Разом із тим загальна динаміка розвитку сучасної правової науки свідчить про послідовне розширення наукових пошуків у цьому напрямі, що підтверджує актуальність і перспективність подальших досліджень проблем судового розсуду.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у всебічному, теоретично обґрунтованому та методологічно узгодженому аналізі судового розсуду як складного правового феномену, що інтегрує інтерпретаційні, ціннісні та функціонально-правозастосовні аспекти. На основі узагальнення сучасних наукових концепцій, доктринальних підходів, положень герменевтичної, критичної, нормативістської правових парадигм, а також результатів комплексного аналізу вітчизняної та міжнародної судової практики розкрити зміст, структуру й межі судового розсуду.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- проаналізувати наукові підходи до розуміння судового розсуду у правовій доктрині;
- обґрунтувати роль судового розсуду як інструменту системної рівноваги між судовим активізмом і самообмеженням;
- обґрунтувати судовий розсуд крізь призму парадигмального і гуманістичного підходів як ціннісно зумовленого феномену правозастосування;
- обґрунтувати власне теоретичне визначення судового розсуду як нормативно зумовленого виду діяльності;
- виокремити межі судового розсуду та обґрунтувати інтегративний підхід до визначення меж судового розсуду, що поєднує нормативні,

аксіологічні, функціональні, інституційні та герменевтичні виміри правового аналізу;

- проаналізувати роль судового прецеденту в континентальній правовій системі України та особливості його фактичного регулятивного впливу;
- обґрунтувати роль судового верховенства та судового розсуду як взаємопов'язаних інститутів забезпечення верховенства права;
- визначити й обґрунтувати інституційні та процесуальні механізми забезпечення єдності судового правозастосування та формування сталої судової практики.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері застосування судового розсуду в процесі правозастосовної діяльності суду в умовах функціонування правової системи України.

Предметом дослідження є поняття та межі судового розсуду: питання теорії та практики.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення основних завдань дисертаційного дослідження було використано методологічний інструментарій, що охоплює сукупність підходів, принципів і методів, що забезпечують досягнення мети та завдань наукової роботи. Методологія дослідження опирається на загальнонаукові принципи (об'єктивність, концептуальність, єдність логічного та історичного, сутнісний аналіз), що гарантують достовірність результатів, відкритість до альтернативного тлумачення, а також логічну послідовність пізнавального процесу.

У дисертаційному дослідженні застосовано комплекс класичних та сучасних наукових підходів, зокрема: системний підхід дозволив аналізувати об'єкт дослідження як цілісну множину елементів і взаємозв'язків (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); діалектичний підхід забезпечив виявлення суперечностей, руху і розвитку досліджуваних правових явищ (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); міждисциплінарний і трансдисциплінарний підходи забезпечили інтеграцію знань із суміжних наук (філософія, політологія,

соціологія, психологія) (підрозділи 1.1, 1.2); синергетичний підхід застосовувався для осмислення судового розсуду як елемента відкритої та динамічної правової системи, що розвивається в умовах багатовекторності правового регулювання та нормативної невизначеності. Такий підхід акцентує увагу на здатності судової системи до самоорганізації, адаптації та вироблення стабільних правових рішень шляхом поєднання формально-правових норм, судової практики та конституційних принципів (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); циклічний підхід дозволив врахувати повторюваність, трансформації й етапність соціально-правових процесів (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); парадигмальний підхід (за Т. Куном) допоміг проаналізувати судовий розсуд як феномен, що функціонує у межах певної правової парадигми – нормативістської, інтерпретативної, аксіологічної та реалістичної. Це дозволило дослідити еволюцію судового розсуду від формального застосування норм до творчої інтерпретації (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1); герменевтичний підхід дозволив розкрити судовий розсуд як інтерпретаційну діяльність судді спрямовану на з'ясування змісту правових норм з урахуванням їхньої мети, системного зв'язку з принципами права та ціннісного контексту. Його функціональний потенціал полягає у здатності пояснити механізми тлумачення оціночних понять, подолання прогалин і колізій законодавства, а також узгодження нормативного тексту відповідно до життєвих обставин (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1); функціонально-діяльнісний підхід дозволив з'ясувати роль судового розсуду у механізмі правового регулювання та правозастосування; його потенціал дозволив визначити основні функції судового розсуду, зокрема індивідуалізації правового регулювання, забезпечення ефективності судового розсуду, адаптації загальних норм до конкретних правових ситуацій, а також підтримання балансу між правовою визначеністю та гнучкістю правового впливу (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1); гуманістичний підхід дозволив розкрити як ціннісно зумовлену діяльність судді; гуманістичний підхід у межах даного дослідження ґрунтується на визнанні людини, її гідності, прав і свобод найвищою цінністю та визначає спрямованість судового розсуду на захист особи від свавільного втручання держави

(підрозділ 1.2); аксіологічний підхід дозволив виявити систему правових цінностей, які визначають зміст, межі та спрямованість суддівського вибору (підрозділ 1.2).

Методологічну основу дослідження система загально-наукових і спеціально-юридичних принципів наукового пізнання: принцип об'єктивності забезпечив неупереджений аналіз судового розсуду з урахуванням різних наукових підходів і доктринальних позицій, без їх абсолютизації чи ідеологічного спрощення (підрозділи 1.1, 1.2); принцип всебічності та повноти пізнання дав змогу дослідити судовий розсуд у єдності його правових, інституційних, морально-етичних, аксіологічних і практичних вимірів, а також розкрити його взаємозв'язок із принципами верховенства права, справедливості та пропорційності (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2); принцип порівняння забезпечив зіставлення підходів до судового розсуду та судового верховенства у різних правових системах, виявити спільні риси, відмінності та можливості адаптації зарубіжного досвіду (підрозділи 2.1, 2.2); принцип нормативності – відповідно до якого судовий розсуд аналізується як елемент правозастосовної діяльності, безпосередньо пов'язаний із системою загально обов'язкових правових норм (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); принцип формальної визначеності дозволив акцентувати увагу на необхідності чіткості, стабільності та передбачуваності правового регулювання і судової практики; та дозволив відмежувати правомірне здійснення дискреційних повноважень від прояву прихованої нормотворчості (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1).

Методи дослідження, що були використані у дисертаційному дослідженні: метод збору та аналізу інформації – для обробки джерельної бази (по тексту дисертації); структурно-функціональний метод – для виявлення взаємозалежностей у межах правової системи (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1); метод абстрагування, прогнозування і моделювання – для теоретичного узагальнення та прогнозу розвитку досліджуваних явищ (підрозділи 1.1, 1.2, 3.2); метод порівняльного аналізу і синтезу – для виявлення відмінностей у застосуванні судового розсуду в різних правових системах та для виокремлення теоретичних

та практичних аспектів поняття і меж судового розсуду (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1); діалектичний метод – для виявлення закономірностей розвитку судового розсуду в умовах європейської інтеграції (підрозділ 3.1); індукція та дедукція – для переходу від окремих випадків правозастосування до загальних висновків (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Також були застосовані такі спеціально-юридичні методи: формально-правовий метод – для аналізу і систематизації нормативно-правових актів (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); герменевтичний метод – для дослідження підходів до тлумачення правових норм і практики ЄСПЛ та Суду ЄС (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); метод правової догматики – для систематизації теоретичних положень про межі судового розсуду (підрозділ 2.1); метод правового порівняння – для зіставлення української моделі з англосаксонською та континентальною (підрозділи 2.1, 3.1); порівняльно-правовий – для аналізу впливу *acquis communautaire* та міжнародної судової практики на національну (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2); соціолого-правовий – для оцінки рівня сприйняття суддями нових правових інститутів і стандартів ЄС (підрозділи 1.2, 2.2); історико-правовий – для вивчення еволюції судового розсуду в пострадянській і сучасний період (підрозділ 2.1).

Таким чином, методологічний інструментарій дисертаційного дослідження забезпечив глибоке, всебічне й системне осмислення феномену судового розсуду в контексті його правової природи, функціонального наповнення та методологічних основ.

Інформаційну базу дослідження становлять наукові праці провідних українських та зарубіжних учених, аналітичні документи міжнародних організацій, вітчизняних і зарубіжних дослідницьких установ, нормативно-правові акти українського законодавства, інформаційно-аналітичні матеріали, матеріали періодичних видань; дані судової практики розміщеної у Єдиному державному реєстрі судових рішень; практика Європейського суду з прав людини, аналітичні матеріали Верховного Суду.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що дисертаційне дослідження є одним із перших у вітчизняній правовій науці комплексних теоретико-доктринальних досліджень судового розсуду, здійсненим крізь призму поєднання парадигмального, гуманістичного, інституційного, функціонально-діяльнісного та аксіологічного підходів, з урахуванням європейських стандартів правосуддя та процесів європейської інтеграції України, зокрема:

уперше:

– сформульовано інтегративну концепцію судового розсуду, яка поєднує нормативний, функціонально-діяльнісний, парадигмальний і гуманістичний підходи, що дозволяє розглядати судовий розсуд не лише як техніко-юридичний інструмент правозастосування, а як структурний елемент механізму забезпечення верховенства права, ціннісної легітимації судових рішень і довіри до судової влади;

– обґрунтовано парадигмально-гуманістичну модель судового розсуду, відповідно до якої ступінь свободи судді, характер і межі судового розсуду залежать від домінуючої правової парадигми, а гуманістичний підхід наповнює судовий розсуд аксіологічним змістом, пов'язаним із захистом гідності людини, основоположних прав і свобод, справедливості та моральної відповідальності судді;

– запропоновано концептуалізацію внутрішнього переконання судді як складного багатовимірного феномену, що формується під впливом не лише правових норм, а й морально-етичних засад, гуманістичних орієнтирів та суспільних очікувань, і визначає якість судового рішення як акту одночасно юридичного й морального характеру;

– виокремлено гіпотетичні (доктринальні) межі судового розсуду, зокрема межу між правозастосуванням і прихованою нормотворчістю, між тлумаченням права і політичним вибором, між захистом прав людини і надмірним судовим активізмом, які не завжди прямо закріплені в законі, але мають визначальне значення для легітимності судової влади в демократичній правовій державі;

– обґрунтовано інтегративний підхід до визначення меж судового розсуду, який охоплює нормативно-позитивістський, аксіологічний, функціонально-діяльнісний, інституційний та герменевтичний виміри і розглядає межі судового розсуду не як перелік заборон, а як систему правових, ціннісних і процедурних координат відповідального судового розсуду;

удосконалено:

– теоретичне визначення судового розсуду, яке розкриває його як нормативно зумовлений вид правозастосовної діяльності суду, що реалізується в межах процесуальної форми та полягає у відповідальному виборі між кількома юридично допустимими варіантами рішення з урахуванням фактичних обставин справи, цілей правового регулювання, принципів права та правових цінностей, що дозволяє подолати спрощене уявлення про судовий розсуд;

– доктринальні підходи до співвідношення судового активізму та судового самообмеження, шляхом доведення, що судовий розсуд виступає механізмом підтримання системної рівноваги і є необхідною умовою легітимності судової влади та реалізації принципу верховенства права;

дістало подальшого розвитку:

– методологічний інструментарій дослідження судового розсуду в частині визначення пізнавальної стратегії, складовими якої є гуманістичний та парадигмальний контексти;

– положення про роль судового прецеденту в континентальній правовій системі України в контексті трансформації української правової культури у напрямі змішаної моделі праворозуміння;

– наукові уявлення про судове верховенство як поліструктурний і динамічний феномен, який поєднує активну роль судів у захисті прав людини з інституційним самообмеженням судової влади у політично чутливих сферах, забезпечуючи баланс між гілками влади та стабільність правопорядку;

– теоретичні та практичні засади застосування норм права ЄС в національній судовій практиці, в частині обґрунтування вирішальної ролі

судового розсуду в тлумаченні та адаптації до національного правового контексту.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що положення, отримані в результаті проведеного дисертаційного дослідження, можуть бути використані:

– *для судової системи України*: одержані результати можуть бути безпосередньо використані у практичній діяльності судів усіх інстанцій для підвищення якості правосуддя та обґрунтованості судових рішень;

– *для законодавчого процесу*: висновки та теоретичні узагальнення можуть бути враховані у процесі вдосконалення законодавства України, зокрема під час розроблення та внесення змін до процесуальних кодексів у частині уточнення меж судового розсуду та вимог до мотивування судових рішень; при кодифікації законодавства з метою зменшення оціночної невизначеності та ризиків довільного тлумачення; у формуванні законодавчих механізмів, спрямованих на забезпечення єдності судового правозастосування;

– *для наукової діяльності*: отримані результати розширюють теоретико-методологічні засади дослідження судового розсуду та можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях проблем судового активізму, судового верховенства, меж дискреції суду та судового самообмеження;

– *для освітньої діяльності*: отримані результати можуть бути використані у навчальному процесі закладів вищої освіти та системі підвищення кваліфікації суддів, зокрема у розробленні спеціальних курсів і тренінгів суддів з питань застосування судового розсуду, мотивування судових рішень і використання практики ЄСПЛ та СЄС;

– *у діяльності органів суддівського врядування*: (Вища рада правосуддя, ВККС) при оцінюванні професійної діяльності суддів, зокрема щодо якості мотивування судових рішень; у розробленні норм і правил суддівської етики та доброчесності.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею автора. Основні ідеї та розробки, здійснені в рамках

дисертаційної роботи, у тому числі ті, що характеризують наукову новизну, практичне значення дослідження, отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, попередні й узагальнені результати та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях та круглих столах, зокрема: «Актуальні дослідження правової та історичної науки» (м. Тернопіль, 2024); «Topical aspects of modern scientific research. Proceedings of the 11th International scientific and practical conference» (Tokyo, 2024); IV Міжнародна конференція «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку» (м. Київ, 05-06 грудня 2024 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор» (м. Київ, 10 квітня 2025 р.); Дев'ятнадцять юридичні читання. Наука і освіта в Україні: актуальні проблеми розвитку (м. Київ, 29–30 квітня 2025 р.); «Права людини та публічне врядування: матеріали VIII Міжнародного правничого форуму (м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів-Торунь); Круглий стіл «Права людини і дитини: виклики та перспективи в умовах формування правової держави і громадянського суспільства» (м. Київ, 08 жовтня 2025 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у одинадцяти наукових публікаціях, зокрема у чотирьох статтях опублікованих самостійно у наукових періодичних виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз та семи тезах доповідей на науково-практичних конференціях, міжнародно-правничому форумі, круглому столі, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що поділяються на шість підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та двох додатків. Загальний обсяг рукопису дисертації становить 239 сторінок, з них основного тексту – 178 сторінок, список використаних джерел – 26 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПАРАДИГМАЛЬНОГО І ГУМАНІСТИЧНОГО ПІДХОДІВ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОГО РОЗСУДУ В ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

1.1. Генеза пізнання судового розсуду в юридичній науці

Для більшості представників української юридичної спільноти – у науці, практиці та правовій доктрині – нормативізм тривалий час залишався домінуючою методологічною парадигмою, у межах якої надання суддям дискреційних повноважень при вирішенні справ вважалося неприйнятним. Це зумовлювалося тим, що відповідний підхід ґрунтувався на уявленні про право як замкнену систему позитивних, формально визначених і абсолютних норм, здатних дати однозначну відповідь на кожне правове питання. Такий погляд заперечував можливість існування різних варіантів правозастосування однієї й тієї самої норми та, відповідно, відкидав ідею множинності правових рішень. Але еволюція й зростання правової держави та України як демократичної держави, у напрямку, що розвивався, є протилежним до збільшення диспозитивного характеру правового регулювання. Це дало можливість переосмислити місце суду в системі правозастосування, зокрема, прийняти поняття правової основи для судового розсуду як важливого компонента реалізації правосуддя.

Трансформація формального нормативізму в аксіологічно орієнтоване розуміння права стала одним із ключових чинників розширення горизонтів тлумачення правових норм. Це, у свою чергу, зумовило зростання значущості судового тлумачення, особливо в ситуаціях, коли норми права не забезпечують вичерпного та однозначного регулювання всіх аспектів правовідносин. За таких умов судове правозастосування набуває самостійної ролі у забезпеченні законності та справедливості.

Сучасний етап розвитку права є результатом поєднання об'єктивних закономірностей, зокрема історичної еволюції правової системи та зміни парадигм правового мислення, і суб'єктивних чинників, пов'язаних із діяльністю суб'єктів правотворчості, які відіграють особливу роль у формуванні змісту правового регулювання.

Ці суб'єкти – законодавці, судді, правозастосовники – формують зміст правових норм, заповнюючи, трансформуючи та враховуючи соціальні потреби, правові традиції та суспільні етичні принципи [18]. У міру впровадження правових стандартів виникають недоліки, які повинні бути виправлені спеціальними механізмами. У цій ситуації розсуд з боку судів дійсно є вирішальним, тобто правильно застосовувати закон, уникати та виправляти невизначеність закону й реагувати на нові соціально-правові обставини. У цьому відношенні, як зазначає В. В. Польщиков, визначення судового розсуду стає важливим питанням, принаймні настільки, наскільки воно інтерпретується як функціональне здійснення повноважень судді, судді з явними авторитетними повноваженнями [118]. Тлумачення норм є тим, що природно провокує наукові дебати, особливо щодо обмежень судового розсуду, його легітимності, доступності та відношення до верховенства права та правової визначеності [120]. Тому сучасна юридична наука повинна тепер переосмислити судовий розсуд як щось, що знаходиться всередині формального права та матеріальної справедливості, права й моралі, правових та соціальних норм. У цьому контексті судовий розсуд має не лише технічний, але й світоглядний ефект і використовується як гуманізуючий фактор у правосудді та процесі реалізації сутнісної справедливості в невизначених правових ситуаціях.

Сучасне суспільство постійно змінюється, форми соціальної організації розвиваються, соціальні зв'язки еволюціонують, а суспільні відносини стають складнішими [13]. Внаслідок цього законодавець, незважаючи на спроби створити системне регулювання, не може передбачити всі можливі ситуації, варіантність людської поведінки та соціальні зміни. Як зазначає А. Бондюк, надмірна кодифікація та деталізація правових норм може призвести до втрати

гнучкості в правовому регулюванні, що суперечить принципу ефективного застосування права [18]. У таких умовах зростає роль гнучкого, адаптивного правового механізму, який дозволяє правовій системі не тільки реагувати на зміни у суспільстві, а й відповідати потребам громадян.

Особливо важливою стає стадія правозастосування – сфера, де реалізується потенціал правотворчості. На цьому етапі ключова роль належить судовому рішення – особливій формі повноважень, які має суддя, що передбачає йому можливість вибору серед кількох правово обґрунтованих варіантів рішень у межах закону [83]. Судовий розсуд є не лише техніко-правовим інструментом інтерпретації та застосування норм, а й уособленням ціннісного підходу до правосуддя. Він є відображенням концептуальних засад сучасної юридичної думки, згідно з якою право не зводиться лише до формального буквалізму, а має також аксіологічну, гуманістичну та етичну природу [84]. У контексті інституціонального розвитку правової держави, як зазначає Д. І. Попов, судовий розсуд набуває особливої ваги як засіб інтелектуальної, моральної й правової орієнтації суду в умовах правової невизначеності, нормативної прогалини чи колізії [119]. Таким чином, нові форми соціальної реальності, які орієнтуються на справедливість, передбачуваність правових наслідків і партнерські взаємини між державою та громадянином, вимагають переосмислення ролі судової влади, її функцій і засобів впливу на правове регулювання. У цих умовах судовий розсуд постає як одна з ключових категорій не лише процесуального права, а й загальної правової доктрини, що визначає вектор гуманізації правозастосування в демократичній правовій державі.

Як визначає Д. П. Поповський, особливість реалізації судового розсуду в українському правовому полі значною мірою визначаються належністю України до романо-германської правової традиції, яка характеризується нормативно-центрованим підходом до регулювання правовідносин [120]. У цьому контексті важливою є та обставина, що низка законодавчих приписів допускає альтернативні варіанти поведінки суб'єктів правовідносин, що, своєю чергою,

зумовлює необхідність застосування суддями інституту судового розсуду як механізму індивідуалізованого вирішення конкретних юридичних ситуацій.

У сучасному правознавстві категорія «судовий розсуд» постає як багатоаспектний феномен, що є предметом дослідження численних науковців. Так, науковець В. С. Бігун інтерпретує його як специфічну форму юрисдикційної діяльності судді, яка реалізується в межах наданої дискреції у випадках, коли нормативний припис не є імперативно визначеним і допускає існування декількох рівнозначних за формально-юридичним критерієм варіантів правозастосовного рішення [12]. Судовий розсуд набуває особливої значущості у тих випадках, коли законодавчі норми виявляються нечіткими, суперечливими або містять прогалини. У таких ситуаціях саме суддя, як носій публічно-владних повноважень і суб'єкт зі спеціальним правовим статусом, наділений правом та обов'язком тлумачити й застосовувати норми права, реалізуючи принцип справедливості [18, с. 195]. Зазначений статус впливає з класичної правової доктрини щодо правового положення суб'єктів публічної влади та передбачає підвищену відповідальність за прийняті рішення [17].

Так, І. Брестова, В. Бігун та О. Копитова інтерпретують його як специфічну форму юрисдикційної діяльності судді, що реалізується в межах наданої дискреції у випадках, коли нормативний припис не має імперативного характеру та допускає існування кількох формально рівнозначних варіантів правозастосовного рішення [1; 2; 4]. Таким чином, судовий розсуд можна концептуалізувати як інституційно закріплений механізм адаптації правового регулювання до динаміки соціальних процесів. На наш погляд, він являє собою інструмент гнучкого реагування судової влади на складність та варіативність життєвих обставин, що передбачає інтеграцію букви закону з його телеологічним змістом, а також кореляцію з принципами права, загальнолюдськими цінностями, моральними імперативами та суспільними очікуваннями. Відповідно, практична реалізація судового розсуду виходить за межі суто формально-логічного застосування норм і набуває характеру діяльності, зорієнтованої на втілення «духу права».

Незважаючи на критичне ставлення окремих теоретиків і практиків до можливості широкого використання судового розсуду – передусім через ризики надмірної свободи дій судді, що потенційно може призвести до зловживань владою, суб'єктивізму чи свавілля – важливо розуміти, що розсуд не є нічим не обмеженою discreцією [98]. Навпаки, правова природа інституту судового розсуду передбачає існування чітко окреслених меж і критеріїв його допустимого застосування. Саме встановлення правових, морально-етичних та процесуальних рамок є основною гарантією його законного, обґрунтованого та справедливого використання.

Отже, сам факт звернення суду до розсуду у виборі найбільш доцільного рішення відповідно до обставин конкретної справи не суперечить принципам законності й не знижує рівень легітимності судового рішення. Однак будь-яке здійснення розсуду неминуче супроводжується суб'єктивним моментом вибору, що зумовлює необхідність чіткого визначення меж реалізації суддівської свободи. У зв'язку з цим дослідження феномену судового розсуду, його концептуальних засад і практичних меж є вкрай актуальним як у контексті теоретико-правового осмислення, так і з огляду на потреби сучасної правозастосовної практики.

Погляди Євгена Ерліха стали основоположними для формування концепції судового розсуду як самостійної правової категорії. У межах своїх досліджень Ерліх висунув ідею про те, що судовий розсуд виконує ключову функцію у правозастосуванні, зокрема в тих випадках, коли законодавство виявляється неповним, нечітким або суперечливим. На його переконання, право – це не лише формально закріплені нормативні приписи, а передусім «живе право», що формується в процесі судової практики. Саме судова діяльність, за Ерліхом, має потенціал компенсувати недоліки правотворчості та фактичні прогалини в нормативно-правовому регулюванні [48, с. 168–184].

Попри це, варто зазначити, що навіть активне застосування суддівського розсуду не здатне повністю усунути всі вади чинної системи права. Судовий розсуд є лише одним із механізмів адаптації правової системи до нових

соціальних викликів та реалій, а не її універсальним заміном [48, с. 48]. Однак у ситуаціях, коли правові приписи залишають простір для інтерпретації або не містять однозначного алгоритму вирішення правової проблеми, саме суддя виконує важливу функцію – не лише застосовує норми, але й надає їм конкретного змісту, формуючи певне тлумачення в контексті обставин справи.

Таким чином, практика застосування судового розсуду сприяє активізації правозастосовної та правотлумачувальної функцій судової влади, водночас актуалізуючи питання меж суддівської дискреції, легітимності прийнятих рішень і взаємодії між законом і правом у динамічному соціальному середовищі.

Розглянемо судовий розсуд з боку дефінітивного вираження його сутності, змісту та ознак. У науці існує досить широкий спектр проблем, що їх вивчають дослідники різних галузей права, а тому питання суддівського розсуду не стало винятком. У межах дослідження специфіки реалізації судового розсуду в континентальній (романо-германській) правовій системі науковець Д. П. Поповський акцентує на тому, що свобода судового розсуду виникає переважно в ситуаціях застосування загальних положень та абстрактно сформульованих норм права. У таких випадках суддя змушений здійснювати інтерпретацію правових норм, надаючи їм більш конкретного змісту шляхом встановлення правових меж, формування тлумачень і визначення нормативних орієнтирів (директив), придатних для вирішення конкретної правової ситуації [120, с. 15–19]. При цьому, як зазначає дослідник, суддя виконує творчу та аналітичну функцію, яка передбачає логічне і послідовне розгортання змісту правових положень, з урахуванням наявного правового контексту. Така діяльність, зокрема, включає використання правових аналогій, порівняльно-правового аналізу, методів систематизації та протиставлення понять, а також формулювання уточнених правових категорій і дефініцій, що, своєю чергою, сприяє розвитку та деталізації правозастосовної практики.

Таким чином, у країнах романо-германської правової традиції судовий розсуд постає не лише як простір для вибору, а й як інструмент правового розвитку, що ґрунтується на методологічній культурі судді, його здатності до

логічного мислення, а також на принципах правової визначеності, справедливості й нормативної послідовності.

У своїх працях представник американського правового реалізму К. Ллевелін наголошував, що правове регулювання не може бути абсолютно завершеним та вичерпним. Навіть у тих випадках, коли законодавець формулює норму максимально чітко, виходячи з конкретних відомих йому обставин, із плином часу неминуче виникають нові життєві ситуації, які не підпадають безпосередньо під дію сформульованого правила. У подібних випадках суддя не може обмежитися виключно буквальним застосуванням норми, оскільки це призвело б до правового вакууму або несправедливості. Саме тому, як зазначає К. Ллевелін, суддя змушений спиратися на власне професійне судження, виходячи не лише з тексту закону, а й з його мети, змісту та загальних засад права. Іншими словами, у межах позитивного права завжди існує простір для здійснення дискреційних повноважень [207, с. 236].

Таким чином, К. Ллевелін акцентує на неминучості судового розсуду як органічного елементу правозастосовної діяльності. Цей розсуд набуває особливої ваги в умовах нормативної невизначеності, колізій або прогалин у праві, коли застосування загального правила до конкретного випадку потребує додаткового обґрунтування. З одного боку, законодавець, створюючи абстрактні норми загального характеру, навмисне уникає надмірної деталізації та прямого втручання у вирішення кожної окремої справи. Такий підхід покликаний запобігти як зайвому формалізму, так і свавільності з боку правозастосувачів. З іншого боку, саме ця абстрактність відкриває простір для обґрунтованої, структурованої і водночас обмеженої свободи судового розсуду [207, с. 407]. Реалізація такої свободи передбачає, що суддя, вирішуючи справу, має враховувати не лише буквальний зміст правових норм, а й фактичні обставини конкретної ситуації, усталену судову практику, морально-правові орієнтири, а також фундаментальні принципи права – зокрема справедливість, рівність, добросовісність. У цьому виявляється прагнення К. Ллевеліна подолати традиційний формально-догматичний підхід, властивий правовому позитивізму,

і показати, що «живе право» формується у процесі його практичного застосування судами.

Отже, концепція К. Ллевеліна демонструє, що судовий розсуд не є відхиленням від права чи проявом суб'єктивізму, а, навпаки, становить невід'ємну умову його ефективного функціонування. Він забезпечує адаптивність правової системи до нових соціальних викликів, дозволяє уникати правових тупиків і водночас сприяє утвердженню принципу справедливості як вищої мети права.

Часто при прогалинах у законодавстві суд застосовує принцип верховенства права та правової визначеності, посилаючись на практику ЄСПЛ. Такий підхід демонструє, що українські судді, подібно до ідей К. Ллевеліна, орієнтуються не лише на текст норми, а й на її цільове призначення та основні засади права. Таким чином, як у США, так і в Україні суди підтверджують тезу К. Ллевеліна, що навіть найбільш детально виписані норми не охоплюють усіх життєвих ситуацій, а тому судовий розсуд є невід'ємною та конструктивною частиною правозастосування.

Науковець В. С. Канцір у своїх дослідженнях підкреслює, що правова норма за своєю природою є загальною, тому її практичне застосування вимагає від правозастосовувача, зокрема судді, здійснення вільного вибору одного з можливих варіантів вирішення справи. Цей вибір ґрунтується не лише на юридичній техніці, а й на особистій оцінці, професійній інтуїції, морально-етичних засадах та врахуванні соціального контексту. Як зазначає дослідник, такий процес по суті є творчим і не зводиться до механічного перенесення абстрактної норми на конкретну ситуацію [62].

В. С. Канцір підкреслює, що якби кримінальне (або будь-яке інше) право функціонувало виключно як сукупність жорстко детермінованих, «автоматично застосовуваних» правових алгоритмів, то воно втратило б здатність адекватно реагувати на багатоманіття реальних суспільних відносин, які постійно змінюються і ускладнюються. Отже, правозастосування і особливо судова діяльність не може бути зведена до суто формального або математичного

процесу, оскільки саме елемент творчості та дискреційного розсуду судді дозволяє адаптувати норми права до конкретних обставин справи, забезпечуючи тим самим досягнення принципу справедливості, ефективності та законності правосуддя. Таким чином, позиція В. С. Канціра вкотре підкреслює, що судовий розсуд є невід'ємною складовою правозастосовної діяльності, яка базується на загальних нормах права, але наповнюється конкретним змістом саме у процесі їх тлумачення та індивідуалізованого застосування [62].

На думку науковця В. С. Бігуна, суддівський розсуд доцільно розглядати як багатовимірне юридичне явище, що виконує ключову роль у процесі здійснення правосуддя. У цьому контексті він пропонує трактувати судовий розсуд не просто як елемент техніки правозастосування, а як форму виявлення меж свободи судді при ухваленні судового рішення [12, с. 22].

Згідно з його підходом, суддівський розсуд виступає способом реалізації судової влади, що дозволяє судді в межах, визначених законом, здійснювати оцінку обставин справи, інтерпретувати норми права та обирати найбільш доцільний варіант вирішення юридичного конфлікту. У цьому сенсі розсуд постає як невід'ємний компонент судової дискреції, завдяки якому суд може забезпечити належне співвідношення між формальною буквою закону і вимогами справедливості, пропорційності, розумності тощо.

Більше того, В. С. Бігун наголошує, що суддівський розсуд має принциповий характер, оскільки визначає не лише технічні можливості суду щодо вибору правового рішення, але й змістовні межі його повноважень у процесі розгляду та вирішення справи. Таким чином, розсуд розглядається як принципове положення реалізації судової влади, що забезпечує гнучкість правозастосування та адаптацію правових норм до специфіки конкретної ситуації при збереженні правової визначеності та легітимності. Узагальнюючи, можна стверджувати, що в концепції В. С. Бігуна суддівський розсуд розкривається як формалізовано обмежена, але внутрішньо вільна сфера діяльності судді, в межах якої останній реалізує надану йому державою

публічно-владну функцію щодо вирішення правових спорів відповідно до закону, духу права та об'єктивних обставин справи [12].

Дослідниця Н. А. Гураленко зазначає, що суддівський розсуд – це не безумовна свобода, а вираження її відповідно до визначених правових та етичних обмежень, які гарантують її відповідність законності, справедливості та розумності. Вона пропонує розглядати судовий розсуд у процесуальних та змістовних обмеженнях. Так, процесуальні обмеження науковиця визначає як обмеження, які прагнуть забезпечити принципи процедури та справедливості. Тобто, суддя повинен дотримуватися встановлених правил судової процедури, які забезпечують рівне ставлення до сторін, прозорість, неупередженість та принцип обґрунтування при прийнятті рішення. Н. А. Гураленко наголошує, що судовий розсуд має бути справедливим; змістовні обмеження означають, що судові рішення має ґрунтуватися на правилі розумності, і що збалансоване ставлення до фактів у контексті справи та аргументів сторін повинно інформувати судження. Суддя не просто обирає законні альтернативи; він використовує оціночні категорії на основі оцінки різних міркувань: врахування правових та моральних стандартів практики правозастосування, логіки права й загальних принципів правопорядку [42]. Так, науковиця Н. А. Гураленко акцентує, що судовий розсуд не є актом вільного волевиявлення судді, це складний інтелектуально-вольовий процес, який відбувається в рамках певних юридичних та етичних координат, що виключають свавілля та забезпечують належне здійснення правосуддя [42]. У підсумку такий підхід підкреслює, що судовий розсуд не є проявом вільного волевиявлення судді, а являє собою складний інтелектуально-вольовий процес, що відбувається в межах визначених юридичних та етичних координат, які виключають свавілля і забезпечують належне здійснення правосуддя.

Науковці П. Куфтирєв та М. Савчин послідовно обстоюють підхід, згідно з яким розсуд слід розглядати не лише як техніко-юридичний інструмент, а як засадничий принцип здійснення правосуддя. Обидва автори трактують судовий розсуд як інституційно необхідний механізм реалізації судової влади в умовах

правової невизначеності чи множинності допустимих варіантів правозастосування. Так, М. Савчин визначає розсуд як засіб досягнення найбільш оптимального вирішення публічно-правових чи приватно-правових спорів, при чому його межі встановлюються не лише формальними приписами нормативно-правових актів, але й фундаментальними принципами та концепціями права, його духом, а також фактичними обставинами конкретної справи [152]. Таким чином, судовий розсуд, на думку вченого, є гнучким інструментом, що забезпечує баланс між формалізмом та справедливістю у правозастосуванні.

У свою чергу П. Куфтирєв акцентує увагу на тому, що розсуд реалізується через надання судді повноважень здійснювати вибір найбільш доцільного варіанта вирішення правового питання, який при цьому обов'язково повинен узгоджуватись з визначеними законом межами, базовими засадами правового регулювання, цілями правосуддя та конкретною правовою ситуацією [75, с. 43]. Таким чином, учений підкреслює не свавільний, а раціонально обмежений характер судового розсуду, що функціонує в межах об'єктивних нормативних і концептуальних орієнтирів.

Отже, в обох концепціях простежується спільна ідея: розсуд є не лише допустимою, а й необхідною складовою принципу правосуддя, оскільки дозволяє суду діяти не механічно, а свідомо, розумно і справедливо – у відповідності до змісту та духу права, з урахуванням індивідуальних особливостей кожної справи.

Так, серед науковців, які інтерпретують судовий розсуд як процес здійснення вибору між декількома правомірними варіантами рішень, варто виокремити ізраїльського правознавця Аарона Барака. У своїх наукових працях він послідовно обґрунтовує підхід, відповідно до якого судовий розсуд розглядається як «вільний розсуд» (*discretion*), тобто як правомочність, надана суб'єкту владних повноважень (зокрема судді), приймати рішення шляхом вибору з кількох альтернатив, кожна з яких не суперечить вимогам закону. За словами Барака, такий розсуд полягає у наданні повноважень уповноваженій

особі обирати між двома або більше допустимими з правової точки зору варіантами, жоден з яких не виходить за межі нормативно визначеного простору [6, с. 13].

В. Авер'янов у своєму визначенні терміну «дискреційна влада» акцентує на особливому способі реалізації повноважень, коли уповноважений суб'єкт діє на власний розсуд у межах, визначених законом, без обов'язку узгоджувати свої дії з іншими органами або особами [1, с. 195]. У площині судової влади це визначення набуває особливої ваги, оскільки безпосередньо стосується інституту судового розсуду, який є невід'ємною частиною реалізації правосуддя.

У контексті адміністративного судочинства, судовий розсуд слід розуміти як форму дискреції, що дозволяє суду, діючи в межах і на підставі закону, обирати з кількох правомірних варіантів рішення той, який найкраще відповідає обставинам конкретної справи, принципам верховенства права, справедливості та ефективного захисту прав і свобод людини. При цьому суд, використовуючи свій дискреційний простір, не зобов'язаний узгоджувати своє рішення з іншими органами державної влади чи посадовими особами, що гарантує його інституційну незалежність та процесуальну самостійність. Таким чином, у судовій площині В. Авер'янов підкреслює, що судовий розсуд є формою реалізації дискреційної влади, у межах якої суд, спираючись на правові норми та фактичні обставини справи, самостійно визначає зміст рішення, зберігаючи баланс між свободою вибору та її обмеженням законом.

Завдяки цьому судовий розсуд не є проявом свавілля, а навпаки – є інструментом забезпечення гнучкості правозастосування, який дозволяє суду враховувати індивідуальні особливості кожної справи та ухвалювати рішення, що найбільшою мірою відповідає вимогам справедливості, обґрунтованості та ефективності правового захисту.

Зокрема, дослідник А. С. Макаренко трактує суддівський розсуд у сфері кримінального права як інтелектуально-вольову форму правозастосовної діяльності суду, суть якої полягає в реалізації передбаченої законом свободи вибору одного з можливих варіантів вирішення кримінально-правової ситуації

[92]. Тобто суддя не лише застосовує закон, але й здійснює індивідуалізований вибір способу правового реагування відповідно до обставин конкретної справи, керуючись при цьому законом, судовою практикою та засадами права.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що судовий розсуд у загальному розумінні є формою реалізації повноважень суду, яка дозволяє в межах нормативно встановленої альтернативності приймати рішення з правових питань на основі відносно абстрактних або загальних норм, що потребують конкретизації під час їх застосування.

Такі норми зазвичай не містять вичерпного припису, а лише вказують межі та напрям реалізації державної волі, залишаючи простір для судового тлумачення й оцінки [79]. У такому контексті правовий розсуд суду виступає своєрідним продовженням норми, що дає змогу конкретизувати її зміст у межах індивідуального правового регулювання. Саме через судовий розсуд державна воля, зафіксована у правовій нормі, набуває прикладного характеру, доповнюючись авторитетною правовою позицією компетентного органу (суду), яка відображає оцінку конкретних фактів, правову логіку і дух закону у кожному окремому випадку.

О. О. Торбас детально розглядає поняття суддівського та слідчого розсуду як одну з фундаментальних форм реалізації повноважень державних органів та посадових осіб, які безпосередньо беруть участь у кримінальному провадженні [166]. За його трактуванням, суддівський і слідчий розсуд виступають як специфічні інструменти правозастосовної діяльності, що дозволяють суб'єктам влади діяти в межах, встановлених законодавством, але з певною мірою свободи вибору та оцінки конкретних обставин справи. Така свобода розсуду є необхідною для забезпечення належного процесуального керівництва, гнучкого реагування на різноманітність кримінально-правових ситуацій, а також для досягнення балансу між формальною правовою визначеністю і справедливістю судового розгляду. Водночас О. О. Торбас підкреслює, що цей розсуд не є абсолютним, а регламентується як нормами права, так і принципами раціональності, обґрунтованості та пропорційності, що у сукупності сприяє

забезпеченню законності і ефективності кримінального процесу. Таким чином, суддівський і слідчий розсуд виступають ключовими механізмами, які дозволяють державним органам здійснювати правосуддя і кримінальне переслідування з урахуванням як формальних норм, так і реальних обставин конкретної справи, що є запорукою правової стабільності та справедливості.

Науковиця Л. А. Остафійчук трактує судовий (суддівський) розсуд як базовий засадничий принцип, що визначає саму природу здійснення правосуддя. Такий підхід акцентує на тому, що розсуд не є лише технічним механізмом правозастосування, а виконує фундаментальну функцію забезпечення гнучкості, індивідуалізації та доцільності при вирішенні правових спорів [108].

Зміст цього принципу, за позицією авторки, полягає у тому, що судді надається право та обов'язок обирати з-поміж декількох юридично допустимих варіантів рішення той, який є найбільш доцільним, обґрунтованим і відповідає принципам справедливості та розумності. Такий вибір здійснюється:

- в межах правового регулювання, тобто з урахуванням чинного законодавства та його імперативних положень;
- відповідно до цілей і засад правосуддя, що включають верховенство права, гуманізм, пропорційність, ефективність судового захисту;
- з урахуванням фактичних обставин конкретної справи, які можуть обумовлювати потребу у певному варіанті правового реагування;
- із застосуванням категорій доцільності, розумності та справедливості, які виступають морально-правовими критеріями, що сприяють формуванню легітимного та суспільно прийнятного судового рішення [108].

Таким чином, на думку Л. А. Остафійчук, судовий розсуд є не лише дозволеною законом свободою вибору, але й юридично обґрунтованим інструментом адаптації права до складних, індивідуалізованих та нерідко нестандартних життєвих ситуацій, що виникають у судовій практиці. Він поєднує у собі правову визначеність із гнучкістю, правовий формалізм із ціннісним підходом, формальне право із правосуддям як його вищою метою.

Ю. Барабаш, аналізуючи природу дискреційних повноважень, у тому числі в контексті судової діяльності, наголошує на необхідності розглядати дискрецію як складне багатокомпонентне явище, що включає два взаємопов'язані елементи: вольовий та інтелектуальний (морально-правовий) [5, с. 51].

У контексті судового розсуду, вольовий елемент проявляється у можливості суду вільно обирати один з кількох правомірних варіантів вирішення справи, якщо закон не встановлює єдино правильного підходу або залишає відкритими межі тлумачення. Це і є проявом вільного судового розсуду, який визнається необхідним для ефективного та справедливого функціонування судової системи в умовах складних, унікальних або прогалин у правовому регулюванні.

Водночас інтелектуальний або морально-правовий компонент судового розсуду зобов'язує суд не лише здійснювати вибір, але й обґрунтовувати його з огляду на принципи права, морально-етичні орієнтири, засади справедливості та загальний правопорядок. Під «здоровим глуздом», про який говорить автор, у даному випадку варто розуміти не просто логічну послідовність аргументів, а, насамперед, виважене, стабільне, морально обґрунтоване застосування норм права, що сприяє зміцненню довіри до правосуддя.

Окремо Ю. Барабаш звертає увагу на те, що в європейській континентальній правовій традиції межі судового розсуду формуються не лише законодавчо, а й через правові звичаї, історично сформовані конституційні цінності, а також неписані морально-етичні стандарти. Тобто, навіть за наявності формальної свободи дій, суд повинен діяти в межах об'єктивних орієнтирів правової культури, професійної етики [28; 134] та стандартів суддівської поведінки [4]. Осмислення сучасних стандартів професійної поведінки суддів набуває особливої актуальності в контексті забезпечення безсторонності та довіри суспільства до судової влади. У Висновку №3 (2002) Консультативної ради європейських суддів сформульовано базові принципи та правила, що регулюють професійну поведінку суддів, зокрема у сфері суддівської етики, запобігання несумісній поведінці та дотримання безсторонності. Документ

виходить із того, що моральна цілісність судді є невід'ємним елементом верховенства права, а професійна етика – не другорядним, а системоутворювальним чинником судової влади [28]. Отже, незалежність судді має як інституційний, так і особистісний вимір, який безпосередньо пов'язаний із його поведінкою як у межах здійснення правосуддя, так і позасудовим процесом. А судовий розсуд виступає як особлива форма реалізації дискреційної влади, що не є актом свавілля, а навпаки – потребує високого рівня професійного усвідомлення меж дозволеного, моральної відповідальності за правовий наслідок ухваленого рішення та обов'язкової узгодженості з правовими принципами і загальними засадами судочинства.

С. М. Глубоченко дає глибоке і багатогранне визначення суддівського розсуду, підкреслюючи, що це не просто формальне застосування права, а комплексний процес, який включає широку свободу вибору суб'єкта судового правозастосування. Ця свобода є не довільною, а законодавчо передбаченою і регламентованою межами правозастосовного розсуду, які визначають рамки допустимих варіантів рішень у конкретній справі [36].

Науковець наголошує, що суддівський розсуд базується на виборі найбільш оптимального рішення серед можливих варіантів, що відповідає не лише букві закону, а й глибоким пізнавальним (гносеологічним), ціннісним (аксіологічним) та психолого-етичним характеристикам особистості судді [35]. Під гносеологічним змістом розуміється здатність судді пізнавати правові норми, умови справи, логічно аналізувати правові факти та інтерпретувати норми права у конкретному контексті. Аксіологічний аспект означає, що суддя враховує систему цінностей, що лежить в основі правової системи, суспільні стандарти справедливості, гуманізму і правопорядку. Психолого-етичний зміст включає моральні принципи та особисті етичні переконання судді, які впливають на його рішення, формуючи цілісний підхід до правосуддя.

Таким чином, суддівський розсуд за С. М. Глубоченком є складним і багатокомпонентним явищем, що поєднує у собі юридичну логіку та індивідуальні особливості особистості судді, що дозволяє забезпечити

прийняття рішень, які максимально відповідають як формальним вимогам закону, так і духу справедливості та конкретним обставинам справи. Отже, на нашу думку, це робить суддівський розсуд важливим інструментом реалізації правосуддя, що забезпечує баланс між жорсткими нормами права і гнучкістю, необхідною для справедливого вирішення спорів у різних правових ситуаціях [83].

В. В. Степаненко у своїх наукових дослідженнях обґрунтовано підкреслює, що розсуд (угляд) у праві має системний і багаторівневий характер, охоплюючи широку сферу правових явищ, які пов'язані з реалізацією свободи вибору суб'єктами правовідносин у межах правового регулювання. У цьому контексті судовий розсуд у юридичній науці розглядається як загальна правова категорія, що охоплює всі випадки, коли правозастосувач або інший суб'єкт правової діяльності здійснює вибір між декількома варіантами правомірної поведінки на основі законодавчо визначених меж, принципів права, а також виходячи з конкретних обставин справи [159].

Разом з тим, В. В. Степаненко зазначає, що правозастосовний розсуд є окремим, специфічним видом загальної категорії розсуду, оскільки виникає лише під час здійснення функції правозастосування, тобто у процесі тлумачення, оцінювання та застосування правових норм органами, наділеними відповідними повноваженнями, насамперед судами, слідчими органами та іншими інституціями, що здійснюють правозастосування [159]. Правозастосовний розсуд характеризується тим, що суб'єкт не просто має право на вибір, а здійснює його у межах визначених законом процедур, керуючись юридично значущими критеріями, такими як законність, обґрунтованість, справедливість, доцільність, а також враховуючи конкретну правову ситуацію.

Б. М. Рісний у своїх наукових працях пропонує комплексну характеристику судового розсуду, виділяючи низку його ключових ознак, що дозволяють всебічно розкрити сутність цієї правової категорії як специфічного інструменту реалізації судової влади [146, с. 7].

По-перше, науковець акцентує увагу на правовому характері судового розсуду, що означає його здійснення виключно в межах чинного законодавства [147, с. 90]. Судовий розсуд не є проявом особистої волі судді у відриві від норм права, а навпаки – ґрунтується на нормативно-правових приписах, принципах і засадах правової системи, з урахуванням яких суддя здійснює вибір правового рішення.

По-друге, варіативність розсуду вказує на наявність у судді альтернативних варіантів вирішення правового питання в межах, встановлених законом. Така варіативність є результатом конструкції норм права, які допускають вибір або інтерпретацію з огляду на конкретні обставини справи.

По-третє, важливою ознакою судового розсуду є його цільова спрямованість: він має забезпечувати реалізацію таких основоположних цінностей, як законність, справедливість, доцільність та ефективність правового регулювання. Таким чином, судовий розсуд постає не лише як технічний інструмент вибору, а як засіб досягнення основних завдань правосуддя.

Наступною ознакою є лімітованість, тобто обмеження судового розсуду межами, встановленими як безпосередньо законом, так і загальними принципами права. Це виключає свавільність судових рішень і забезпечує дотримання балансу між свободою судді і правовою визначеністю.

Крім того, Б. М. Рісний підкреслює визначеність сфери застосування судового розсуду – він реалізується у межах конкретних категорій справ, де закон допускає або передбачає можливість такого розсуду [146].

Судовий розсуд, за словами вченого, властивий виключно певній групі правозастосувачів – суддям як носіям судової влади, що визначає його специфічність порівняно з іншими формами дискреції, зокрема адміністративною.

Як результат, ознаками судового розсуду є процесуальна форма реалізації (оскільки здійснюється в межах процесуального закону, з дотриманням встановлених процедур), а також обґрунтованість здійсненого вибору, яка забезпечує прозорість, підзвітність і передбачуваність судових рішень.

Таким чином, концепція судового розсуду у викладі Б. М. Рісного дозволяє розглядати його як формалізований інструмент гнучкого правозастосування, що поєднує нормативну визначеність із професійною оцінкою судді та спрямований на реалізацію вищих цінностей правосуддя [147].

А. М. Мірошниченко у своїх наукових працях розглядає суддівський розсуд як специфічну форму суб'єктивного вибору, що здійснюється суддею у процесі реалізації правозастосовної діяльності. Зокрема йдеться про ситуації, коли правові норми мають абстрактний або загальний характер, допускають множинність тлумачень, а тому вимагають інтелектуально-вольового втручання суду для вирішення конкретної справи. У цьому сенсі суддівський розсуд проявляється як у процесі тлумачення і застосування норм права, так і у встановленні фактичних обставин справи, що зумовлює його комплексну, багатоаспектну природу [98].

Суддя, за відсутності чітких приписів закону або при наявності альтернативних варіантів вирішення спору, змушений здійснити свідомий вибір між кількома допустимими, правомірними рішеннями. Такий вибір не є свавільним, оскільки обмежується змістом чинного законодавства, основоположними принципами права (верховенство права, справедливість, пропорційність), судовою практикою та стандартами доведеності. При цьому важливо, що суддівський розсуд має дуальну природу, з одного боку він є юридично обмеженим, оскільки повинен залишатися у межах правового регулювання, з іншого – індивідуалізованим, адже базується на особистих переконаннях судді, його правосвідомості, досвіді, морально-етичних та аксіологічних уявленнях.

Окрему увагу А. М. Мірошниченко приділяє ролі суддівського розсуду у встановленні фактів, що також не може бути зведено до суто формалізованого підходу. Оцінка доказів – процес інтерпретаційний, у якому важливу роль відіграє правова інтуїція судді, його здатність аналізувати доводи сторін, логічно осмислювати їхню взаємозв'язану структуру, визначати пріоритетні обставини та враховувати контекст справи в цілому. Таким чином, у концептуальному

розумінні А. М. Мірошниченка суддівський розсуд – це обумовлена правом, процедурами та етикою свобода вибору одного з допустимих варіантів юридичного рішення, яка забезпечує адаптацію абстрактної норми до конкретної життєвої ситуації. Він виступає механізмом реалізації правосуддя, що поєднує правову регламентацію із суддівською автономією, дозволяє суду діяти не лише як орган механічного застосування закону, а як інституція, здатна формулювати справедливі та обґрунтовані рішення у межах правового поля [98].

В. М. Бевзенко у своїх наукових працях акцентує увагу на концептуальному розумінні меж суддівського розсуду як правового явища, чітко окреслюючи простір, у межах якого суддя має право здійснювати дискреційне рішення. На думку дослідника, суддівський розсуд завжди передбачає наявність певної сфери або зони законних можливостей, у межах якої кожна альтернатива чи варіант рішення є однаково правомірним та не порушує законодавчих приписів, а отже – потенційно допустимим для прийняття судом.

За В. М. Бевзенком, така зона дискреції виникає через те, що законодавець у певних випадках не конкретизує єдиний обов'язковий варіант поведінки або рішення, залишаючи простір для вибору між кількома рівноцінними варіантами [7]. Така конструкція правової норми надає суду свободу діяти в межах варіативності правозастосування, що не означає повної автономії чи свавілля, а виступає формою реалізації принципів справедливості, доцільності та пропорційності.

Проте В. М. Бевзенко рішуче підкреслює, що будь-який вихід за межі цієї сфери законних можливостей автоматично означає порушення закону. У цьому сенсі, як зазначає науковець, якщо судові рішення виходять за межі визначеної законом дискреції – такий варіант апріорі є незаконним [7, с. 54]. Інакше кажучи, суддя не має правового повноваження на власний розсуд ухвалити рішення, яке не охоплюється межами нормативно визначеної дискреції. Ця позиція відображає нормативістський підхід до суддівського розсуду, згідно з яким останній не є абсолютною свободою у правозастосовчій діяльності, а навпаки – юридично обмеженою свободою, що функціонує в межах закону, його духу та

логіки. Саме така модель розсуду дозволяє гарантувати правову визначеність, передбачуваність судових рішень та їх відповідність принципам законності й верховенства права. Таким чином, згідно з позицією В. М. Бевзенка, суддівський розсуд повинен бути реалізований виключно у межах наданої законом компетенції, з урахуванням дозволеної правом альтернативності, але без жодного права на вихід за межі встановлених варіантів, оскільки такий вихід суперечить самій природі права і може кваліфікуватися як зловживання владою або порушення принципу законності в правосудді [7, с. 56].

У європейській правовій традиції, зокрема в межах романо-германської правової системи, інститут дискреції розглядається як необхідний та функціонально обґрунтований елемент публічного управління і правозастосування, включно з діяльністю судової гілки влади. Ще з 1980-х років у країнах Західної Європи склалося розуміння, згідно з яким дискреційні повноваження – це повноваження, які уповноважений суб'єкт (у тому числі суд) може реалізовувати в межах визначеного законом простору варіативного вибору, тобто у ситуаціях, коли з кількох правомірних варіантів вирішення правового питання можливо обрати той, який на думку правозастосувача найбільше відповідає умовам конкретного випадку.

Таке бачення має важливе значення у контексті судового розсуду, зазначає А. А. Бутирський, оскільки дозволяє сформулювати його як особливу форму реалізації дискреційного повноваження суду, що полягає у правомірному виборі одного з декількох можливих рішень при розгляді та вирішенні конкретної справи [22, с. 91]. У цьому аспекті суддя, здійснюючи правосуддя, не просто механічно застосовує норму права, а творчо інтерпретує її зміст і обирає варіант правового реагування, який найповніше відповідає принципам права, загальним засадам правосуддя, обставинам справи та цілям правового регулювання [191].

ЄСПЛ також виробив цілісну доктрину щодо дискреції, яка, хоча спершу стосувалася адміністративного провадження, повною мірою застосовується й до судової діяльності, оскільки сформульовані принципи покликані запобігти свавільному або несправедливому здійсненню публічної влади, включно з

судовою. До ключових юридичних стандартів, що визначають рамки та легітимність судового розсуду, ЄСПЛ відносить, зокрема:

– об'єктивність та неупередженість під час ухвалення рішення, це означає, що суддя має виходити виключно з правових, фактичних і доказових підстав [191];

– врахування усіх обставин справи, які мають правове значення, з метою досягнення максимально справедливого результату [192];

– дотримання принципу рівності перед законом, що забороняє упереджене чи дискримінаційне ставлення до будь-якої сторони [193];

– забезпечення пропорційності, тобто судові рішення має досягати легітимної мети з найменшими втратами для прав і свобод осіб, яких воно стосується [193].

Таким чином, відповідно до європейських правових підходів, судовий розсуд не є вільним вибором, відірваним від правових рамок, а навпаки – юридично структурованою формою діяльності судді, що дозволяє забезпечити ефективне, справедливе, зважене та правомірне вирішення справ. Ця концепція демонструє баланс між потребою у гнучкості правозастосування та вимогами законності, правової визначеності й гарантіями прав людини.

Пропонуємо розглядати суддівський розсуд як ментальну форму, обравши цей термін, що походить від лат. *mens* – розум, мислення [147, с. 67]. В англійській мові «*mental*» означає розумовий, пов'язаний із розумовими здібностями, інтелектуальною активністю та результатами діяльності мозку. Суддівський розсуд, як ми вже визначили, є діяльністю судді, пов'язаною з осмисленням та оцінкою конкретної ситуації, тобто він характеризується ментальними аспектами процесу розсуду.

На підставі комплексного аналізу наукових підходів до розуміння дефініції суддівського (судового) розсуду можна стверджувати, що судовий розсуд становить собою специфічну правову категорію, яка відзначається низкою характеристик, зумовлених процесуальною формою реалізації повноважень,

змістовим наповненням, цільовим призначенням та суб'єктом здійснення – суддею як носієм владних повноважень у сфері правосуддя.

Аналіз наукової доктрини дозволяє виділити об'єктивні чинники, що зумовлюють необхідність існування та застосування судового розсуду у правозастосовній діяльності:

- динамічність суспільних відносин, що унеможлиблює створення норм з універсальною, безстроковою дією;
- індивідуальна багатоманітність життєвих ситуацій, що призводить до неможливості уніфікованого правового регулювання;
- недосконалість правотворчої діяльності, зокрема прогалини, колізії та нечіткість норм права;
- методологічна недоцільність встановлення абсолютно-визначених норм, що не допускають будь-якої варіативності в контексті конкретних обставин справи [82].

У зв'язку з цим законодавець, усвідомлюючи межі універсального правового регулювання, надає судді певну міру свободи у формуванні юридично значущого рішення. Така свобода реалізується не у формі свавільного волевиявлення, а через інтелектуальне осмислення обставин справи та тлумачення норм права відповідно до принципів права, зокрема справедливості, пропорційності, розумності, рівності та гуманізму. Судове рішення, засноване на розсуді, повинно бути юридично обґрунтованим, логічно послідовним та відповідати критеріям правової визначеності.

Особливу увагу заслуговує пропозиція розглядати судовий розсуд як ментальну форму правозастосовної діяльності, що є похідною від лат. *mens* – «розум, мислення». Такий підхід дозволяє акцентувати увагу на інтелектуально-вольовій природі судового розсуду, де розсуд виступає як когнітивно-психологічний процес, що включає елементи логічного аналізу, морального оцінювання, емоційної нейтральності, правового інтуїтивізму та світоглядної рефлексії. В такому розумінні судовий розсуд є не просто правом, а

високовідповідальною формою інтелектуального вибору, що здійснюється в межах закону, з урахуванням мети регулювання і конкретної життєвої ситуації.

Таким чином, судовий розсуд доцільно визначити як особливий вид правозастосовної діяльності, що врегульований правом, спрямований на реалізацію суддею повноважень із вирішення юридичних спорів на підставі індивідуалізованого підходу [19]. Він є формою практичного втілення основоположних принципів права – передусім принципу верховенства права та справедливості. У функціональному сенсі судовий розсуд – це елемент складної структури діяльності суду, пов'язаної з прийняттям індивідуального юридичного рішення, в якому поєднуються нормативність, доцільність та моральність.

Отже, на наше переконання, судовий розсуд доцільно визначати як особливий нормативно зумовлений вид правозастосовної діяльності суду, що реалізується в межах процесуальної форми та полягає у здійсненні суддею обґрунтованого вибору між кількома юридично допустимими варіантами вирішення спору з урахуванням фактичних обставин справи, цілей правового регулювання, загальних принципів права та правових цінностей. На наш погляд, таке розуміння дозволяє подолати спрощене трактування судового розсуду виключно як «свободи» судді, підкреслюючи його відповідальний, функціонально зумовлений та обмежений характер. Обґрунтування цього підходу ґрунтується на встановленні того, що судовий розсуд не є автономною чи довільною діяльністю, а виступає формою практичної реалізації основоположних принципів права, насамперед, принципу верховенства права, справедливості, пропорційності та правової визначеності. Саме через механізм судового розсуду забезпечується індивідуалізація правового регулювання, адаптація загальних правових норм до конкретних життєвих ситуацій та подолання прогалин, колізій або оціночної невизначеності законодавства. У функціональному вимірі судовий розсуд постає як елемент складної структурної моделі судової діяльності, інтегрований у процес ухвалення індивідуального юридичного рішення. Його зміст розкривається через взаємодію трьох взаємопов'язаних компонентів:

- нормативності (зв'язок із правовими нормами і принципами);
- доцільності (орієнтація на мету правового регулювання та ефективність правового захисту);
- моральності (врахування загальнолюдських і конституційних цінностей, зокрема справедливості та гідності особи).

Наш науковий внесок полягає в удосконаленні теоретичного визначення судового розсуду, шляхом:

- поєднання нормативного, функціонального та ціннісного підходів до його осмислення, що дозволяє розглядати судовий розсуд не лише як інструмент правозастосування, а як структурний елемент механізму забезпечення верховенства права;
- акцентуванні на відповідальній природі судового розсуду, яка виявляється в обов'язку судді надавати належне правове й моральне обґрунтування прийнятого рішення;
- обґрунтуванні інтегративної моделі судового розсуду, у межах якої індивідуалізація судового рішення не протиставляється правовій визначеності, а виступає засобом її досягнення;
- уточненні меж судового розсуду через категорії принципів права та цінностей, що дозволяє відмежувати правомірний розсуд від прояву судового свавілля або прихованої нормотворчості.

У підсумку запропоноване визначення та його теоретичне обґрунтування спрямовані на формування більш цілісного й методологічно виваженого розуміння судового розсуду як інструмента ефективного, справедливого та людиноцентричного правосуддя в умовах сучасної правової держави. Отже, судовий розсуд не є винятком із правового порядку, а є його органічною частиною, що забезпечує адаптацію загальних приписів до конкретних життєвих обставин. Він реалізується як вибір оптимального правового варіанту із множини правомірних, з урахуванням специфіки обставин справи та суб'єктивного осмислення правової матерії суддею.

1.2. Методологічна основа дослідження судового розсуду: поєднання парадигмального і гуманістичного підходів

Методологічна основа дослідження судового розсуду поєднує загальнонаукові, спеціально-юридичні та порівняльно-правові підходи, акцентуючи на необхідності методологічної рефлексії цього феномена. Методологічний інструментарій дослідження становить цілісну систему методів, прийомів, засобів і принципів наукового пізнання, що застосовуються для вивчення природи, меж та особливостей судового розсуду як елементу правозастосовної діяльності. Головне його призначення полягає у забезпеченні ефективного досягнення мети дослідження – виявлення закономірностей функціонування судового розсуду, його обмежень та значення для формування правопорядку.

Сучасні вітчизняні науковці А. Бхаттачарджи та Н. Ситник підкреслюють, що методи наукового дослідження становлять сукупність прийомів і способів, які застосовуються до фактичного матеріалу [24, с. 20]. У контексті судового розсуду це означає, що методи дозволяють не лише описати, але й пояснити, чому і яким чином судді застосовують дискреційні повноваження в конкретних ситуаціях. При цьому звертається увага на багатоманітність визначень поняття «науковий метод», серед яких:

- конкретний спосіб пізнання об'єктивної дійсності;
- сукупність операцій і процедур, що забезпечують наукове дослідження;
- послідовність дій, спрямованих на розкриття сутності явища;
- цілеспрямований процес пізнання, організований відповідно до визначеного плану.

Щодо дослідження суддівського розсуду ці визначення означають, що науковий метод є інструментом, який дозволяє поєднати аналіз правових норм, практики їх застосування та оцінку судових рішень у єдине системне дослідження. Разом із тим, методи мають відповідати ключовим критеріям:

- відтворюваності – інші дослідники повинні мати змогу перевірити висновки щодо судового розсуду, спираючись на ті самі матеріали;
- точності – навіть складні для вимірювання правові концепти мають бути сформульовані так, щоб їх можна було об'єктивно оцінити;
- простоти – при наявності кількох можливих пояснень судового розсуду науковець повинен обирати найбільш логічне та обґрунтоване;
- можливості спростування – теоретичні положення щодо судового розсуду повинні формулюватися так, щоб їх можна було перевірити або піддати критиці.

Отже, методологія дослідження судового розсуду поєднує різні наукові підходи, проте її стрижневим завданням є забезпечення об'єктивності, системності та обґрунтованості висновків щодо меж і принципів реалізації судової дискреції у правозастосовній практиці.

Таким чином, для належного накопичення та пояснення нових фактів у сфері правозастосування необхідно спиратися на обґрунтовані наукові методи, які узгоджуються з визначеними теоретичними підходами та забезпечують цілісність дослідження суддівського розсуду як правового феномену.

У методології дослідження судового розсуду особливе місце належить принципам. Передусім основою є загальнонауковий принцип об'єктивності, що передбачає отримання достовірних знань про природу суддівської дискреції. Водночас об'єктивність не виключає можливості існування альтернативних наукових інтерпретацій, що дозволяє по-різному пояснювати зміст і межі судового розсуду.

Важливим є також принцип сутнісного аналізу, який забезпечує рух від опису зовнішніх проявів судового розсуду до пояснення його змісту та функцій, а відтак – до розуміння його ролі у розвитку правозастосовної практики. Окреме значення для нашого дослідження має принцип єдності логічного та історичного, адже аналіз судового розсуду передбачає врахування як його теоретико-правових характеристик, так і генезису, що простежується у різні історичні періоди розвитку права.

Не менш вагомим є принцип концептуальності, який уможливорює критичне осмислення існуючих підходів до розуміння судового розсуду, їх перевірку, розвиток, корекцію чи навіть відкидання за умови їхньої невідповідності сучасним умовам. Це особливо актуально в епоху постмодерну, коли суспільні процеси позначені високим рівнем динамічності та невизначеності, що, у свою чергу, відображається на діяльності судової влади та вимагає оновленого бачення ролі суддівського розсуду в системі правосуддя.

У межах даного дослідження нами було застосовано як традиційні, так і сучасні наукові підходи, що у комплексі дозволили забезпечити багатомірне й цілісне осмислення судового розсуду. До традиційних віднесено системний, діалектичний, міждисциплінарний, трансдисциплінарний, історичний та діяльнісний підходи. Поряд із ними використано сучасні – синергетичний, аксіологічний (ціннісний) і циклічний.

Системний підхід ґрунтується на положенні, що складний об'єкт не може бути зведений лише до сукупності його елементів, оскільки визначальною є специфіка їхньої взаємодії. Сутність цього підходу концентрується навколо понять цілісності системи, розчленування цілого на елементи, їхніх взаємозв'язків та внутрішньої структури. Використання системного підходу дозволило розглядати суддівський розсуд як багаторівневу систему, яка складається з правових норм, процедурних механізмів, ціннісних орієнтирів та практики їх застосування, що перебувають у постійній взаємодії. Таким чином, судовий розсуд постає не як ізольоване явище, а як інтегральна частина судової діяльності та системи правосуддя в цілому.

Діалектичний підхід забезпечив можливість виявити суперечливий, динамічний характер судового розсуду, що проявляється у постійному поєднанні свободи судді та обмежень його діяльності. Він був особливо продуктивним у вдосконаленні понятійного апарату дослідження, оскільки дозволив інтегрувати різні категорії – «дискреція», «розсуд», «правова визначеність», «справедливість» – у єдину логічно узгоджену систему понять.

Саме діалектичний підхід сприяв розкриттю суддівського розсуду як явища, що одночасно поєднує формалізовані правові рамки та внутрішню свободу інтерпретації.

Міждисциплінарний та трансдисциплінарний підходи застосовувалися з метою залучення наукових напрацювань із суміжних сфер – державного управління, філософії, політології, соціології та психології, що дозволило розширити аналітичний інструментарій у дослідженні феномену суддівського розсуду. Таке поєднання сприяло множинності інтерпретацій ключових понять, зокрема дискреції, суддівської незалежності, справедливості та правової визначеності, а також запозиченню методів суміжних наук. Це, у свою чергу, дало змогу не лише поглибити теоретичний аналіз, а й наблизити його до практичних аспектів правозастосування. Завдяки цьому здійснено міждисциплінарний синтез, який розкриває судовий розсуд як багатовимірне явище, що виходить за межі суто юридичного підходу й має соціокультурне та психологічне підґрунтя.

Синергетичний підхід (від грец. *synergos* – суміснодіючий) виявився особливо продуктивним для пояснення природи судового розсуду як відкритої, динамічної та нелінійної системи. Основна ідея цього підходу полягає у визнанні нестабільності та багатоваріантності як природного стану суспільства і, відповідно, правозастосування. У цьому контексті судовий розсуд постає як механізм самоорганізації правової системи, що дозволяє адаптувати абстрактні правові норми до конкретних обставин справи в умовах невизначеності. Синергетика допомагає зрозуміти, що судові рішення не є механічним відтворенням норми, а результатом складної взаємодії правових, моральних і соціальних чинників, які в певний момент можуть призвести до якісно нового результату – формування нових підходів у судовій практиці.

У межах даного дослідження було використано циклічний підхід, який хоча й належить до сучасних, проте поки що рідко застосовується в юридичній науці. Його евристичний потенціал полягає у можливості пояснити динаміку розвитку судового розсуду як процесу, що проходить крізь певні етапи:

формування, накопичення практики, її трансформація та оновлення. Адже соціальні зміни та правові перетворення мають циклічний характер: виникають, накопичуються й модифікуються якісні відмінності у правозастосуванні, що врешті-решт призводить до появи нових інтерпретацій і підходів у судовій практиці. Такий підхід дозволив розглядати суддівський розсуд не як статичну категорію, а як динамічний феномен, що відображає постійну зміну правових і соціальних контекстів.

Для реалізації мети та завдань дослідження було застосовано комплекс методів: формально-правовий, збір та аналіз інформації, структурно-функціональний аналіз, абстрагування, прогнозування і моделювання, а також порівняльно-правовий метод. Особливої ваги набув саме формально-правовий метод, який слугував основою для аналізу й систематизації нормативних актів, що регламентують межі суддівського розсуду та закладають засади його реалізації в межах правозастосовної практики. Його застосування дало можливість виокремити ключові положення законодавства, співвіднести їх з доктринальними підходами та судовою практикою, що забезпечило комплексний характер дослідження.

Структурно-функціональний метод у межах дослідження дозволив розглядати судовий розсуд як елемент цілісної правової системи, що виконує певні функції у забезпеченні балансу між стабільністю права та необхідністю його адаптації до конкретних обставин. Використання цього методу надало змогу виявити залежності між елементами системи правосуддя (правові норми, судова практика, інститути правозастосування) та їх вплив на реалізацію дискреційних повноважень судді. Зокрема, судовий розсуд постає як механізм, що з одного боку виконує стабілізуючу функцію (забезпечує дотримання принципу законності), а з іншого – адаптивну (створює простір для врахування унікальних фактичних обставин).

Метод прогнозування дозволив не лише узагальнити наявні тенденції розвитку інституту судового розсуду, але й зробити науково обґрунтовані припущення щодо його подальшої еволюції. Ґрунтуючись на аналізі

доктринальних підходів, судової практики та законодавчих змін, було визначено ймовірні напрями трансформації: посилення ролі принципу верховенства права у тлумаченні норм, зростання значення аксіологічних (ціннісних) орієнтирів у судових рішеннях, а також поступове відходження від вузько-позитивістського бачення судової дискреції.

Парадигмальний підхід, базований на концепції наукової парадигми Т. Куна, дозволив розглядати судовий розсуд не як статичне явище, а як феномен, що функціонує у межах певної правової парадигми, зумовленої конкретним історичним і культурним контекстом [74]. У легістсько-позитивістській парадигмі суддівський розсуд зводився до мінімуму, а роль судді обмежувалася буквальним застосуванням норм. У межах інтерпретативної чи аксіологічної парадигми, навпаки, визнається творча та оціночна функція судді, який має право відходити від буквального змісту закону заради досягнення справедливості й розумності. Парадигмальний підхід дозволив виявити світоглядні та культурно-цивілізаційні основи функціонування судового розсуду. Він дав змогу пояснити, чому судова дискреція у різні історичні періоди проявляє різний ступінь свободи та обмежень, а також показав її залежність від еволюції правосвідомості, суспільного запиту та загального рівня правової культури.

Парадигма є однією з ключових методологічних категорій у сучасній науці, зокрема правознавстві, де вона використовується для окреслення домінуючих концептуальних рамок у розумінні й аналізі права. За Т. Куном, наукова парадигма – це загальноприйнята модель або зразок наукових досягнень, що надає науковій спільноті засоби вирішення проблем у рамках певної традиції [74, с. 52]. Парадигма визначає не лише предмет, а й способи його осмислення, допустимі форми доказовості, структуру теоретичних побудов.

Правова наука в ХХ–ХХІ ст. розвивалася через зміну парадигм – від класичного нормативізму до соціологічного реалізму, герменевтики, постпозитивізму та критичних правових досліджень. У кожній парадигмі по-різному інтерпретується природа правозастосування та роль судді в ньому.

Науковець О. М. Костенко зауважує, що методологія правової науки повинна враховувати багатоплановість правової реальності та адаптуватися до посткласичної епістемології [72, с. 17]. У нормативістській (позитивістській) парадигмі, яка бере початок від ідей Г. Кельзена, судовий розсуд розглядається як вторинне явище, обмежене логікою правових норм. Згідно з цією парадигмою, закон є повним і самодостатнім джерелом юридичних рішень, а дискреція судді можлива лише в рамках дозволеного законом простору [205].

В українському правознавстві ці положення були адаптовані у працях Н. Онищенко, яка вказує, що обмеження судового розсуду є необхідною умовою збереження правової визначеності [102, с. 143]. Проте В. Тертишник слушно підкреслює, що механічне, буквальне застосування закону за наявності прогалин і колізій може спричинити несправедливі результати. Тому навіть у межах позитивістського підходу визнається необхідність певної контрольованої свободи судді [165, с. 133].

Юридичний реалізм, як парадигма, сформована в США у першій половині ХХ ст., радикально змінив підхід до розуміння судового розсуду. Так, Дж. Франк стверджував, що право слід розглядати не як суто логічну конструкцію, а як явище, засноване на практичному досвіді. Він підкреслював, що реальне значення права визначається тим, як суди фактично ухвалюють рішення, а не лише нормами, зафіксованими у законодавчих актах [199, с. 73]. Цей підхід підкреслює емпіричну природу правозастосування, де роль особистості судді, його соціокультурного фону та інституційного середовища є ключовою.

Український вчений В. Тацій підкреслює, що реальні умови реалізації права вимагають визнання розсуду як конструктивного інструменту: «судовий розсуд дозволяє адаптувати закон до соціальної реальності, не руйнуючи при цьому засад законності» [164, с. 23]. У цьому контексті дискреція судді є необхідною умовою досягнення індивідуальної справедливості. Водночас, зауважимо про важливість дотримуватися балансу між правовою свободою і обов'язком суду діяти у межах принципа права [80].

Герменевтична парадигма, що ґрунтується на ідеях Р. Дворкіна, яка розглядає правозастосування як процес інтерпретації, де суддя не просто зчитує зміст правової норми, а й активно конструює її зміст у контексті конкретної справи. Рональд Дворкін у концепції «права як цілісності» стверджує, що суддя має знаходити «найкращу моральну інтерпретацію правової традиції». Так, дослідник вважав, що судові рішення повинно бути не лише юридично коректним, а й морально виправданим [198].

Герменевтична парадигма в українському контексті отримала своє обґрунтування в роботах С. Л. Лисенкова та С. П. Погребняка, які наголошують на важливості праворозуміння як внутрішнього смислу правозастосування. Суд, з цієї точки зору, виступає як інтерпретатор не тільки юридичного тексту, а й його соціального значення [76, с. 38]. С. П. Погребняк відзначає, що в українському праві інтерпретаційний вимір судового розсуду набуває особливої актуальності, з огляду на складну текстуальність нормативних актів, відсутність прецедентності та недосконалість законодавчої техніки. У цьому контексті український правознавець С. П. Погребняк підтримує ідею «морального суверенітету» суду в межах правової традиції та необхідності врахування правових цінностей, а не лише формальних норм [113, с. 61]. Отже, з позицій герменевтики, судовий розсуд – це не лише свобода, дозволена законом, а й відповідальність судді за моральне та логічне обґрунтування свого рішення. У цьому контексті, на нашу думку, важливе значення має єдність формального та матеріального аспектів правової норми.

Аналіз позицій С. Л. Лисенкова та С. П. Погребняка свідчить, що в українській теорії права визнається герменевтична природа правозастосування. Суддя не лише застосовує норму, а й розкриває її смисл, визначаючи її соціальне та ціннісне бачення. Це свідчить про необхідність герменевтичних підходів у сучасну українську методологію тлумачення права. Відсутність усталеної прецедентної системи, фрагментарність законодавства та недостатня якість законодавчої техніки створюють ситуацію, коли інтерпретаційний компонент

судового розсуду набуває не факультативного, а необхідного характеру. Це робить суд співтворцем змісту норми у процесі її застосування.

Критична правова теорія (з англ. *critical legal studies*) заперечує нейтральність судового розсуду, вважаючи його інструментом відтворення соціальної нерівності. У площині цієї парадигми, суддя розглядається не як нейтральний тлумач правових норм, а як учасник складної взаємодії та боротьби дискурсів. Так, Д. Кеннеді, зокрема, підкреслює, що будь-яке судове рішення завжди містить у собі елемент політичного вибору [206, с. 93].

Український дослідник О. Фрицький розглядає судову владу як інституцію, що діє в умовах політичного та соціального тиску, і підкреслює важливість забезпечення механізмів відповідальності суддів за зловживання дискрецією [175, с. 48]. Позиція О. Фрицького свідчить, що судова влада перебуває під впливом політичних, соціальних та інституційних чинників. Це зумовлює потребу у забезпеченні прозорих механізмів відповідальності суддів за недобросовісне чи надмірне використання дискреції.

І. Б. Усенко зазначає, що без інституціонального контролю за межами судового розсуду – з боку суспільства, засобів масової інформації, наукової спільноти – він може перетворитися з правового механізму в інструмент прихованої нормотворчості [167, с. 90]. Науковець акцентує увагу, що це створює ризики для судового свавілля та підриву верховенства права. Отже, суддя постає не лише як правозастосувач, а як носій етичної відповідальності та як суб'єкт взаємодії з правовими, соціальними та політичними дискурсами. Це зумовлює посилення етичних стандартів, формування високої правової культури та розвиток аналітичних навичок у суддів.

Гуманістичний підхід до судового розсуду орієнтований на визнання пріоритету людської гідності, прав і свобод людини як вищих цінностей правопорядку. У межах цього підходу суд сприймається не лише як інструмент контролю за дотриманням закону, а як соціальний інститут, покликаний забезпечувати справедливість, правову рівність, пропорційність і моральне виправдання прийнятих рішень. Його сутність полягає у поєднанні формальної

законності з етичними та аксіологічними орієнтирами, що забезпечують довіру суспільства до правосуддя.

Ключові положення гуманістичного підходу можна конкретизувати таким чином: судовий розсуд – це не довільність, а розумне та виважене прийняття рішення з урахуванням індивідуальних обставин справи, морально-етичних засад, принципу гуманізму та соціального контексту. Йдеться про гармонізацію закону з потребами живої людини, що стоїть за конкретною юридичною колізією. Суддя в гуманістичній моделі постає як активний суб'єкт правосуддя, який керується не лише нормою закону, а й цінностями права: справедливістю, добросовістю, співмірністю [170]. Це дозволяє уникати формального підходу, що може призвести до несправедливих або непропорційних результатів. Гуманізм виступає основою правового міркування, де інтереси людини, її гідність та права є мірилом будь-якого судового рішення. Судова практика у цьому контексті повинна демонструвати не лише юридичну обґрунтованість, а й моральну виправданість. Застосування гуманістичного підходу у сфері судового розсуду особливо актуальне в умовах сучасних демократичних трансформацій, коли суспільство очікує від суду не формальної, а змістовної справедливості. У цьому сенсі судовий розсуд розглядається як інструмент забезпечення балансу між правовою визначеністю та гуманітарними цінностями.

Важливим є те, що гуманістичний підхід сприяє розвитку людиноцентристської парадигми правосуддя, у якій правові норми не є самоціллю, а розглядаються як засіб для реалізації базових прав і свобод людини. Це передбачає посилення ролі таких принципів, як пропорційність, індивідуалізація відповідальності, заборона надмірного втручання держави у приватне життя, а також обов'язок суду забезпечувати баланс між публічними та приватними інтересами. Таким чином, гуманістичний підхід розкриває судовий розсуд як особливу форму діяльності, спрямовану на досягнення не лише правової правильності, а й моральної та соціальної доцільності судового рішення. У цьому розумінні судовий розсуд стає не лише техніко-юридичною процедурою, а й моральним актом, що передбачає наявність внутрішнього

переконання судді, сформованого внаслідок глибокого аналізу правових норм, фактичних обставин справи та фундаментальних цінностей правової системи.

Гуманістична парадигма, яка фокусується на визнанні центральної ролі людини в соціальних, культурних та правових процесах, стала предметом міждисциплінарного дослідження в межах різних наукових галузей – філософії, психології, права, педагогіки, соціології тощо. Її актуальність зумовлена потребою осмислення засадничих основ буття людини, її духовного виміру, системи цінностей, морально-етичних координат та механізмів свідомого вибору. Саме тому вивчення гуманістичного (антропоцентричного, антропоаксіологічного) підходу набуває особливого значення в сучасних умовах трансформації суспільства, формування нових моделей правосуддя та утвердження принципу верховенства права.

Одним із ключових аспектів гуманістичного підходу в юридичному дискурсі є його застосування в судовій практиці. Однак для адекватного розуміння цього підходу необхідно звернутися до базового поняття – «гуманізм», а також до похідних від нього термінів гуманістичної орієнтації. Етимологічно поняття «гуманізм» походить від латинських слів *humanitas* та *humanus*, які мають багатозначний зміст. *Humanitas* у класичній латині означає «людську природу», «гідність», «моральність», «культуру душі», «ввічливість», «шляхетність», тоді як *humanus* перекладається як «людський», «властивий людині», «людяний» «розсудливий», «морально порядний» [26]. Таким чином, ці терміни одночасно охоплюють як онтологічні (буттєві), так і аксіологічні (ціннісні) характеристики особи, що дозволяє говорити про їх комплексний зміст.

У науковій літературі відзначається, що значення терміну «гуманізм» поділяється на два рівні: з одного боку – це сукупність характеристик, які притаманні людині як біосоціальній істоті; з іншого – це ідеал високих моральних якостей, що орієнтує особу на шляхетність, відповідальність, чесність та моральну зрілість. Як зауважував один із сучасних дослідників, «гуманне – це вищий стиль людської поведінки, який ґрунтується на повазі до гідності іншого,

здатності до співпереживання, милосердя та етичної відповідальності» [2, с. 90–91].

Історично ідеї гуманізму були закладені ще у період Відродження, коли формувалася концепція автономної, розумної та добродесної особистості. Один із засновників італійського ренесансного гуманізму, Колуччо Салютаті, вважав *humanitas* найвищою якістю душі, яка виражається у здатності до добрих учинків, формується через оволодіння знаннями та реалізується у практичному досвіді [68]. У сучасній філософії термін «гуманізм» отримав новий вимір із появою антропоцентричних концепцій, які визначають людину не лише як суб'єкта діяльності, а як носія ціннісного потенціалу. Саме в такому значенні гуманізм набуває правового звучання. Вперше термін «гуманізм» у сучасному розумінні був введений у 1808 році німецьким філософом Фрідріхом Іммануелем Нітгаммером, який визначав його як «усвідомлення духовної автономії людини, її незалежності від матеріальних детермінант» та прагнення до самореалізації на основі моральної свободи [208, с. 72]. Таким чином, гуманізм як філософська, соціальна та правова категорія є багатовимірним феноменом, що охоплює як антропологічну основу (людина як центральна цінність), так і етичну імперативність, виражену через моральну відповідальність, гідність, розсудливість і шляхетність. У судовій сфері це означає переорієнтацію правозастосування з формального легалізму на аксіологічний підхід, де пріоритет надається не лише букві закону, а й духу права, людській гідності, принципам справедливості та правової рівності. Категорія «гуманізм» є складною багатошаровою конструкцією, яка акумулює в собі морально-етичні, антропологічні, культурні та філософські виміри [203]. Її осмислення дозволяє виявити глибину духовного й ціннісного змісту людського буття, що, у свою чергу, актуалізує необхідність застосування цієї категорії в межах дослідження судового розсуду – як складного когнітивно-нормативного процесу, що виходить за межі суто правових інтерпретацій.

У науковому дискурсі зміст гуманізму узагальнюється через низку взаємодоповнюючих підходів:

- як система етичних чеснот особистості, таких як гідність, доброзичливість, чесність, співчуття, розсудливість, мужність і шляхетність;
- як поведінковий патерн, що проявляється у звичках, звичаях, практиках взаємодії та комунікації людини з іншими людьми;
- як антропоцентрична життєва позиція, орієнтована на всебічний розвиток особистості, реалізацію її духовного потенціалу, з обов'язковим урахуванням прав, інтересів і гідності інших суб'єктів соціальної взаємодії;
- як соціокультурний феномен, який виявляється у цінностях, моральних імперативах та ідеалах, що формують гуманістичну парадигму сучасної правової та соціальної системи [80].

У цьому сенсі гуманізм постає не просто як філософське поняття, а як морально-світоглядна основа цивілізаційного поступу, яка виявляється в еволюції норм права, етики, культури, соціальних інститутів і, зокрема, судової діяльності.

З огляду на аксіологічну багатовимірність поняття гуманізму, його інтерпретація не може обмежуватися формулюванням універсального визначення. Натомість доцільніше говорити про його смислове розуміння як процесу відкриття морально-етичних смислів, що реалізуються у правозастосовній діяльності. Особливо це стосується судового розсуду – категорії, що не лише передбачає знання правових норм, а й апелює до внутрішніх переконань, життєвого досвіду, моральної чутливості та етичної відповідальності судді.

Гуманізм як найвищий рівень моральності розкривається через етико-психологічну сутність людини, її здатність до емпатії, морального співпереживання, здатність бачити в іншому – суб'єкта права й гідності. Це виявляється у формах особистісних переживань, моральних установок, емоцій і почуттів, які, у свою чергу, детермінують поведінку, міжособистісні стосунки та форми професійної діяльності. Як зазначає О. Б. Фельдман, основою гуманного співжиття має бути «органічна солідарність», що ґрунтується на емпатії, симпатії та співчутті [170]. Звідси випливає, що смислова природа гуманізму

розкривається через втілення його цінностей у реальні практики життя, зокрема й у сфері правосуддя. Це надає гуманізму антропоаксіологічного характеру, що включає в себе формування моральної зрілості особистості, розвиток її інтелектуального, духовного та комунікативного потенціалу. У цьому аспекті доречно згадати концепцію В. Канціра, який вважає доцільним використання терміну «судовий угляд» – як прояв глибокої інтелектуальної діяльності суду (судді), що базується не лише на правових знаннях, але й на моральній, ціннісній рефлексії [62].

Реалізація гуманістичних орієнтирів у судовій діяльності передбачає:

- охорону та ефективний захист прав і свобод людини в контексті сучасного рівня еволюції права;
- забезпечення умов гідного існування, духовного добробуту та соціального захисту;
- утвердження стандартів гуманного правосуддя, побудованого на принципах рівності, справедливості, відкритості, зваженості та діалогу;
- формування професійної культури судді як носія моральної відповідальності, спроможного до етичного самоконтролю та саморефлексії.

Нарешті, судовий розсуд у контексті гуманізму розглядається як інтегративна когнітивно-ціннісна діяльність, у межах якої юридична оцінка фактів справи поєднується з моральними судженнями, світоглядними переконаннями, емоційно-етичними реакціями та відповідальністю перед суспільством. Такий підхід уможливує практикування судочинства, орієнтованого не лише на букву, а й на дух права, спрямованого на реалізацію принципів правової справедливості, гуманного ставлення та поваги до гідності кожної людини.

Теоретичне осмислення судового розсуду неможливе без аналізу еволюції інституту юридичної відповідальності, оскільки саме у процесі її застосування суддя здійснює оцінку поведінки особи, співвідносить формальну норму з конкретними обставинами справи та визначає межі державного примусу. Судовий розсуд у цьому контексті виступає механізмом індивідуалізації

юридичної відповідальності, що ґрунтується на принципах справедливості, пропорційності та гуманізму, сформованих упродовж тривалого історико-правового розвитку правової думки. Історико-філософський аналіз, здійснений у статті С. М. Прилипка та І. М. Доляновської, дозволяє простежити генезу уявлень про відповідальність як поєднання свободи вибору та нормативного обмеження, що безпосередньо корелює з сучасним розумінням дискреційних повноважень суду [129]. Закладені античними, середньовічними та просвітницькими мислителями морально-правові критерії оцінки поведінки особи зумовили формування таких засад правосуддя, як доцільність, співмірність і законність, які нині слугують ключовими орієнтирами здійснення судового розсуду при визначенні виду та міри юридичної відповідальності.

На наш погляд, для сучасного судочинства принципово важливою є наявність у суддів розвинених особистісних якостей та ціннісних орієнтацій, які мають суспільно значущий характер. Особливе місце серед таких орієнтирів посідає моральний ідеал – абстрактний, уявний еталон моральної поведінки, що виконує функцію ціннісного орієнтира, задає вектор життєвих цілей і прагнень індивіда. У цьому контексті моральний ідеал постає як інтегрована, узагальнена модель належного, що акумулює досвід минулого, практики сучасного й ціннісні уявлення про бажане майбутнє. Засвоєння морального ідеалу відбувається на рівні особистісної свідомості, перетворюючись на внутрішній регулятив поведінки. Більше того, моральний ідеал репрезентує сукупність високих етичних якостей, які корелюють із базовими цінностями як конкретної особистості, так і соціальної групи, до якої вона належить. Саме ці якості визначають домінантні ціннісні установки, якими керується особистість у професійній діяльності та життєвому виборі.

Сучасні соціокультурні реалії вказують на певну девальвацію окремих моральних чеснот, зокрема таких, як скромність. Спостерігається тенденція зниження її значущості у системі моральних координат індивіда. Скромність, як відомо, є проявом стриманості, самодостатності, внутрішньої гідності та щирості. Вона виражає глибину духовного самоконтролю особистості та

здатність залишатися вірною собі без потреби в зовнішньому схваленні. Однак у суддівському середовищі така риса, як скромність, наразі зустрічається досить рідко, що частково може пояснювати дефіцит моральних авторитетів, здатних об'єднувати суспільство на основі довіри, поваги й морального прикладу.

У зв'язку з цим актуалізується звернення до категорії морального обов'язку, який є синтезом зовнішньо нормативної поведінки та внутрішніх мотиваційних установок особистості. Органічна єдність цих складових виражає суспільну потребу у виконанні певних моральних вимог, які адресуються як до конкретного індивіда, так і самим індивідом до соціуму [20]. У контексті професійної діяльності судді, моральний обов'язок тісно пов'язаний із моральною відповідальністю, що постає як відповідальність за прийняті рішення, правові дії, а також за соціальні наслідки здійсненої юрисдикційної практики. Моральна відповідальність передбачає діалектичну єдність об'єктивних (соціально-значущих) і суб'єктивних (особистісних) компонентів, а також відображає рівень інтеграції моральних вимог у структуру професійної свідомості судді. Саме через усвідомлення морального обов'язку та відповідальності як ціннісно-мотиваційних засад можлива реалізація етично вивіреного судового розсуду, що забезпечує довіру суспільства до правосуддя як механізму не лише правового, а й морального регулювання суспільних відносин.

У контексті сучасної трансформації ціннісних орієнтирів у правовій сфері особливої актуальності набуває усвідомлення моральної складової професійної діяльності суддів. Їхні особистісні якості та моральні чесноти слід розглядати в межах загального вектора розвитку до людиноцентризму, гуманізму та визнання пріоритетності моральності як ключової засади суспільного буття. В умовах демократичного суспільства суддя не лише виконує роль арбітра, а й виступає носієм морального авторитету, зобов'язаним забезпечувати справедливість не лише на підставі права, але й на засадах етичної відповідальності.

З огляду на це, вважаємо доцільним здійснити типологічну систематизацію моральних якостей судді, виокремивши чотири основні групи:

– соціоетичні якості, що сприяють інтеграції в професійне середовище та колективну правову діяльність: почуття солідарності, товарицькість, здатність до конструктивної взаємодії з іншими учасниками судового процесу. Ці якості забезпечують здатність судді діяти у злагоді з іншими, підтримувати конструктивні взаємини та розуміти соціальну роль своєї діяльності;

– гуманістичні якості, які формують моральний фундамент правосуддя: людяність, доброзичливість, чуйність, благородство, скромність, почуття власної гідності, делікатність, свідомість тощо. Ці риси забезпечують емпатію, повагу до інших і здатність проявляти доброту навіть у складних ситуаціях;

– синтетичні моральні якості, що характеризують інтегральне втілення моральних норм: моральна активність, справедливість, цілісність особистості в її етичному вимірі;

– регулятивні якості, пов'язані з моральним самоконтролем: почуття честі, совісті, сорому, чесність, порядність, принциповість, щирість, моральна чистота.

Визнання моральної компетентності суддів як невід'ємної складової їхньої професійної компетентності є базисом для формування довіри з боку суспільства. Здатність ухвалювати правові рішення, які відповідають як законодавчим приписам, так і моральним принципам, обумовлює позитивне сприйняття діяльності судової системи. У цьому сенсі моральна етика є не лише фоновою умовою, а вимогою до професіоналізму.

У центрі морального регулювання перебуває універсальний принцип, що функціонує як «норма норм» так зване «золоте правило моралі»: вимагати від себе того ж, чого вимагаєш від інших. Це правило не лише задає базову моральну симетрію, а й уможливіє етичну легітимацію суддівських рішень, які мають бути однаково справедливими щодо кожного учасника процесу. Ієрархічність моральних норм дозволяє, з одного боку, визнавати їх безумовну обов'язковість, а з іншого – передбачає гнучкість у ситуаціях, де певні норми можуть поступитися місцем більш вагомим моральним імперативам. На жаль, сучасне суспільство демонструє певну кризу моральних орієнтирів, що спричиняє зниження загального інтересу до моральної регуляції поведінки. Традиційні

поняття нормальної людини, поведінки, вчинку часто трактуються як емоційно-нейтральні або навіть застарілі. Натомість відбувається орієнтація на аномальні, а іноді й екстремальні зразки поведінки, що дестабілізує моральну тканину суспільства [84]. Також варто враховувати, що моральна норма, хоч і має імперативний характер, не завжди може бути реалізована без урахування внутрішньої мотивації. У цьому аспекті важливо розрізняти справжню моральність та її зовнішні симулятивні форми, коли чесність чи ввічливість зумовлені прагненням до особистої вигоди, а не моральною переконаністю.

У новочасній філософії Іммануїл Кант також звернув увагу на цей феномен, трактуючи совість як внутрішній «судовий розгляд», який відбувається в людині в момент порушення морального закону. За його словами, хоч людина може намагатися будь-якими способами виправдати свою аморальну поведінку – хитрувати, шукати докази власної невинності або заперечувати провину – совість, як неблаганний внутрішній обвинувач, не дасть їй спокою, якщо особа свідомо усвідомлює, що під час скоєння несправедливого вчинку вона мала здоровий глузд і свободу вибору. Відомий кантівський категоричний імператив наголошує: «Чини так, щоб людство в особі іншого і в твоїй власній особі завжди було метою, а не засобом» [62]. Це положення відображає глибоку етичну сутність правосуддя, де людська гідність і моральна автономія мають абсолютну цінність.

Функції контролю та критичного осмислення моральності людини здійснюються через такі глибинні форми її внутрішнього світу, як совість і сором. Ці явища є потаємними, прихованими процесами, що діють на рівні особистісного досвіду і часто не поєднуються з публічним демонструванням чи зовнішніми проявами. Таким чином, совість виступає як внутрішній механізм морального контролю, що стимулює особистість до самокритики, чесності перед собою і збереження відповідальності за власні вчинки.

У зв'язку з цим особливого значення набуває чеснота правдивості, адже лише на основі достовірної інформації можливе ухвалення справедливого судового рішення. Суддя, який викривлює факти або вдається до демагогії,

підриває моральну легітимність судової влади. Довіра до суду залежить від послідовності між словами та діями, від дотримання етики відповідальності у повсякденній практиці. Суддя повинен демонструвати високий рівень морального лідерства, бути прикладом не лише у правовому сенсі, а й у етичному. Будь-яка спроба підмінити моральний ідеал прагненням до кар'єрних чи особистих вигод призводить до ерозії моральної довіри до судової системи загалом [80]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що сутнісними принципами судового розсуду мають бути моральність, гуманізм, людиноцентризм і справедливість. Вони вимагають не лише формального дотримання закону, а й визнання фундаментальних етичних орієнтирів – рівності, гідності, свободи особистості. Правосуддя, таким чином, слід трактувати не лише як юридичну функцію, але і як морально-професійну діяльність, спрямовану на досягнення справедливості в реальному, а не лише формальному вимірі. Відтак судові рішення повинно відповідати як букві закону, так і духу справедливості, що й становить головний предмет наукового дискурсу про сутність судочинства.

Разом із тим, варто визнати, що деформація моральної свідомості в українському суспільстві зумовлює як відчуття розчарування, безсилля та апатії в одних громадян, так і посилення громадянського спротиву, прагнення до етично справедливого суду в інших [34]. У будь-якому випадку, втрата однієї з фундаментальних моральних складових судового процесу здатна деструктивно вплинути на всю судову систему.

Сучасний етап розвитку української держави позначений масштабними випробуваннями, глибокими суспільно-політичними трансформаціями та екзистенційними загрозами, які торкаються всіх сфер суспільного життя. Незважаючи на ці виклики, Україна послідовно реалізує курс на європейську інтеграцію, що передбачає не лише запровадження європейських стандартів у сфері управління, економіки, освіти й прав людини, а й кардинальні зміни в правовій системі, зокрема у функціонуванні судової гілки влади.

Однією з ключових ознак цих перетворень є поступова відмова від державоцентричного підходу, в якому акцент робився на пріоритеті інтересів держави над правами особи. Натомість формується нова правова парадигма, що базується на гуманістичних засадах, де центральною цінністю виступає людина з її невід'ємними правами, потребами та гідністю. Цей гуманістичний вектор трансформує не лише зміст, а й філософію судової діяльності, орієнтуючи її на забезпечення правової захищеності, соціальної справедливості та моральної відповідальності.

У цьому контексті розвиток судової системи України характеризується елементами індетермінізму – нестабільності, варіативності правозастосування, наявності прогалів у законодавстві та неоднозначності у правових підходах. Такий стан речей, з одного боку, ускладнює реалізацію правосуддя, але з іншого – відкриває простір для осмислення ролі суддівського розсуду, морально-етичних основ судової діяльності та філософії гуманізму як ключового ідеологічного інструмента правової практики.

У суспільній свідомості закріплюється очікування, що держава повинна гарантувати ефективні та прозорі механізми захисту прав і свобод людини, забезпечити належне функціонування судової влади, яка здатна реагувати на виклики часу із професіоналізмом, неупередженістю та моральною цілісністю. Конституційне право кожного на судовий захист, передбачене статтею 55 Основного Закону України, набуває особливого значення в умовах сучасного цивілізаційного розвитку [71]. Додатково, на міжнародному рівні цю норму підтверджує Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до якої держава зобов'язана забезпечити доступ до справедливого, неупередженого та ефективного правосуддя [194].

Однак слід наголосити, що перехід від авторитарної системи до демократичної правової держави передбачає не лише зміну інституційних форм, а й глибинну трансформацію суспільної свідомості, переосмислення цінностей і формування нової системи морально-етичних координат. У центрі цього процесу стоїть ідея моральної особистості як індивідуальної, так і професійної, яка

виявляється через відповідальність, доброчесність, почуття справедливості, повагу до людської гідності, що в сукупності утворюють ціннісну основу правового і судового дискурсу.

Н. Камінська досліджує соціально-правовий зміст категорії доброчесності та її значення для реформування публічної влади, зокрема судової системи. Авторка наголошує, що доброчесність виступає не лише етичним принципом, а й важливим критерієм оцінки діяльності суддів, формуючи довіру до судової влади та сприяючи підвищенню легітимності судових рішень [58]. У контексті дослідження судового розсуду робота є значущою, оскільки демонструє, що доброчесність функціонує як внутрішній механізм обмеження дискреційних повноважень суду, забезпечуючи недопущення довільного застосування норм права. Отже, аналіз підкреслює, що ефективне здійснення судового розсуду можливе лише за умов дотримання високих стандартів суддівської доброчесності, яка забезпечує баланс між свободою оцінки доказів і правовою визначеністю. Таким чином, праця дозволяє обґрунтувати тезу про те, що доброчесність судді є ключовим фактором гарантування справедливості та верховенства права в процесі правозастосування.

Незважаючи на чималу кількість досліджень, присвячених гуманізації правової сфери, концептуальна багатозначність, неоднозначність і суперечливість трактувань ключових понять, таких як моральність, гуманізм, судовий розсуд ускладнює їх практичне застосування в юридичній площині. Це зумовлює труднощі в реалізації гуманістичного підходу при здійсненні процесуальних дій у судовому провадженні. Деякі важливі складові судового розсуду, а саме: людський фактор, моральні установки, комунікативні навички, культурно-філософські підвалини, правові й етичні цінності, залишаються фрагментарно дослідженими або вимагають нового міждисциплінарного осмислення.

Становлення судового розсуду як комплексного правового феномену, що поєднує нормативну, філософсько-етичну, культурну та гуманістичну площини, потребує не лише емпіричних досліджень, а й фундаментального

концептуального обґрунтування. Особливого значення в цьому процесі набуває розгляд моральності та гуманізму як сутнісних ознак суддівського рішення, які мають не менш важливе значення, ніж формально-правові критерії законності й обґрунтованості.

Слід акцентувати увагу на тому, що низка аспектів, пов'язаних з осмисленням та науковим аналізом судового розсуду, на сьогодні ще залишається недостатньо розробленою у межах української правової доктрини. Разом із тим сучасна національна юридична наука засвідчує позитивну динаміку в осмисленні феномену судового розсуду, переходячи від його сприйняття виключно як інструмента правозастосування до розуміння його як складного соціально-правового, філософського та етичного феномена.

Усе більше науковців, які представляють різні галузі як юридичної, так і гуманітарної науки, схилиються до необхідності впровадження гуманістичної парадигми як основи для аналізу судово-правових явищ. З огляду на це, постає об'єктивна потреба звернення до фундаментального поняття – «гуманізм», що має не лише філософсько-етичний, а й практичний вимір, зокрема у контексті здійснення судової діяльності. Поняття «гуманістичний підхід» у суддівській практиці не може бути вичерпано пояснене лише крізь призму абстрактних міркувань про добро та справедливість, воно повинно бути концептуально осмислене через філософське осердя категорії «гуманізм», яка становить ідейну та ціннісну основу цієї практики.

Отже, поняття гуманізму, інтегроване у судову діяльність, постає не лише як моральна норма чи культурна традиція, а як принципово важливий чинник, що має регулятивну функцію в межах здійснення суддівського розсуду. Його врахування дозволяє не тільки забезпечити законність судового рішення, а й надати йому моральну легітимність у свідомості суспільства.

У зв'язку з цим варто підкреслити, що смислове поле гуманізму не обмежується сферою абстрактної етики або філософських конструкцій, а розгортається у площині реального буття, тобто у щоденному житті, у практичній діяльності людини, в укоріненні гуманістичних ідей та цінностей у

суспільну свідомість. Таким чином, гуманізм набуває антропоаксіологічного виміру, в якому головну роль відіграє особистість як носій морального начала, інтелектуального потенціалу та духовного розвитку. З цієї позиції гуманізм впливає на формування світоглядних настанов людини, розвиток її здатності до критичного мислення, морального вибору, а також сприяє консолідації соціуму навколо спільних цінностей.

Варто зазначити, що в процесі здійснення своїх професійних обов'язків суддя має не лише керуватися чинним законодавством і правовими нормами, а й обов'язково зважати на етичні й моральні засади, які мають становити внутрішній орієнтир у прийнятті рішень. Здійснення правосуддя вимагає високого рівня особистої відповідальності, адже суддівська діяльність нерозривно пов'язана з людськими долями, відновленням справедливості та реалізацією правових і моральних принципів.

У цьому контексті особливої ваги набуває розвиток особистісної здатності судді відкривати та культивувати в собі внутрішні сили – ті риси характеру та психоемоційні якості, які забезпечують стійкість, віру у власні сили, емоційну зрілість і здатність до саморефлексії. Йдеться про такі характеристики, як врівноваженість, мудрість, витримка, чутливість до соціальної справедливості, а також про етичну цілісність. Ці якості не є лише психологічними рисами, вони тісно пов'язані з системою цінностей особистості, які формують її світоглядні орієнтири.

Таким чином, судовий розсуд не зводиться виключно до механічного або формалізованого застосування норм права чи шаблонного тлумачення юридичних категорій. Він є багатовимірним процесом, що включає в себе особистісні переконання судді, його моральні принципи, інтерпретації соціальної реальності та уявлення про справедливість. У суддівському розсуді виявляються світоглядні установки, внутрішні наміри, інтелектуальні й емоційні механізми, що поєднують юридичну логіку з гуманістичними підходами до вирішення справ.

На нашу думку, одним із ключових завдань сучасної судової системи є формування у її представників не лише професійної компетентності, але й усвідомлених особистісних якостей і ціннісних орієнтацій, які мають беззаперечну суспільну значущість. Особливу увагу варто приділити концепту морального ідеалу, який, хоча й має абстрактний, узагальнений характер, водночас є життєво необхідним етичним орієнтиром для кожної свідомої особистості. Саме моральний ідеал уособлює ті високі моральні взірці поведінки, на які людина прагне рівнятися, визначаючи вектор свого особистісного та професійного зростання.

Моральний ідеал можна розглядати як синтез норм і цінностей, успадкованих із минулого, актуалізованих у теперішньому та спрямованих у майбутнє. Він формується у свідомості індивіда на основі засвоєних культурних, соціальних і морально-етичних моделей, і виступає чинником внутрішньої самоорганізації особистості. Такий ідеал – це не просто уявлення про добро чи належне, а конкретна моральна система координат, яка співвідноситься з базовими цінностями певної соціальної групи чи суспільства загалом і забезпечує відповідну якість поведінки.

Отже, для представників судової влади моральний ідеал має стати невід'ємною частиною професійної ідентичності. Його реалізація у правозастосовній практиці сприяє підвищенню довіри до судової системи, забезпечує баланс між буквою закону й духом справедливості, а також є необхідною умовою формування гуманістичної, демократично зорієнтованої правової культури в суспільстві. Совість виконує функцію внутрішнього контролера, який невинно слідкує за тим, щоб людина дотримувалась загальноприйнятих моральних законів і виконувала свій обов'язок як найвищий принцип власної моральності. Особливо важливо, що відчуття совісті сприймається як невід'ємна частина нашого внутрішнього «Я», глибинна сутність особистості, що пов'язує моральні норми з індивідуальним буттям.

Водночас формування та зміст моральних норм можуть визначатися різними чинниками. Зокрема, значущу роль відіграють позитивні вимоги, які

часто закріплюються у вигляді релігійних настанов, таких як «Десять заповідей». Вони не лише регламентують певні дії, але й закликають до втілення у них відповідних моральних якостей. Проте важливо підкреслити, що будь-які моральні норми мають спільні ключові характеристики, які виокремлюють їх у сфері моралі. Насамперед імперативність постає як категорична обов'язковість дотримання правових норм, незалежна від суб'єктивних мотивів та індивідуальних обставин.

Наприклад, чесність або ввічливість, які здійснюються лише заради бажання справити враження, втрачають свою справжню моральну цінність і стають демонстративними. Справжні чесноти завжди ґрунтуються на внутрішній потребі діяти правильно, незалежно від зовнішніх стимулів. Таким чином, категоричність і безумовність є фундаментальними ознаками моральної норми.

У цьому контексті суспільні відносини набувають статусу самоцілі, що базується на ідеалах справедливості, людяності, доброї волі і прагненні до загального блага. Такий підхід підкреслює, що моральні норми не є лише сукупністю правил, а виступають основою для побудови гармонійних, етичних стосунків між людьми.

Сучасні соціокультурні реалії свідчать про поступову втрату суспільного інтересу до такої традиційної моральної якості, як скромність. Ця риса, яка ще донедавна асоціювалася з внутрішньою гідністю, чистотою намірів і щирістю поведінки, нині здебільшого перебуває на периферії суспільних ціннісних орієнтацій і, відповідно, характеризується низьким або середнім рівнем значущості. Скромність, у своєму класичному розумінні, полягає у здатності бути собою, не прагнучи до зовнішнього визнання чи показного самозвеличення, вона є вираженням душевної чистоти, стриманості й глибокої внутрішньої культури.

Можна припустити, що саме недостатня поширеність цієї риси серед представників судової влади є однією з причин дефіциту моральних авторитетів у правовій сфері. Адже суспільство дедалі рідше спостерігає постаті, чия моральна стійкість, самозречення і служіння ідеалам справедливості викликали

б загальну повагу й довіру. Утвердження морального авторитету потребує не лише фахової компетентності, а й виявів глибоко вкорінених етичних чеснот, серед яких скромність відіграє роль важливого морального маркера справжньої гідності.

У цьому контексті доречним є звернення до фундаментальної етичної категорії – морального обов'язку, який є своєрідним моральним імперативом, що вимагає гармонізації зовнішньої поведінки індивіда з його внутрішніми переконаннями та мотивацією. Така єдність не лише забезпечує цілісність особистості, але й слугує вираженням суспільної потреби у дотриманні певних моральних норм. Моральний обов'язок – це не лише вимога соціуму до окремої особистості, а й вимога самої особистості до себе і до суспільства, заснована на глибокому розумінні своєї ролі у суспільному бутті.

Особливої значущості моральний обов'язок набуває у професійній діяльності судді, оскільки передбачає моральну відповідальність, яка полягає не лише в усвідомленні наслідків прийнятих рішень, але й у глибокому внутрішньому зв'язку з ними. Моральна відповідальність судді – це діалектичне поєднання об'єктивних (суспільно значущих) та суб'єктивних (особистісних) елементів. Вона виявляється у мірі відповідності вчинків і рішень судді його внутрішнім ціннісним орієнтирам, які є результатом самостійного усвідомлення моральних вимог і їх перетворення на стрижень професійної етики.

Таким чином, аналіз цінностей та особистісних якостей представників суддівського корпусу необхідно здійснювати крізь призму гуманістичних підходів та ідеї людиноцентризму – зосередження уваги на особистості як вищій цінності, що визначає пріоритетність моральності у здійсненні правосуддя. Лише за умов глибокого усвідомлення морального виміру судової діяльності, інтеграції внутрішньої етичної мотивації з професійною поведінкою, можливе формування справді авторитетної, довіреної й гідної судової влади.

Контекст нашого дослідження вимагає особливої уваги до такої важливої моральної якості судді, як правдивість, адже саме на основі достовірної, об'єктивної інформації можливе прийняття справедливих та обґрунтованих

суддівських рішень, що веде до досягнення визначеної мети правосуддя. Відомо, що брехня, маніпуляції та розбіжність між словами і діями не тільки підривають моральний стан учасників судового процесу, але й негативно впливають на довіру суспільства до судової системи. Якщо громадяни чують про успіхи суду, а натомість стикаються з недбальством, байдужістю або зловживанням владою, їх віра в справедливість та неупередженість суду поступово руйнується.

Отже, відповідальне ставлення суддів до своїх слів і дій, повага до гідності громадян є фундаментальними чинниками, що сприяють формуванню високого рівня довіри до судової влади. Зазначене також свідчить про необхідність уникнення будь-яких спроб маніпулювати фактами або перекручувати правду заради власних амбіцій чи інтересів. Зміни у судовій системі можуть і повинні відбуватися, але лише на основі прикладу, який демонструє сам суддя, відображаючи високі стандарти професійності та моральності.

Таким чином, діяльність судді має ґрунтуватися на здійсненні правосуддя, що відповідає вимогам справедливості, має міцне правове підґрунтя і базується на принципах гуманізму та ціннісних орієнтирах розвиненого суспільства. Безумовно, кожен суддя повинен чітко усвідомлювати сутність і зміст сучасних цінностей, оскільки саме він є носієм цих цінностей і одночасно формує громадську думку, впливаючи на рівень довіри до судової системи.

Тому стратегічне бачення суддею необхідних змін і розуміння їхнього впливу на утвердження людиноцентричності та гуманізму має стати невід'ємною складовою його професійної діяльності. Виходячи з цього, можна стверджувати, що основними принципами судового розсуду є моральність, людиноцентризм, гуманізм і справедливість, які реалізуються через дотримання принципів рівності, свободи та етики.

Правосуддя, в свою чергу, є функціональним процесом діяльності суду, що має відповідати не лише букві закону, але й високим вимогам справедливості. Лише за таких умов можна говорити про справжнє правосуддя, а не про сліпе судочинство, яке обмежується формальним застосуванням норм права. Ця

позиція створює наукову основу для глибшого розуміння сутності судочинства та правосуддя.

Водночас слід звернути увагу на те, що нинішня деформація моральних цінностей у суспільстві породжує у частини громадян почуття безсилля, безправності і відсутності перспектив, тоді як більшість мотивує до активної боротьби і протестів за справедливість у судових рішеннях. Варто підкреслити, що знецінення хоча б одного з основоположних принципів судового розсуду неминуче негативно вплине на всю систему правосуддя, підриваючи її довіру та ефективність.

Висновки до Розділу 1

Проаналізовано основні наукові підходи до розуміння судового розсуду, що склалися у вітчизняній та зарубіжній правовій доктрині, та встановлено їхню методологічну багатовимірність і концептуальну неоднорідність. З'ясовано, що відсутність уніфікованого підходу до тлумачення судового розсуду зумовлена складною природою цього явища, яке поєднує нормативні, функціональні, ціннісні та інституційні характеристики.

Встановлено, що в межах нормативно-позитивістського підходу судовий розсуд розглядається як похідне від закону явище, обмежене формальними приписами та процесуальними рамками, в межах яких суддя здійснює вибір між кількома юридично допустимими варіантами. Такий підхід забезпечує правову визначеність і передбачуваність, однак є недостатнім для пояснення ролі судового розсуду в умовах прогалин, колізій та оціночної невизначеності законодавства. У межах соціологічного та реалістичного підходів судовий розсуд інтерпретується як інструмент адаптації права до реальних відносин, у межах якого судовий розсуд враховує соціальний контекст, наслідки рішення та суспільні очікування. Ці підходи акцентують на фактичному впливі судових рішень на розвиток права, водночас порушуючи проблему меж допустимого судового активізму. Герменевтичний підхід розкриває судовий розсуд як процес

інтерпретації правих норм, у межах якого суддя здійснює осмислення тексту закону з урахуванням його мети, принципів права та ціннісного змісту. У цьому контексті судовий розсуд постає не як відхилення від закону, а як необхідний елемент реалізації права, що дозволяє узгодити нормативні приписи з конкретними життєвими обставинами. З іншого боку, критична правова теорія підкреслює, що судові рішення неминуче вписане у широкий соціально-політичний контекст і відображає взаємодію різних дискурсів, що заперечує уявлення про абсолютну нейтральність правозастосувача. У таких умовах зростає значення ціннісної та моральної відповідальності судді, а також необхідність ефективних механізмів інституційного контролю, здатних забезпечити баланс між свободою судового розсуду як інтегративний інструмент правозастосування, що поєднує формальні норми, соціальний контекст і фундаментальні правові цінності.

Обґрунтовано, що поєднання парадигмального і гуманістичного підходів дозволяє сформуванню комплексне уявлення про судовий розсуд як динамічне, історично і культурно детерміноване явище правозастосування. Доведено, що парадигмальний підхід забезпечує макрорівневий аналіз судової дискреції як елемента правової системи, тоді як гуманістичний підхід наповнює її аксіологічним змістом, пов'язуючи реалізацію судового розсуду з правами людини, людською гідністю, моральною відповідальністю судді і рівнем суспільної довіри до судової влади.

Аргументовано, що інтеграція парадигмального і гуманістичного підходів створює науково обґрунтовані засади для ефективного регулювання і практичного застосування судового розсуду в умовах правової держави, орієнтованої на цінності демократії, гуманізму та справедливості. У цьому контексті запропоновано концептуалізувати внутрішнє переконання судді як складне багатовимірне явище, сформоване під впливом не лише правових норм, а й морально-етичних засад і гуманістичних орієнтирів.

Встановлено, що судовий розсуд реагує на соціальні зміни й правові трансформації; парадигмальний підхід дозволяє розглядати судовий розсуд у

межах правової парадигми, зумовленої історичним, культурним та соціальним контекстом; парадигмальний підхід виявляє залежність ступеня свободи судді від домінуючої парадигми: легістсько-позитивістська парадигма обмежує свободу, інтерпретативна й аксіологічна визначають творчу функцію судді; парадигмальний підхід демонструє взаємозв'язок судового розсуду із розвитком правосвідомості, суспільного запиту та рівня правової культури; гуманістичний підхід визначає пріоритет гідності людини, правам та свободам, справедливості та моральній виправданості рішень; судовий розсуд розглядається як інтеграція юридичного аналізу з моральними, ціннісними й соціальними орієнтирами; суддя виступає активним суб'єктом правосуддя, що поєднує законність із етичними нормами, забезпечуючи баланс між правовою визначеністю і гуманістичними цінностями; морально-етичні засади виступають активним чинником формування внутрішнього переконання судді, визначаючи якість судового рішення як акту не лише юридичного, а й морального.

Визначено, що справедливість, людяність і моральна відповідальність мають розглядатися як практичні критерії оцінки ефективності судової діяльності, а не як декларативні принципи. Розгляд судового розсуду крізь призму гуманістичного підходу дозволяє гармонізувати юридичну оцінку фактичних обставин справи з моральним виміром правосуддя, забезпечуючи ціннісну легітимацію судового рішення та зміцнюючи довіру суспільства до судової влади. Гуманістичний підхід у межах судового розсуду передбачає пріоритет захисту прав і гідності людини, забезпечення балансу між інтересами особи, суспільства і держави, а також недопущення надмірного втручання у сферу основоположних прав і свобод. Судовий розсуд – це не лише формально-правовий інструмент, а комплексна когнітивно-ціннісна діяльність, яка забезпечує реалізацію принципів верховенства права, справедливості, пропорційності та захисту людської гідності. Його ефективність залежить від інтеграції парадигмального та гуманістичного підходів, що дозволяє поєднувати стабільність правозастосування з адаптивністю та моральною обґрунтованістю судових рішень.

Обґрунтовано, що судовий розсуд доцільно визначати як особливий нормативно зумовлений вид правозастосовної діяльності суду, що реалізується в межах процесуальної форми та полягає у здійсненні суддею обґрунтованого вибору між кількома юридично допустимими варіантами вирішення спору з урахуванням фактичних обставин справи, цілей правового регулювання, загальних принципів права та правових цінностей. Таке розуміння дозволяє подолати спрощене трактування судового розсуду виключно як «свободи» судді, підкреслюючи його відповідальний, функціонально зумовлений та обмежений характер. Обґрунтування цього підходу ґрунтується на встановленні того, що судовий розсуд не є автономною чи довільною діяльністю, а виступає формою практичної реалізації основоположних принципів права, насамперед принципу верховенства права, справедливості, пропорційності та правової визначеності. Саме через механізм судового розсуду забезпечується індивідуалізація правового регулювання, адаптація загальних правових норм до конкретних життєвих ситуацій та подолання прогалин, колізій або оціночної невизначеності законодавства. У функціональному вимірі судовий розсуд постає як елемент складної структурної моделі судової діяльності, інтегрований у процес ухвалення індивідуального юридичного рішення.

Його зміст розкривається через взаємодію трьох взаємопов'язаних компонентів: нормативності (зв'язок із правовими нормами і принципами); доцільності (орієнтація на мету правового регулювання та ефективність правового захисту); моральності (врахування загальнолюдських і конституційних цінностей, зокрема справедливості та гідності особи).

Удосконалено теоретичне визначення судового розсуду шляхом: поєднання нормативного, функціонального, парадигмального та гуманістичного підходів до його осмислення, що дозволяє розглядати судовий розсуд не лише як інструмент правозастосування, а як структурний елемент механізму забезпечення верховенства права; акцентування на відповідальній природі судового розсуду, яка виявляється в обов'язку судді надавати належне правове й моральне обґрунтування прийнятого рішення; обґрунтування інтегративної

моделі судового розсуду, у межах якої індивідуалізація судового рішення не протиставляється правовій визначеності, а виступає засобом її досягнення; уточнення меж судового розсуду через категорії принципів права та цінностей, що дозволяє відмежувати правомірний розсуд від прояву судового свавілля або прихованої нормотворчості.

РОЗДІЛ 2

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУДОВОГО ПРЕЦЕДЕНТУ Й МЕЖ СУДОВОГО РОЗСУДУ У СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

2.1. Становлення та розвиток українського правозастосування крізь призму судового прецеденту й меж судового розсуду

Феномен судового розсуду посідає одне з ключових місць у системі права та судовому процесі, виступаючи іманентною характеристикою правозастосовної діяльності та необхідним інструментом забезпечення її ефективності. Так, В. Берч обґрунтовує, що поняття реалізації судової влади залишається теоретично не визначеним, а її ефективне розуміння можливе лише через поєднання організаційної форми та практичного способу здійснення судових функцій [8, с. 535]. У межах здійснення судочинства суддя, застосовуючи норми права до конкретної правової ситуації, реалізує надані йому дискреційні повноваження шляхом вибору одного з кількох юридично допустимих варіантів вирішення справи, який на його переконання, найбільшою мірою відповідає вимогам законності, розумності та справедливості.

В. Городовенко аргументує, що свобода вираження поглядів суддею має внутрішньо суперечливу, амбівалентну природу, яка виявляється у поєднанні різних, а інколи протилежних оцінок і переконань у процесі здійснення професійної діяльності. Така амбівалентність зумовлює необхідність здійснення суддею постійного ціннісного вибору, спрямованого на досягнення балансу між реалізацією особистої свободи висловлювань і дотриманням публічних інтересів, пов'язаних із забезпеченням довіри до судової влади та збереженням її авторитету. Висновком автор зазначає, що саме здатність до такого балансування виступає визначальною умовою легітимного здійснення судової влади в демократичній правовій державі [37, с. 15]. Надання правовою нормою можливості такого вибору означає для судді певного діапазону правових

параметрів, у межах яких він уповноважений здійснювати самостійне і обґрунтованого рішення. Водночас судовий розсуд, передбачаючи наявність альтернативних варіантів правового вирішення, не може розглядатися як прояв необмеженої природи правозастосувача.

Досліджуючи дискреційні повноваження адміністративних судів, Ю. Волкова зазначає, що це певна свобода (вибір) адміністративного суду під час вирішення конкретної адміністративної справи та ухвалення оптимального рішення в межах Конституції та законів України з дотриманням основних засад (принципів) адміністративного права (ч. 3 ст. 2 КАС України) [32, с. 81]. Поділяючи позицію авторки, зазначимо, що такий розсуд має нормативне походження та реалізується виключно в межах, установлених правовими нормами; відтак він не є суб'єктивною або довільною оцінкою судді, а постає як обґрунтований вибір у межах, визначених законом і окреслених у юридичній доктрині як межі судового розсуду.

П. Гуйвайн підкреслює, що судовий розсуд не є довільною свободою суду діяти на власний розсуд. Хоча суддя має право вибору між кількома варіантами рішення, цей вибір одночасно є його обов'язком і має здійснюватися в межах закону. Судовий розсуд спрямований на правильне та ефективне застосування правової норми, але кожен можливий варіант дії повинен бути прямо дозволений або передбачений правом [41, с. 47]. Отже, можемо стверджувати, що судовий розсуд як необхідний елемент правозастосовної діяльності суду не є абсолютною свободою судді, а функціонує в межах багаторівневої системи нормативних, принципівих, процедурних та інституційних обмежень. Межі судового розсуду виконують конструктивну функцію, тобто забезпечують легітимність судового рішення, його відповідність принципу верховенства права та довіру суспільства до судової влади. У нашому дисертаційному дослідженні межі судового розсуду пропонуємо розглядати не як статичні заборони, а як динамічну правову конструкцію, що формується на перетині позитивного права, правових принципів, судової практики та міжнародних стандартів правосуддя.

Розглянемо реальні (позитивно визначені), принципові, ціннісні, гіпотетичні (доктринальні) межі судового розсуду дослідженню яких присвячені праці провідних науковців, такі як Ю. Дорохіна (Волкова) [47], Ю. Легеза [78], А. Макаренко [92; 93], Т. Мартьянова [95]. До реальних меж належать ті, що прямо або опосередковано закріплені у чинному законодавстві та практиці його застосування, зокрема:

- нормативні межі, визначені Конституцією та законом, які окреслюють компетенцію суду, допустимі способи тлумачення норм межі втручання у сферу прав та свобод людини і громадянина;

- процесуальні межі, що впливають із вимог судочинства, зокрема: форма судового рішення, строки розгляду справ, правила доказування, принципи змагальності та диспозитивності;

- інституційні межі, які забезпечуються через систему апеляційного і касаційного перегляду, конституційний контроль, дисциплінарну відповідальність суддів;

- міжнародно-правові межі сформовані практикою ЄСПЛ, яка встановлює стандарти справедливого суду, пропорційності та обґрунтованості рішень;

- прецеденти – судовий розсуд повинен враховувати попередні судові рішення і прецеденти. Прецеденти можуть впливати на тлумачення закону і напрямок розвитку правової практики;

- об'єктивність і неупередженість – прийняття рішення на основі об'єктивних фактів і відповідно до закону, уникаючи будь-яких форм впливу, дискримінації або упередженості;

- публічний інтерес – судовий розсуд повинен служити публічному інтересу та захисту загальному добробуту;

- етичні норми – судді повинні діяти відповідно до етичних норм і правил суддівської поведінки, які регулюють їхню професійну діяльність і поведінку в судовому процесі [15].

Наведені межі судового розсуду мають об'єктивний характер і виконують функцію юридичних запобіжників проти свавільного здійснення дискреції. На

відміну від реальних (визначених) меж судового розсуду, окремий рівень становлять межі, що впливають не безпосередньо з норм, а з фундаментальних принципів права, зокрема: верховенства права, справедливості, правової визначеності, пропорційності, недискримінації. Так, саме ці межі надають судовому розсуду людиноцентричного та гуманістичного змісту і перешкоджають його трансформації у формальну або механічну діяльність. Водночас В. Авер'янов зазначає, що вони (межі) вимагають від судді високого рівня професійної, моральної та правової відповідальності [1, с. 195].

Поглибленого дослідження потребує вивчення гіпотетичних (доктринальних) меж судового розсуду. Пропонуємо у науковій площині виокремити гіпотетичні межі судового розсуду, які не завжди прямо закріплені в законі, але відіграють істотну роль у сучасному праворозумінні, зокрема: межа між правозастосуванням і прихованою нормотворчістю, межа між тлумаченням права і політичним вибором, межа між захистом прав людини і надмірним судовим активізмом. Ці межі мають переважно доктринальний і аксіологічний характер, однак саме вони визначають якість судової влади в демократичній правовій державі. У межах нашого дослідження обґрунтовується інтегративний аксіолого-нормативний підхід, відповідно до якого межі судового розсуду слід розглядати не як перелік заборон, а як інтегровану систему правових, ціннісних і процедурних координат, у межах яких суддя здійснює відповідальний вибір правового рішення.

У контексті дослідження правозастосування значний внесок зробив український вчений-правник А. Й. Француз, який аналізує процес застосування норм права як складне явище, що формується під впливом як юридичних, так і позаюридичних факторів. Він наголошує, що хоча правозастосування є передусім юридичною діяльністю, на неї істотно впливають зовнішні соціальні, політичні, культурні, економічні й навіть екологічні умови. Крім того, науковець виділяє низку внутрішніх чинників, що детермінують поведінку суб'єкта правозастосування, зокрема його свідомість, пам'ять, волю, характер, емоційний стан і правосвідомість [171]. У роботах А. Й. Француза акцентується увага на

необхідності усвідомлення та нейтралізації негативного впливу факторів задля забезпечення об'єктивного, справедливого та ефективного застосування правових норм [172; 173]. Таким чином, ефективність правопорядку Європейського союзу значною мірою залежить від взаємодії між Судом ЄС та національними судами держав-членів, які забезпечують узгоджене тлумачення та застосування права ЄС.

Аналіз меж судового розсуду не може бути повним без урахування інституційного та системного контексту, в межах якого здійснюється правозастосування. Обсяг і характер судового розсуду, а також механізми його обмеження істотно різняться залежно від моделі правової системи, передусім від співвідношення закону та судової практики як джерел права. У цьому контексті доцільним є звернення до порівняльного аналізу особливостей здійснення судового розсуду в англосаксонській і континентальній правових традиціях, що дозволяє виявити концептуальні відмінності у формуванні та межах судової дискреції.

З огляду на це, варто звернутися й до порівняльного аналізу особливостей судової практики в англосаксонській та континентальній правових традиціях. Для англосаксонської правової системи (наприклад, Великої Британії, Ірландії або США) характерною є доктрина прецеденту, яка надає судовим рішенням нормативної сили. У такій системі рішення вищих судів стають обов'язковими для нижчих інстанцій, формуючи стало діючу судову практику, що виконує функцію джерела права.

Натомість у континентальній (романо-германській) правовій системі, до якої належать більшість держав ЄС, зокрема Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, історично переважав формальний підхід до права, в якому судова практика мала другорядне значення порівняно з писаним законом.

Проте в останні десятиліття відбувається поступове переосмислення ролі суду в континентальній традиції. Судові органи все частіше беруть участь у процесі правотворення через тлумачення норм, а рішення вищих судів фактично виконують функцію прецедентів. Така тенденція, зокрема, чітко проявляється у

практиці Суду ЄС, який формує правові підходи, обов'язкові для дотримання не лише в межах однієї справи, а й у майбутньому розгляді аналогічних юридичних ситуацій.

У результаті, взаємодія між різними правовими традиціями у межах Європейського Союзу створює унікальну модель судової системи, де елементи прецедентного і нормативного підходу співіснують, а інтерпретаційна практика судів відіграє дедалі більшу роль у правовому регулюванні.

У межах нашого дослідження особливу увагу приділено принципу справедливості як аксіологічному орієнтиру здійснення судового розсуду та забезпечення єдності судової практики. Справедливість у цьому контексті розглядається не лише як морально-етична категорія, а як функціональний елемент механізму правозастосування, що безпосередньо впливає на обґрунтованість, легітимність і передбачуваність судових рішень. В умовах відсутності чіткого легального визначення цього принципу в національному законодавстві України саме судова практика набуває ключового значення у наповненні справедливості конкретним змістом, що, водночас, підвищує ризики фрагментарності та неоднаковості її застосування. У цьому аспекті вагомим для нашого дослідження є порівняльно-правовий аналіз, здійснений С. М. Прилипком та І. М. Доляновською, які на матеріалі правових систем України та Німеччини переконливо доводять залежність ефективної реалізації принципу справедливості від рівня формалізації судової аргументації та сталості прецедентної практики. Зроблені авторами висновки щодо декларативного характеру апеляцій до справедливості в українських судах та системності її застосування у німецькій моделі мають безпосереднє значення для осмислення меж судового розсуду й проблем єдності правозастосування в Україні [126]. Саме ці положення слугують теоретичною та емпіричною основою для подальшого аналізу ролі судового розсуду як інструменту адаптації принципу справедливості до національного правового контексту з урахуванням європейських стандартів правосуддя.

Актуальним завданням для України в умовах євроінтеграції є осмислення й адаптація цих механізмів, а також розбудова незалежної та ефективної судової системи, здатної відповідати європейським стандартам і забезпечувати належне правозастосування у дусі верховенства права. Нижче наведена таблиця 2.1, яка відображає ключові аспекти верховенства та прямої дії права ЄС, а також вплив судової практики ЄС на національні правові системи.

Таблиця 2.1

Ключові аспекти верховенства та прямої дії права ЄС

Ключовий принцип	Суть	Вплив на Україну
Верховенство права ЄС	Норми ЄС мають вищу юридичну силу, ніж національні закони	Україна має гармонізувати своє законодавство з ЄС
Пряма дія права ЄС	Норми ЄС можуть застосовуватися безпосередньо в національних судах	Українське законодавство повинно враховувати принцип прямої дії
Судова практика ЄС	Рішення Суду ЄС є джерелом права та обов'язковими для національних судів	Українські суди мають орієнтуватися на європейську судову практику
Acquis communautaire	Сукупність норм, принципів і практики правозастосування в ЄС	Україна поступово імплементує європейські стандарти в законодавство

Джерело: розроблено та сформовано автором самостійно

Як свідчить аналіз наведених у таблиці 2.1 положень, принцип верховенства права Європейського Союзу є фундаментальним елементом правової системи ЄС, який передбачає домінування норм європейського права над національним законодавством держав-членів. Цей принцип означає, що жоден нормативно-правовий акт, прийнятий на національному рівні, незалежно від часу його ухвалення, не може суперечити чинним нормам права ЄС. Іншими словами, у випадку конфлікту між національним законодавством і правом Європейського Союзу останнє має переважну юридичну силу, і національні суди зобов'язані забезпечити його застосування, навіть у разі відсутності відповідних внутрішньодержавних норм.

Ключовим аспектом цього принципу є також положення про пряму дію норм права ЄС. Це означає, що окремі положення права ЄС, за умови відповідності певним критеріям (чіткість, безумовність, відсутність необхідності додаткових заходів національного впровадження), мають безпосередню юридичну силу. Такі норми можуть бути прямо застосовані судами та іншими державними органами на території держав-членів без необхідності додаткової імплементації в національне законодавство. Це стосується як прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, так і обов'язків, що покладаються на держави-члени в межах правової системи ЄС.

СЄС підтверджує автономність правопорядку ЄС, зазначаючи, що Європейський Союз формує унікальну систему права, яка не лише накладає зобов'язання на держави-члени, але й безпосередньо впливає на їхніх громадян. Таким чином, право ЄС не лише має пріоритет, але й розглядається як така система, що функціонує паралельно з національним правом, інтегруючись у нього без втрати власної автономії. У цьому контексті особливого значення набуває питання реалізації прав людини як одного з центральних орієнтирів у політиці Європейського Союзу. На цьому акцентує увагу А. Й. Француз, який справедливо наголошує на необхідності глибоких і системних змін у підході української держави до прав людини. Він підкреслює, що лише за умови переорієнтації державної політики на пріоритетність прав і свобод людини можлива ефективна імплементація європейських стандартів у сфері правозахисту. Незалежно від політичної кон'юнктури, ідеологічних доктрин чи змін влади, саме людина та її основоположні права мають стати стрижнем державної діяльності [174]. Науковець обґрунтовано вказує, що однією з передумов ефективної реалізації прав людини є перегляд державної філософії у бік забезпечення активного і дієвого механізму захисту прав та свобод, в якому органи влади виконуватимуть не репресивну, а сервісну функцію по відношенню до громадянина. Така трансформація можлива лише в умовах дотримання принципів верховенства права, юридичної визначеності, доступу до правосуддя та незалежності судової влади.

Таким чином, принцип верховенства права Європейського Союзу, підкріплений концепцією прямої дії, не лише вимагає структурної перебудови національних правових систем, але й передбачає реальну трансформацію ціннісної платформи функціонування держави. Для України, яка перебуває в активному процесі європейської інтеграції, це означає необхідність глибокої переоцінки пріоритетів державної політики, зокрема в частині забезпечення прав людини, як базової умови інтеграції до правового простору ЄС [16]. Попри належність української правової системи до романо-германської (континентальної) правової сім'ї, яка традиційно ґрунтується на домінуванні нормативно-правових актів як основного джерела права, в Україні поступово формуються умови для розвитку судового прецеденту як елементу правозастосовчої практики. Особливо це стало помітним після здобуття державної незалежності у 1991 році, коли країна почала відходити від адміністративно-командної радянської моделі права та взяла курс на побудову демократичної правової держави.

Варто зазначити, що ще до радянського періоду в українських правових традиціях існували певні засади прецедентного мислення, зокрема через практику місцевих судів та традиції кодифікованого, але гнучко інтерпретованого законодавства. Навіть у радянську епоху, попри формальне заперечення прецедентного права, вищі судові інстанції фактично формували зразки правозастосування, які мали обов'язкове значення для нижчестоящих судів. Відтак історичні підвалини для сприйняття прецеденту як форми правового регулювання в Україні не є цілком новим явищем.

Окремої уваги заслуговує необхідність чіткого розмежування між судовою практикою як інструментом тлумачення правових норм та прецедентом як джерелом права, що є характерним для англосаксонської моделі. У континентальній системі судова практика зазвичай виконує допоміжну функцію у процесі тлумачення та конкретизації законодавства, однак сучасні правові реалії демонструють поступову еволюцію цього інституту в бік посилення його

значення, що особливо помітно у зв'язку з розширенням впливу європейського права.

Науковець В. С. Шевчук розкриває судовий прецедент як результат судової діяльності, у якому сформульовано правову позицію, що набуває загального значення для вирішення аналогічних справ у майбутньому. Автор наголошує, що прецедент є не лише судовим рішенням, а насамперед нормативно значущою правовою позицією суду. В. С. Шевчук показує, що навіть у континентальній правовій системі судовий прецедент відіграє дедалі важливішу роль, зокрема через практику Конституційного і Верховного судів. Так, автор розглядає судовий прецедент як інструмент стабілізації правопорядку та підвищення суспільної довіри до судової влади, обґрунтовуючи тезу про фактичне формування прецедентного механізму через правові позиції Конституційного Суду України та Верховного Суду, навіть за відсутності формального визнання прецеденту як джерела [181]. Так, ми погоджуємось із автором, що судовий прецедент постає як важливий елемент сучасної правової системи, який забезпечує зв'язок між законом і його застосуванням, сприяє єдності судової практики та реалізації принципу верховенства права, підкреслюючи, що роль судового прецеденту зростає в умовах європейської інтеграції та розвитку судового розсуду.

Отже, адаптація судової практики в Україні до правових стандартів Європейського Союзу повинна здійснюватися не лише на рівні нормативного забезпечення, але й через формування нової правозастосовної культури, яка поєднуватиме традиції національного права з найкращими європейськими практиками. Це стане важливим кроком на шляху до інтеграції України у спільний правовий простір ЄС, підвищить якість судочинства, зміцнить принцип верховенства права і сприятиме утвердженню незалежної та ефективної судової влади.

У 2001 році після внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України, який згодом був трансформований у Господарський процесуальний кодекс, було введено статтю 111-15, що стало важливим нововведенням у

системі господарського судочинства України. Ця норма надала можливість Верховному Суду України здійснювати перегляд рішень Вищого господарського суду у випадках, коли виникають розбіжності у застосуванні норм права. Запровадження такої процедури сприяло підвищенню рівня правової визначеності та стало фундаментом для уніфікації судової практики в Україні, що є ключовим чинником розвитку стабільності правозастосування.

Історико-правовий вимір розвитку судочинства розглядається як важливе джерело формування сучасних уявлень про межі судової влади, судового розсуду та роль особи в процесі правозастосування. З цієї позиції судова реформа 1864 року становить особливий науковий інтерес, оскільки саме вона заклала інституційні та процедурні передумови переходу від станово-бюрократичної моделі правосуддя до більш формалізованого, змагального й публічного судового процесу, у межах якого особа вперше постала як самостійний носій процесуальних прав. Аналіз зазначеної реформи дає змогу простежити витoki сучасних принципів незалежності суду, рівності сторін та презумпції невинуватості, що безпосередньо впливають на характер і допустимі межі судового розсуду.

У цьому контексті суттєве значення для нашого дослідження мають висновки С. М. Прилипка та І. М. Долянської щодо впливу судових статутів 1864 року на зміну правового статусу учасників процесу та переосмислення ролі суду як гаранта прав людини. Обґрунтована авторами теза про формування концепції «правової особистості» та забезпечення реальної процесуальної рівності сторін є важливою для розуміння еволюції судової аргументації й переходу до таких моделей правосуддя, у яких судовий розсуд поєднується з чіткими процедурними гарантіями проти свавілля [127]. Викладені у статті положення слугують теоретичною основою для осмислення історичних витоків сучасних стандартів справедливого суду та їх значення для забезпечення легітимності судових рішень у сучасній правовій системі України.

Особливо значущою для формування інституту судового прецеденту в Україні стала судова реформа 2017 року. Вона передбачала створення

оновленого Верховного Суду, наділеного широкими повноваженнями щодо забезпечення єдності судової практики на всіх рівнях судової системи. Однією з найважливіших новацій стало закріплення в законодавстві положення про обов'язковість правових висновків Верховного Суду для судів нижчих інстанцій. Визначальною у цьому процесі стала роль Великої Палати ВС, якій було делеговано функції вирішення спорів щодо неоднакового застосування норм права та формування єдиного правозастосовного підходу. Відповідно до статті 236 Господарського процесуального кодексу України, висновки Великої Палати набувають статусу обов'язкових для застосування іншими судами у справах, що мають аналогічні правові питання. Ця норма значною мірою наблизила українську систему правосуддя до концепції судового прецеденту, що широко використовується у країнах з англосаксонською правовою традицією.

Водночас слід підкреслити, що судовий прецедент в Україні формально не визнається як самостійне джерело права, на відміну від англосаксонських правових систем, де судові рішення мають нормативну силу. Проте практика Верховного Суду поступово набуває все більшого значення у правозастосуванні, сприяючи підвищенню передбачуваності судових рішень та забезпеченню уніфікації судової практики в країні.

Основні правові засади для впровадження судового прецеденту вже частково знайшли своє відображення у законодавстві України, зокрема у сфері цивільного та господарського судочинства. Зокрема, стаття 11 ЦПК України надає суду право застосовувати аналогію закону або керуватися загальними принципами права у разі відсутності прямої норми, що регулює певні правовідносини. Такий підхід сприяє забезпеченню справедливого та всебічного розгляду справ, проте він не прирівнюється до формального визнання судового прецеденту як джерела права. Важливу роль у цій системі відіграють також фундаментальні принципи, закріплені у статті 3 ЦК України – справедливість, добросовісність і розумність. Ці принципи є орієнтирами для суддів під час тлумачення норм права і прийняття рішень у випадках, коли законодавство не містить чітких вказівок або виникають прогалини у праві. З урахуванням цього

практика ВС виконує функцію формування єдності судової практики, забезпечуючи методологічну основу для застосування норм у різних правових ситуаціях.

Однак питання офіційного визнання судового прецеденту як повноцінного джерела права залишається відкритим і потребує подальшого правового осмислення та законодавчого врегулювання. Це пов'язано з необхідністю врахування особливостей української правової системи, яка має континентальну правову традицію, а також забезпечення балансу між уніфікацією судової практики та збереженням індивідуального підходу до розгляду кожної справи. Таким чином, незважаючи на відсутність формального юридичного статусу, роль судового прецеденту в Україні суттєво зросла, особливо після проведення судової реформи 2017 року. Практика ВС все більше впливає на правозастосовчу діяльність судів нижчих інстанцій, створюючи передумови для подальшої еволюції системи правосуддя в напрямку посилення стабільності, передбачуваності та ефективності судового розгляду.

Сучасний правовий статус судової практики в Україні є багатограним і характеризується певною юридичною складністю. Хоча формально судова практика не визнана офіційним джерелом права у класичному розумінні, вона фактично виконує одну з ключових функцій у системі правозастосування та забезпеченні єдності судових рішень. Особливе місце в цьому контексті посідають рішення КСУ, які відповідно до статті 150 Конституції України, а також статті 91 Закону України «Про Конституційний Суд України», мають безумовний обов'язковий характер для всіх органів державної влади, судів, підприємств, установ і громадян. Виконання зазначених рішень є обов'язковим, а у випадках визнання нормативних актів неконституційними вони фактично змінюють правове регулювання на національному рівні, наочно демонструючи вплив судових рішень на законодавче поле держави.

Що стосується рішень Верховного Суду України, їхній статус є неоднорідним та має різний рівень юридичної ваги залежно від виду судочинства. Зокрема, правові висновки Великої Палати ВС, відповідно до

статей 236 Господарського процесуального кодексу України [38], 401 ЦПК та 440 КАС України [64], мають обов'язкову силу для судів нижчих інстанцій у схожих правовідносинах. Це забезпечує уніфікацію судової практики та підвищує правову визначеність у розгляді спорів. Крім того, у сфері адміністративного судочинства існує інститут зразкових справ (стаття 290 КАС України), рішення по яких встановлюють єдиний підхід до розгляду аналогічних справ і також мають обов'язковий характер. Водночас інші правові позиції Верховного Суду, хоч і не є формально обов'язковими, мають значний вплив на діяльність судів нижчих інстанцій, які здебільшого орієнтуються на них у своїй правозастосовній практиці.

У межах адміністративного судочинства судовий розсуд, за визначенням науковців Є. В. Курінного та В. К. Колпакова, розглядається як ключовий механізм реалізації принципу верховенства права та забезпечення справедливого вирішення спорів у публічно-правовій сфері [73]. Застосування розсуду суддею є необхідним за умов нормативної неповноти, наявності колізійних або оціночних положень закону, а також на різних стадіях процесу – від відкриття провадження та оцінки доказів до ухвалення судового рішення по суті [67]. Автори аналізують окремі стадії адміністративного процесу, на яких суддя наділений дискреційними повноваженнями, зокрема під час відкриття провадження, дослідження доказів, визначення процесуальної поведінки сторін та ухвалення судових рішень [65].

Запропонований підхід дає змогу структуровано осмислити процесуальний вимір судового розсуду та показує, що він пронизує весь адміністративний процес, а не зводиться виключно до етапу ухвалення рішення по суті. Це має важливе значення для визначення меж допустимого судового розсуду та запобігання його зловживанню. Водночас автори підкреслюють, що судовий розсуд має здійснюватися в межах законності, пропорційності та правової визначеності, що дає змогу поєднувати дискреційні повноваження судді з гарантіями верховенства права та запобігати їх довільному застосуванню. Такий підхід демонструє предметні та процесуальні межі судового розсуду в

адміністративному судочинстві, показує його системний характер і роль у забезпеченні балансу між правами особи та контролем за діяльністю публічної влади.

Окремо варто виділити роль рішень ЄСПЛ у формуванні судової практики в Україні. Згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» [130], українські суди зобов'язані застосовувати практику ЄСПЛ як джерело права при розгляді справ, що стосуються прав людини. Це надає рішенням ЄСПЛ не лише рекомендаційний, а й нормативний характер, що підвищує їхню вагу у національному правозастосуванні. Отже, практика ЄСПЛ безпосередньо впливає на українську судову систему, сприяючи гармонізації національного права з міжнародними стандартами захисту прав і свобод.

Враховуючи зазначене, можна констатувати, що хоча в Україні судовий прецедент не закріплений офіційно як основне джерело права, судова практика ВС, рішення КСУ, а також прецеденти ЄСПЛ відіграють важливу роль у формуванні єдиного підходу до тлумачення і застосування норм права. Цей процес свідчить про поступову трансформацію правової культури в Україні, спрямовану на посилення стабільності, передбачуваності та ефективності системи правосуддя, а також інтеграцію національної правової системи у європейський та міжнародний правовий простір.

Нижче наведена таблиця 2.2, що узагальнює ключові положення про судову практику, прецеденти та вплив права ЄС на Україну.

У таблиці 2.2 систематизовано основні напрями впливу міжнародної судової практики та права Європейського Союзу на функціонування судової системи України. Важливо нагадати, що поняття *acquis communautaire* охоплює комплекс правових норм і практик ЄС, до яких належать не лише нормативно-правові акти, судові прецеденти, а й також принципи застосування права. Відповідно до положень Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, укладеної у 1994 році, Україна має здійснювати поступове наближення свого національного законодавства до європейських стандартів. Цей

процес підкреслює зростаюче значення судової практики та інституту прецеденту у національній правовій системі України.

Таблиця 2.2

Напрями впливу міжнародної судової практики та права Європейського Союзу на функціонування судової системи України

	Основні положення	Приклади / Нормативні акти	Вплив на Україну
Судовий прецедент в Україні	Не є офіційним джерелом права, але відіграє важливу роль. – Роз'яснення Пленуму ВСУ мають орієнтовний характер. – Рішення Конституційного Суду є обов'язковими.	Ст. 11 ЦПК України: застосування аналогії закону та принципів права. – Закон України від 21.06.2001 щодо змін до АПК, який визнає судову практику в господарських справах	Формування стабільної судової практики. – Зближення із загальноєвропейськими підходами
Роль права ЄС	Верховенство права ЄС над національними нормами. – Пряма дія норм ЄС. Суд ЄС формує правову систему ЄС через свої рішення	Рішення Van Gend & Loos (1963) – закріплення принципу прямої дії. Costa v. ENEL (1964) – підтвердження верховенства права ЄС	Гармонізація законодавства України з <i>acquis communautaire</i> . Врахування рішень Суду ЄС українськими судами
Acquis communautaire	Сукупність правових норм, судових рішень та практики правозастосування в ЄС. – Впливає на процес інтеграції України в ЄС	Угода про партнерство та співробітництво Україна – ЄС (1994). – Потреба в імплементації стандартів ЄС	Оновлення законодавства України відповідно до європейських стандартів. – Використання рішень Суду ЄС у судовій практиці

Джерело: розроблено та сформовано автором самостійно

Зокрема, правознавець А. Й. Француз зазначав, що імплементація законодавчих актів Європейського Союзу передбачає не лише юридичне наближення норм, а й комплекс інституційних та організаційних заходів, а також проведення консультацій із зацікавленими сторонами [190]. Поділяємо цю позицію, оскільки в Україні імплементація здійснюється відповідно до стандартів ЄС, що вимагає комплексного підходу. На нашу думку, інтеграція України до Європейського Союзу та Світової організації торгівлі зумовлює необхідність детального вивчення механізмів загального права, включно з його термінологією та процедурними інструментами. Це свідчить про те, що Україна поступово запозичує ключові елементи правових систем, у яких судовий

прецедент відіграє провідну роль. Крім того, підтримуємо думку, що ефективність правової системи досягається завдяки повному, своєчасному та цілеспрямованому виконанню покладених завдань із застосуванням відповідних правових норм, інститутів та галузей права [171]. Досягнення цих цілей забезпечується через своєчасне ухвалення та реалізацію правозастосовних актів, при цьому особлива увага має бути приділена дотриманню принципів правозастосування та забезпеченню реального виконання прийнятих рішень. Такий підхід сприятиме поступовому зміцненню правової системи України та її гармонізації з європейськими стандартами.

Рішення СЄС відіграють фундаментальну роль у становленні єдиного європейського правового простору. Вони забезпечують узгоджене тлумачення та застосування норм права ЄС, а принципи верховенства права і прямої дії зобов'язують національні суди держав-членів надавати перевагу нормам ЄС навіть у випадках їхнього протиріччя з національним законодавством. У контексті європейської інтеграції України це питання набуває особливого значення. З моменту отримання статусу кандидата на вступ до ЄС, Україна взяла на себе зобов'язання поступово гармонізувати свою національну правову систему з нормами європейського права. Це охоплює не лише адаптацію законодавчих актів, але й впровадження механізмів інтерпретації норм права на основі практики Суду ЄС.

Варто окремо звернути увагу на розмежування таких аспектів, як обов'язковий характер рішень Суду ЄС у межах правової системи ЄС і статус цих рішень для України. Для країн-членів ЄС судова практика Суду ЄС є обов'язковою та виконує роль прецедентного права, забезпечуючи уніфікацію правозастосування. Хоча Україна ще не є членом Європейського Союзу, вона вже бере на себе зобов'язання враховувати практику Суду ЄС у визначених сферах. Зокрема, згідно зі статтею 322 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, українські суди при тлумаченні норм, що імплементують право ЄС, повинні орієнтуватися на рішення Суду ЄС [168]. Водночас ключовим залишається питання визнання судових прецедентів у національній правовій системі України.

Право ЄС ґрунтується на доктрині прецедентного права, відповідно до якої рішення Суду ЄС мають пряму юридичну силу і є обов'язковими для судів держав-членів у подібних справах. У протилежність цьому, в Україні судовий прецедент формально не закріплений як джерело права, хоча практика Верховного Суду та рішення Європейського суду з прав людини мають значний вплив на правозастосування.

У сучасній правовій теорії та судовій практиці судовий розсуд дедалі більше сприймається як важливий інструмент здійснення правосуддя, особливо в контексті розширення меж судової дискреції. Його вивчення як точки зіткнення двох протилежних підходів, судового активізму та самообмеження, дає змогу краще осягнути внутрішню логіку функціонування судової влади, її вплив на формування правопорядку та допустимі межі втручання в суспільні процеси. Сучасна правова дійсність вимагає від судів гнучкості у тлумаченні та застосуванні норм. Незважаючи на різну природу, і активізм, і самообмеження представляють альтернативні стратегії реалізації дискреції, які об'єднують спільна мета – забезпечення правової визначеності, справедливості та балансу гілок влади.

У такому контексті особливого значення набуває феномен судового активізму, який постає як доктринальна та практична стратегія розширеного впливу судової влади на розвиток правової системи. Він проявляється у схильності судді не лише тлумачити чинні нормативні приписи, а й формувати нові стандарти праворозуміння шляхом розширеного чи системного тлумачення, а також шляхом запровадження інноваційних правових конструкцій. Внаслідок цього судовий розсуд трансформується в інструмент прямого впливу на еволюцію суспільних відносин, що особливо виразно виявляється у випадках, коли законодавець залишає прогалини або вдається до свідомої нормативної абстракції [110]. Показовими прикладами виступає визнання нових прав і свобод людини у практиці Конституційного Суду чи Верховного Суду, а також подолання правових колізій через телеологічне, системне або принципове тлумачення. У таких ситуаціях судовий розсуд функціонує не лише як техніка

застосування права, а й як метод змістовного збагачення та подальшої інституціоналізації правової норми.

Водночас не можна ігнорувати, що судовий активізм, попри його потенційну прогресивність і здатність компенсувати дефекти правової системи, викликає значні наукові й суспільні дискусії щодо меж допустимого втручання судової влади в сферу політико-правового регулювання та законодавчої діяльності. У загальнотеоретичній площині актуалізується проблема ідентифікації тієї межі, де процес судового тлумачення перестає бути правозастосовною діяльністю у вузькому розумінні й набуває рис квазізаконодавчої практики. Характерними індикаторами активістського підходу виступає апеляція суду до загальних принципів права замість застосування конкретної норми, вироблення нових правових стандартів, а також формування оригінальних концептуальних доктрин [152]. Така практика може бути визнана виправданою за наявності суттєвих прогалин у правовій системі чи необхідності забезпечення ефективного захисту основоположних прав людини. Водночас вона не повинна трансформуватися у підміну волі законодавця, оскільки це загрожує підривом принципу поділу влади та девальвацією легітимності нормативно-правового регулювання.

На відміну від активістського підходу, концепція судового самообмеження ґрунтується на ідеї стриманості та поміркованості у правозастосуванні, що передбачає пріоритет буквального, тобто текстуально орієнтованого тлумачення правових приписів. У цій парадигмі суддя свідомо уникає виходу за межі безпосередньо закріплених у законі положень, демонструючи тим самим повагу до прерогатив законодавчої та виконавчої гілок влади й утримуючись від втручання у сферу їхньої дискреції. Судовий розсуд у такій моделі використовується в мінімальному обсязі, виключно як інструмент забезпечення формального дотримання принципу правової визначеності та стабільності правопорядку [7]. Безумовною перевагою цього підходу є його здатність гарантувати послідовність правозастосування й уникати ризиків судового свавілля. Однак у контексті динамічних суспільних трансформацій та появи

нових викликів, зокрема у сфері захисту прав людини, надмірна прив'язаність до вузької буквальної інтерпретації може виявитися недостатньою та навіть контрпродуктивною.

Теоретичною основою судового самообмеження виступає принцип поділу влади, який передбачає взаємоповагу та взаємне невтручання органів державної влади у сфері компетенції один одного. Дотримуючись цієї концепції, суд відмовляється від втручання у політичні чи адміністративні питання, якщо відсутнє безпосереднє порушення фундаментальних прав і свобод. Така стратегія сприяє збереженню авторитету судової влади, запобігає її політизації та зміцнює суспільну довіру до правосуддя. На практичному рівні самообмеження виявляється через обмежене, суто текстуальне тлумачення норм, утримання від здійснення абстрактного конституційного контролю, а також через визнання чітко визначених меж судового перегляду актів.

З нашої точки зору, судовий розсуд є критичною точкою балансу між крайнощами активістського підходу та концепцією самообмеження. В руках компетентного судді він виконує роль механізму збереження системної рівноваги: з одного боку, стримує надмірний активізм, який може перерости у судові нормотворення, а з іншого – долає небезпеку правового формалізму, що є наслідком надмірного самообмеження. У цьому сенсі судовий розсуд постає як складний інструмент, що вимагає високої культури юридичного мислення, належної доктринальної аргументації та опори на фундаментальні принципи верховенства права, пропорційності й справедливості.

При цьому, як слушно зазначає С. В. Шевчук, одним із найскладніших завдань сучасної юриспруденції є визначення допустимих меж реалізації судового розсуду. Його зловживання неминуче призводить до підміни законотворчої діяльності та руйнування принципу поділу влади [181]. Натомість надмірне самообмеження породжує ризик правової інертності та неспроможності судової системи адекватно реагувати на нові суспільні виклики [87]. У зв'язку з цим постає необхідність вироблення низки інституційних і методологічних гарантій: чітких орієнтирів для тлумачення правових норм,

системи контролю якості судових рішень (у тому числі через механізми касаційного та конституційного перегляду), а також запровадження спеціалізованих освітніх програм, спрямованих на розвиток у суддів навичок глибокого правового аналізу та інтерпретаційної майстерності.

Умови функціонування демократичної правової держави виключають можливість однозначного домінування активістської чи самообмежувальної парадигми. Оптимальною є зважена стратегія, в основі якої лежить поміркований судовий розсуд. Саме такий підхід дозволяє досягти комплексних цілей: забезпечити ефективність правосуддя, зберегти баланс між гілками влади та зміцнити довіру суспільства до суду як до арбітра справедливості.

У підсумку можна стверджувати, що судовий активізм і самообмеження не є антагоністичними феноменами, а радше виступають взаємодоповнюючими інструментами вироблення гнучкої й відповідальної судової політики, орієнтованої на втілення принципів верховенства права та забезпечення правової стабільності. Адекватне, збалансоване застосування судового розсуду гарантує підтримання інституційної рівноваги в системі поділу влади, підвищує результативність діяльності судової гілки, сприяє еволюції правової системи та забезпечує належний рівень захисту основоположних прав людини. У цьому полягає ключова передумова становлення справжньої правової держави, де суд виступає не тільки законом, а й гарантом справедливості, легітимності та стабільності правопорядку.

У контексті європейської інтеграції особливого значення набуває роль національних та наднаціональних судових органів у забезпеченні ефективності й цілісності *acquis communautaire*. Судовий розсуд у цьому вимірі постає не лише як внутрішньодержавний феномен, а й як елемент багаторівневої системи правозастосування, в якій вирішальне місце посідає Суд Європейського Союзу (СЄС) та національні суди держав-членів. Саме через механізм попереднього запитання (ст. 267 ДФЄС) формується взаємодія між національними правопорядками та правовою системою ЄС, що забезпечує уніфіковане тлумачення й застосування норм. У цій парадигмі судове самообмеження і

судовий активізм набувають якісно нового змісту: перше – як прояв поваги до принципу субсидіарності та національного суверенітету, друге – як необхідний інструмент інтеграційного поступу, що компенсує фрагментарність законодавчого регулювання.

Факторами, що безпосередньо впливають на процес правозастосування судами ЄС та національними судами, виступають:

- принцип верховенства права ЄС, що зобов'язує національні органи віддавати пріоритет нормам Союзу навіть над власним конституційним правом. Це вимагає від суддів балансування між внутрішнім конституційним порядком і наднаціональними зобов'язаннями;

- принцип прямої дії норм ЄС, який зумовлює необхідність їх безпосереднього застосування без додаткової імплементації на національному рівні;

- судова доктрина ефективності (*effet utile*), що вимагає інтерпретації норм у спосіб, який максимально забезпечує їхню практичну дієвість;

- міжсистемний діалог судів, який реалізується через попередні запитання до Суду ЄС, практику взаємного посилення та запозичення аргументаційних моделей;

- соціально-політичні чинники, зокрема політична воля держав-членів, рівень їхньої правової культури, а також суспільні очікування щодо захисту прав людини та інтеграційної стабільності;

- інституційні гарантії незалежності судової влади, що визначають спроможність судів діяти автономно, незважаючи на можливий політичний чи адміністративний тиск [49].

Європейська хартія про закон «Про статус суддів» є одним із базових міжнародних актів, що закладає стандарти інституційної та персональної незалежності суддів у державах-членах Ради Європи. У документі сформульовані ключові принципи статусу судді, зокрема вимоги до порядку добору, призначення, дисциплінарної відповідальності та гарантій незмінюваності, які мають бути врегульовані на законодавчому рівні з метою

захисту судді від будь-якого зовнішнього тиску. Хартія виходить із того, що незалежність судової влади є похідною від незалежно визначеного правового статусу судді та прозорих процедур його професійної діяльності. Водночас Європейська хартія акцентує увагу на поєднанні незалежності суддів із їхньою відповідальністю перед суспільством, що забезпечується через дисциплінарні механізми, засновані на принципах законності, пропорційності та справедливого процесу. Таким чином, положення Європейської хартії формують нормативно-аксіологічну основу для розбудови судової влади як незалежного, професійного та легітимного інституту демократичної правової держави [49].

Роль судових органів у системі права ЄС виходить за межі класичного правозастосування: вони виступають не лише арбітрами конкретних спорів, а й активними учасниками процесу правотворення у функціональному сенсі. Завдяки розширювальному тлумаченню, телеологічним підходам та доктрині «живого права» (*living law*) суди ЄС та національні суди забезпечують еволюцію інтеграційного правопорядку, водночас дотримуючись принципу правової визначеності й поваги до суверенітету держав-членів.

У цьому контексті судовий розсуд виконує функцію «системного стабілізатора», оскільки дозволяє уникати правового формалізму при надмірному самообмеженні та запобігає судовому нормотворенню, що могло б поставити під сумнів поділ влади. Оптимальна модель полягає у зваженому використанні суддями ЄС і національних юрисдикцій як інструментів активізму (у випадку прогалин або порушення фундаментальних прав), так і інструментів самообмеження (з метою поваги до політичної прерогативи інших інституцій).

Отже, судові органи в правовій системі ЄС виконують подвійну місію: з одного боку вони гарантують ефективність, єдність і дієвість *acquis*, а з іншого – підтримують баланс між національним і наднаціональним рівнями правового регулювання. Від правильного визначення меж судового розсуду залежить не лише стабільність європейського правопорядку, а й легітимність самого інтеграційного проєкту, що ґрунтується на принципах верховенства права, пропорційності та поваги до прав людини.

У сучасному правовому дискурсі роль судових органів у застосуванні та тлумаченні права ЄС посідає центральне місце, оскільки саме вони забезпечують функціональну єдність та системну узгодженість правопорядку Союзу. Національні суди, діючи як «суди ЄС de facto», виступають первинними гарантами ефективності *acquis communautaire*, тоді як СЄС виконує функцію вищої інстанції, що забезпечує уніфіковане тлумачення норм і контролює їхню телеологічну узгодженість. У цій площині судовий розсуд набуває багатовимірного характеру: від буквального застосування норм Договорів і регламентів до розширювального тлумачення, яке фактично формує нові стандарти європейського права.

Ключовими факторами, що детермінують процес правозастосування судами в межах правопорядку ЄС, є:

– принцип верховенства права ЄС (*supremacy of EU law*) – доктрина, вироблена Судом ЄС ще у справі *Costa v. ENEL* (1964), яка зобов'язує національні суди віддавати пріоритет нормам Союзу навіть перед нормами національного конституційного права. Цей фактор перетворює суддів на «інтеграційних агентів», здатних забезпечити ефективність правового порядку попри можливий опір політичних еліт;

– принцип прямої дії (*direct effect*) – започаткований у справі *Van Gend en Loos* (1963), він забезпечує безпосереднє застосування норм права ЄС приватними особами у національних судах без необхідності їх імплементації. Це розширює простір судового розсуду, адже суддя має визначити, чи володіє конкретна норма достатнім ступенем чіткості та безумовності;

– доктрина ефективності (*effet utile*) – зобов'язує національні суди тлумачити норми права ЄС таким чином, щоб забезпечити їхню практичну дієвість і повне функціонування інтеграційного механізму;

– інституційний діалог між судами – реалізується через процедуру попереднього запитання (ст. 267 ДФЄС), яка перетворює національні суди на співтворців єдиного європейського правопорядку.

Соціокультурні та політичні фактори – рівень правової культури суддів, ступінь незалежності судової влади, політична воля урядів, а також суспільні очікування щодо захисту прав і свобод визначають ступінь ефективності застосування права ЄС на національному рівні.

Особливої уваги заслуговує співвідношення практики СЄС та ЄСПЛ, адже обидві юрисдикції, хоч і діють у різних правових системах (право ЄС та ЄКПЛ), взаємно впливають одна на одну. Суд ЄС у низці рішень визнавав значення практики ЄСПЛ як «джерела натхнення» для тлумачення загальних принципів права Союзу, зокрема в питаннях захисту фундаментальних прав. Водночас ЄСПЛ у своїх рішеннях дедалі частіше враховує *acquis* ЄС, зокрема у справах, де йдеться про держави-члени ЄС.

У цьому контексті судовий розсуд виконує функцію гармонізатора двох систем – національної та наднаціональної. Національні суди опиняються у трикутнику взаємодії: вони мусять дотримуватися як вимог національного права, так і пріоритету права ЄС, при цьому не відступаючи від стандартів ЄКПЛ. Це створює ситуацію багаторівневої лояльності, де від компетентності судді залежить збереження системної рівноваги.

Вибір між судовим активізмом і самообмеженням у праві ЄС має особливе значення. Активізм на рівні Суду ЄС дозволив сформулювати ключові доктрини (пряма дія, верховенство, державна відповідальність за порушення права ЄС), без яких інтеграція була б неможливою. Водночас надмірний активізм може викликати критику як «судове нормотворення», що виходить за межі компетенцій Суду ЄС. Самообмеження проявляється через дотримання принципу субсидіарності та повагу до дискреційних повноважень національних органів, однак воно не має переростати у правовий формалізм, здатний підривати ефективність правопорядку ЄС.

На нашу думку, оптимальною моделлю є збалансований судовий розсуд, що дозволяє, з одного боку, компенсувати прогалини в законодавстві Союзу та захищати фундаментальні права [189; 190], а з іншого – уникати надмірного втручання у сферу компетенцій політичних інституцій та держав-членів.

У правовій системі ЄС судовий розсуд є не лише технікою інтерпретації, а й інституційним механізмом, який забезпечує функціонування інтеграційного правопорядку. На відміну від класичних національних юрисдикцій, суди держав-членів виконують подвійну функцію: вони застосовують внутрішнє право і водночас виступають гарантами ефективності *acquis communautaire*. Суд ЄС (CJEU) у цьому контексті виконує роль верховного арбітра, що забезпечує єдність і телеологічну цілісність норм, інтерпретуючи їх у спосіб, який відповідає завданням інтеграції.

Доктрина судового розсуду в ЄС формувалася поступово – від буквального тлумачення положень установчих договорів до розробки принципів, які мають конституційний характер (*supremacy of EU law, direct effect, effet utile*). Саме завдяки активній ролі Суду ЄС правопорядок Союзу набув самостійності та став однією з провідних моделей наднаціонального правового регулювання. У рішеннях Суду ЄС закріплено базові засади функціонування правопорядку ЄС. Так, у справі *Van Gend en Loos* (1963) було сформульовано принцип прямої дії, який дозволяє фізичним та юридичним особам безпосередньо посилатися на норми права ЄС у національних судах. У справі *Costa v. ENEL* (1964) Суд заклав основи верховенства права ЄС над правом держав-членів, включно з конституційними нормами. Ці доктрини стали фундаментом для розширення сфери судового розсуду, оскільки суддя змушений оцінювати, чи відповідає конкретна норма національного законодавства принципам права ЄС, а у разі колізії – віддати пріоритет наднаціональному правопорядку. Таким чином, Суд ЄС відіграє роль інтеграційного арбітра, а його активізм стає необхідною умовою розвитку Союзу.

Особливу складність у сфері правозастосування становить співвідношення юрисдикції Суду ЄС та Європейського суду з прав людини (ECtHR). Хоча обидві інституції функціонують у різних правових просторах (право ЄС та Європейська конвенція з прав людини), їхні практики дедалі більше взаємопов'язані. Суд ЄС активно використовує рішення ЄСПЛ як джерело інтерпретаційного авторитету при тлумаченні загальних принципів права Союзу. Натомість ЄСПЛ у своїх

рішеннях щодо держав-членів ЄС враховує стандарти, вироблені Судом ЄС, визнаючи особливий характер правопорядку ЄС (*Bosphorus v. Ireland*, 2005).

У такій багаторівневій взаємодії судовий розсуд виконує функцію гармонізації правових систем, дозволяючи уникати колізій між наднаціональними й міжнародними стандартами та забезпечуючи комплексний захист прав людини.

Процес застосування права ЄС судами детермінується низкою правових, інституційних і соціально-політичних чинників:

- верховенство права ЄС зобов'язує національні суди надавати пріоритет нормам Союзу, навіть якщо це суперечить національному конституційному праву;

- пряма дія норм дозволяє особам безпосередньо посилатися на положення договорів, регламентів і директив у судах держав-членів;

- доктрина *effet utile* спонукає тлумачити норми в спосіб, який гарантує їхню повну ефективність;

- інституційний діалог реалізується через процедуру попереднього запитання (ст. 267 ДФЄС), що перетворює національні суди на «співтворців» європейського права;

- рівень правової культури та незалежність суддів визначають здатність національних судів імплемувати європейські стандарти без політичного чи адміністративного тиску;

- соціальні очікування та політичний контекст впливають на схильність судів до активізму або самообмеження.

Судовий активізм у праві ЄС був і залишається рушійною силою інтеграційного розвитку. Без активної позиції Суду ЄС не було б створено принципів прямої дії та верховенства, які стали «конституційними основами» правопорядку Союзу. Проте надмірний активізм загрожує підривом легітимності судової влади, оскільки наближає її діяльність до судового нормотворення. Судове самообмеження забезпечує стабільність і передбачуваність правозастосування, акцентує повагу до політичних інституцій та принципу

субсидіарності. Проте надмірна стриманість може спричиняти правову інертність та знижувати спроможність судів адекватно реагувати на порушення фундаментальних прав.

На нашу думку, оптимальною моделлю є зважений судовий розсуд, що поєднує елементи обох підходів. Така стратегія дозволяє водночас захищати верховенство права ЄС, підтримувати баланс у системі поділу влади та гарантувати дотримання прав і свобод людини.

Таким чином, судові органи в системі права Європейського Союзу виконують не лише класичну юрисдикційну функцію, а й виступають структуроутворюючим елементом інтеграційного процесу. Їхній розсуд формується під впливом як юридичних, так і політичних, культурних та інституційних факторів, а результатом стає вироблення унікального європейського правового простору, в якому принципи верховенства права, пропорційності та захисту прав людини набувають реального змісту. Баланс між активізмом і самообмеженням у діяльності Суду ЄС та національних судів становить одну з ключових передумов легітимності та стабільності Європейського Союзу як правової спільноти. Так, судові органи в системі права Європейського Союзу виконують подвійну функцію: вони є арбітрами конкретних спорів і водночас архітекторами інтеграційного правопорядку. Їхній розсуд формується під впливом як юридичних (верховенство, пряма дія, *effet utile*), так і політико-соціальних чинників (правова культура, незалежність суддів, очікування суспільства).

Водночас, баланс між активізмом і самообмеженням стає визначальною умовою легітимності судової влади у багаторівневій системі ЄС. Правильне використання судового розсуду не лише забезпечує ефективність і єдність *acquis communautaire*, а й сприяє гармонізації правових систем у Європі, підвищує довіру до правосуддя та гарантує дотримання основоположних прав людини.

Таблиця 2.3

Роль судових органів у правових системах США, Німеччини та ЄС

Критерій	Верховний Суд США (SCOTUS)	Федеральний конституційний суд Німеччини (BVerfG)	Суд ЄС (CJEU)
Інституційна роль	Гарант Конституції та контролер законодавчої й виконавчої влади (через <i>judicial review</i>)	Арбітр конституційності законів і актів державної влади; захисник основних прав	Вищий арбітр права ЄС, що забезпечує єдність і ефективність <i>acquis communautaire</i> прав
Тип судового розсуду	Активістський («жива Конституція») із можливістю радикального тлумачення	Поміркований, ціннісно орієнтований; поєднання активізму та самообмеження	Телеологічний активізм, спрямований на інтеграцію та ефективність
Ключові прецеденти	<i>Marbury v. Madison</i> (1803), <i>Brown v. Board of Education</i> (1954)	<i>Lüth</i> (1958), <i>Solange I</i> (1974), <i>Lisbon-Urteil</i> (2009)	<i>Van Gend en Loos</i> (1963), <i>Costa v. ENEL</i> (1964)
Ставлення до політичних органів	Часто конфліктне; Суд може виправляти «помилки» Конгресу чи президента	Визнає верховенство парламенту, але втручається для захисту основного закону	Підкреслює примат права ЄС над національними актами, навіть конституційними
Ставлення до прав людини	Розширює обсяг прав через судові тлумачення (громадянські права, свобода слова тощо)	Системно інтегрує фундаментальні права у всі сфери	Використовує загальні принципи права та стандарти ЄСПЛ для захисту прав
Межі активізму	Викликає політичну критику за «судове нормотворення»	Обмежує пріоритет права ЄС за умови конституційним	Балансує між інтеграційними цілями та вимогами національних судів
Основна функція розсуду судового	Соціальна трансформація та корекція законодавства	Захист цінностей конституційної ідентичності й її	Забезпечення єдності, ефективності та розвитку права ЄС
Баланс активізму/самообмеження	Домінує активізм, але існує традиція <i>judicial restraint</i>	Комбінація активізму у і самообмеження м (ціннісно обґрунтований підхід)	Телеологічний активізм із поступовими елементами самообмеження (через діалог із національними судами)

Джерело: складено автором самостійно

Таким чином, таблиця 2.3 демонструє, що роль судових органів у правових системах США, Німеччини та ЄС має спільну рису – прагнення гарантувати верховенство права та захист прав людини, але реалізується вона різними

методами: від радикального активізму (США) до інтеграційного телеологізму (ЄС) і ціннісного балансування (Німеччина).

Порівняльний аналіз моделей судового розсуду у правових системах США, Німеччини та ЄС дає змогу дійти кількох важливих узагальнень. У США переважає активістська модель, за якої Верховний Суд часто виступає не лише як гарант Конституції, а й як рушій соціальних трансформацій, використовуючи доктрину «живої Конституції» для розширення змісту прав і свобод. Водночас така практика нерідко викликає критику через загрозу судового нормотворення та втручання у політичний процес.

Німецька модель характеризується поміркованим активізмом, зорієнтованим на захист фундаментальних прав і цінностей Основного закону. Федеральний конституційний суд активно втручається у випадках, коли існує загроза конституційній ідентичності чи демократії, проте водночас намагається зберігати баланс і вести діалог із політичними інституціями та правопорядком Європейського Союзу. Такий підхід можна охарактеризувати як «ціннісно орієнтований конституціоналізм», який поєднує елементи активізму та самообмеження.

У свою чергу, Суд ЄС уособлює телеологічний активізм, спрямований насамперед на забезпечення ефективності та єдності права Союзу. Його рішуча позиція у справах, що стосуються прямої дії та верховенства права ЄС, дозволила сформувати автономний наднаціональний правопорядок. Проте межі цього активізму визначаються національними конституційними судами, які можуть обмежити верховенство права ЄС у випадках загрози конституційним принципам чи правам людини.

Таким чином, можна констатувати, що хоча всі три моделі різняться за інтенсивністю судового розсуду, їх об'єднує спільна мета – гарантування верховенства права та ефективний захист основоположних прав. Надмірний активізм загрожує легітимності судової влади, тоді як надмірне самообмеження призводить до правової інертності. Оптимальною є зважена стратегія, яка поєднує захист фундаментальних цінностей із повагою до принципу поділу

влади та врахуванням суспільних очікувань. У такому підході судовий розсуд постає не лише технікою тлумачення, а й інструментом забезпечення стабільності та розвитку правопорядку.

Процес євроінтеграції України передбачає не лише гармонізацію законодавства, а й трансформацію підходів до правозастосування. Це може призвести, зокрема, до офіційного закріплення більшої обов'язковості судових рішень Верховного Суду за аналогією з практикою ЄС; до визнання необхідності застосування рішень Суду ЄС у відповідних правовідносинах, як це передбачено Угодою про асоціацію; а також до посилення ролі судового прецеденту як інструменту уніфікації правозастосування, особливо у сферах, що підлягають гармонізації з правом ЄС.

2.2. Судовий розсуд у системі гарантій верховенства права та правової визначеності

Верховенство права є фундаментальним принципом сучасної демократичної правової держави та ключовим орієнтиром діяльності всіх органів публічної влади. Особливе місце в його забезпеченні належить судовій владі, яка виступає арбітром у спорах, контролером конституційності та гарантом прав і свобод людини [43, с. 216].

У цьому контексті Т. О. Дідич зазначає, що, незважаючи на масштабність законодавчих змін у питанні правового забезпечення функціонування судової системи України на сьогодні ні Верховний Суд, ні Конституційний Суд України, ні будь-яка інша судова інституція законодавством України не визнані як суб'єкти правотворчості, законодавство України не містить чіткого закріплення їх статусу як суб'єкта правотворчості із правом приймати загальнообов'язкові акти правотворчості [195, с. 98]. Науковець наголошує, що така невизначеність суттєво послаблює як правове забезпечення діяльності судів, так і саму їх діяльність [195, с. 96]. Так, адже концепція судового верховенства постає як інструмент, що надає судам провідну роль у тлумаченні права, подоланні

правових колізій та формуванні єдності судової практики. Т. О. Дідич комплексно досліджує феномен правоутворення, розвиток та оновлення правової системи України. Автор розкриває теоретико-методологічні засади правоутворення, його співвідношення із законотворчістю та правозастосуванням, аналізує суб'єктів, та доводить, що ефективність правоутворення безпосередньо залежить від якості нормативно-правових актів, дотримання принципів правової визначеності, узгодженості та стабільності законодавства, а також від рівня правової культури суб'єктів, правотворчої діяльності [44; 45]. Загалом погоджуємось із автором, що модернізація правоутворення в Україні можлива лише за умови поєднання нормативної визначеності, судового розсуду та аксіологічних засад права, що відповідає завданням побудови демократичної, правової держави.

І. С. о. Нуралаєв, С. Прилуцький, М. Стадник та ін. здійснили комплексний аналіз чинників, що забезпечують конституційне утвердження принципу верховенства права в системі публічної влади. Автори поєднують правовий аналіз із кількісними показниками рівня демократії, сприйняття корупції та стану верховенства права у європейських державах, демонструючи взаємозалежність між демократичними інституціями, ефективністю антикорупційної політики та якістю правового середовища [211]. Такий порівняльний підхід дає змогу окреслити комплекс соціально-правових та інституційних чинників, що формують стійкі гарантії верховенства права.

У межах теми судового розсуду це дослідження підкреслює, що реалізація дискреційних повноважень суду функціонує в системі стримувань і противаг та безпосередньо залежить від рівня верховенства права, незалежності судової влади й ефективності конституційних механізмів контролю. Таким чином, судовий розсуд не слід розглядати ізольовано: він інтегрований у ширше інституційне середовище, у якому його межі визначаються демократичними й конституційними гарантіями, що забезпечують правову визначеність і запобігають довільності судових рішень.

Сучасний підхід до розуміння цього явища зумовлений не лише внутрішньодержавними потребами правового порядку, а й глобальними тенденціями, пов'язаними з європейською інтеграцією, транснаціоналізацією правопорядку та зростанням значення міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Судове верховенство можна розглядати як інституційний прояв принципу верховенства права, що реалізується через повноваження судів визнавати незаконними чи неконституційними акти інших органів влади, тлумачити норми в разі їхньої неоднозначності та забезпечувати реальність і дієвість основних прав. Воно ґрунтується на доктрині пріоритетності судових рішень, яка забезпечує стабільність і єдність правової системи [33]. У цьому сенсі судове верховенство виходить за межі формальної ієрархії джерел права, набуваючи змістовного характеру. Його сутність полягає у визнанні того, що остаточне слово у визначенні змісту правових норм належить суду, а отже, саме він є центральним гарантом реалізації верховенства права.

Сучасний підхід до судового верховенства формується під впливом кількох взаємопов'язаних факторів. По-перше, відбувається посилення ролі конституційних і верховних судів як арбітрів у питаннях, що мають принципове значення для розвитку правової системи [67]. Їхні рішення не лише визначають зміст конкретних норм, а й формують правову політику, впливаючи на діяльність законодавчої й виконавчої влади. По-друге, дедалі більшої ваги набуває доктрина прямої дії та верховенства міжнародних і наднаціональних норм. Застосування права ЄС та практики ЄСПЛ зумовлює ситуацію, коли суди держав змушені поєднувати національні правові традиції з універсальними стандартами [142]. У таких умовах судове верховенство стає інструментом гармонізації та інтеграції правових систем. По-третє, зростає значення принципів пропорційності, справедливості та захисту людської гідності як універсальних критеріїв судового тлумачення [166]. Таким чином, простежується трансформація від підходу, що обмежується формальним застосуванням закону,

до такого, який передбачає творчу інтерпретацію та оновлення змісту правових норм судами.

У правових системах демократичних держав принцип верховенства права становить не лише юридичну категорію, а й фундаментальний аксіологічний орієнтир, який визначає саму природу взаємодії держави та суспільства. Він є водночас і гарантією обмеження державної влади, і засобом забезпечення гідності людини, прав і свобод особистості, зокрема це стосується гарантування рівних прав, обов'язків та можливостей для чоловіків та жінок [201]. У більшості розвинених держав право постає як результат поєднання законодавства і судової практики, що поступово набуває нормативний статус [100]. Ця теза підтверджує, що сучасна юриспруденція виходить за рамки класичного позитивізму, у якому закон мав беззаперечний пріоритет, і переходить у площину, де судова влада активно долучається до творення та наповнення змістом правового простору.

В українській правовій реальності конституційне закріплення верховенства права відбулося із прийняттям Конституції 1996 року, де воно було визначене як одна з основних засад державного ладу. Втім, формальна фіксація цього принципу ще не означає його повноцінного втілення у практиці. Як зазначає Н. М. Онищенко, питання інтерпретації верховенства права, його співвідношення з іншими конституційними цінностями, а також визначення механізмів практичного застосування залишаються відкритими й нині [103]. Подібні труднощі спостерігаються й у багатьох зарубіжних країнах, де наукова думка й судова практика так само шукають баланс між універсальними стандартами *rule of law* та національними особливостями правової системи.

Особливої уваги потребує взаємозв'язок верховенства права з конституційною засадою незалежності суддів. І. С. Пирога акцентує, що верховенство права неможливе без незалежного правосуддя, адже саме суд є інституцією, яка має остаточне слово у вирішенні конфліктів між індивідом і державою [112]. Незалежність судді у цьому контексті передбачає не лише формальні гарантії – незмінюваність, імунітет чи особливий статус, а й реальну внутрішню свободу від політичного, адміністративного або суспільного тиску

[25; 40]. Лише за таких умов суддя здатний ухвалювати рішення, що спираються на принципи права, справедливості та пропорційності. Конституція України прямо забороняє будь-яке втручання у діяльність суддів, проте реальний стан судової системи свідчить, що ця норма нерідко зводиться до декларації, а її практична дієвість залежить від загального рівня правової культури, політичної стабільності та інституційної зрілості держави.

У цьому контексті особливого значення набувають європейські стандарти захисту *rule of law*, вироблені у практиці Європейського суду з прав людини та Суду Європейського Союзу. На думку О. О. Барабаша, європейські стандарти підкреслюють, що верховенство права не зводиться до формальних процедур, а має принциповий, ціннісний характер [4]. Ми погоджуємось із думкою науковця, адже Україна, інтегруючись у європейський правовий простір, має трансформувати свою судову практику відповідно до цих стандартів, забезпечивши водночас внутрішню незалежність суддів і механізми ефективного контролю за їхньою діяльністю. Таким чином, верховенство права в діяльності судів слід розглядати як багатовимірний феномен: з одного боку – як формальну засаду конституційного ладу, з іншого – як щоденну практику ухвалення рішень, що визначає рівень довіри суспільства до правосуддя. Його справжнє втілення можливе лише за умови гармонійного поєднання принципу судового верховенства з реальною, а не декларативною, незалежністю суддів.

У працях О. В. Грищука та Д. І. Попова застосування природного права аналізується у філософсько-правовому вимірі судового розсуду. Автори доводять, що суд не може обмежуватися лише формальним застосуванням позитивного закону, особливо у ситуаціях правових прогалин, колізій. Природне право у цьому контексті постає як система універсальних цінностей – справедливості, свободи, гідності, рівності [39; 119]. Судовий розсуд, за таким підходом набуває не лише юридичного, а й морального характеру, а судові рішення розглядається як акт реалізації справедливості, а не механічного виконання норми.

Монографічна праця С. С. Сливки закладає ґрунтовну історико-філософську основу природно-правового мислення. Автор розкриває генезу природного права як універсального регулятора суспільних відносин [155]. Так, погоджуємось із науковцями та зазначимо, що природне право є аксіологічним і методологічним чинником здійснення судового розсуду. Воно забезпечує гуманістичний вимір правосуддя, сприяє подоланню правового формалізму та слугує основою для прийняття справедливих і легітимних рішень, що особливо актуально в умовах правової невизначеності та трансформації сучасної правової системи.

У сучасній правовій доктрині верховенство права постає як багаторівневий феномен, що проявляється як на індивідуальному, так і на інституційному рівнях. По-перше, воно втілюється у щоденній правозастосовній діяльності кожного судді, котрий під час розгляду справи має забезпечувати відповідність ухваленого рішення принципам справедливості, пропорційності та правової визначеності. По-друге, верховенство права реалізується через діяльність найвищої інстанції в системі судоустрою – ВС, який уповноважений формувати узагальнені правові висновки, зокрема щодо застосування норм матеріального права. Ці висновки набувають обов'язкового характеру для судів нижчих рівнів, що забезпечує єдність судової практики та формує цілісність правового простору.

Таким чином, верховенство права у судовій системі функціонує як багатовимірна структура, що охоплює як горизонтальний вимір (діяльність окремого судді), так і вертикальний (судові ієрархії, апеляційний та касаційний перегляд). Фактично цей принцип пронизує усю систему судочинства – від рішень першої інстанції до остаточних висновків ВС. Водночас складні суспільно-політичні умови в Україні, численні кризові явища та дефіцит правової визначеності ускладнюють досягнення єдності застосування норм матеріального права, що створює ризики правової фрагментації [196]. Сучасні дослідження акцентували переважно на теоретичних аспектах верховенства права як універсального принципу судочинства. Проте на сучасному етапі

особливого значення набуває практична площина його забезпечення, яка передбачає формування ефективних механізмів судового верховенства. На наше переконання, перед усім це стосується касаційного рівня судової системи, який виконує провідну роль у формуванні підходів до правозастосування та забезпечує однакове розуміння правових норм.

Конституційне та законодавче закріплення принципу верховенства права в Україні демонструє його еволюцію: від первинної редакції Конституції 1996 року, де цей принцип прямо згадувався лише у ст. 8, до сучасної редакції, де він відображений у низці статей, що охоплюють різні сфери правового регулювання та функції судової влади [71]. Однак у практиці судового захисту суспільних відносин дія цих положень нерідко перетинається, що особливо відчутно у складних казусах із колізіями законодавства, конфліктами юрисдикцій чи необхідністю застосування аналогії закону або права.

Такі ситуації можуть поєднувати конституційні й законодавчі колізії, зокрема у сфері розмежування повноважень між органами державної влади чи у випадках, де зачіпаються питання суспільного інтересу: використання бюджетних ресурсів, захист прав територіальних громад або забезпечення державних інтересів [201]. Особливої гостроти проблема набуває тоді, коли йдеться про основоположні права та свободи людини й громадянина. Як зазначають Ю. О. Загуменна та Д. П. Греля, гендерна рівність у військовій справі не означає обов'язкового встановлення рівних зобов'язань для обох статей, а враховувати індивідуальні особливості жінок і чоловіків [52]. Зокрема варто звернути увагу на гендерне правосуддя для забезпечення прав людини і дитини [70], оскільки ключовим викликом залишається підвищення ефективності правозастосування, що потребує не лише нормативних змін, а й розвитку правової культури, професійної підготовки суддів та громадської участі у контролі за дотриманням прав людини [85; 89; 150].

І. Коваль та Л. Ярмол, опікуються питанням впливу війни на реалізацію прав дитини, зокрема права на життя, безпеку, освіту, примусове переміщення [63; 184]. Зазначене акцентує на тому, що захист прав є правовим обов'язком

держави, а ефективність такого захисту значною мірою залежить від узгодженості законодавства та судової практики. У таких умовах саме суди постають єдиними суб'єктами, здатними забезпечити захист прав, їх відновлення або офіційне визнання.

Отже, верховенство права у сучасному розумінні слід трактувати не лише як формальну конституційну засаду, а як реальний механізм, що функціонує завдяки практиці судів, насамперед ВС. Судове верховенство у такому вимірі постає не як абстрактна доктрина, а як жива система, що інтегрує конституційні положення, законодавчі норми та правові стандарти у конкретні рішення, здатні формувати довіру суспільства до судової влади та забезпечувати розвиток правопорядку.

У процесі здійснення правосуддя суддя неминуче стикається з багатоманіттям правових проблем, зазначає І. Камінська, вирішення яких потребує не лише формального застосування норм, а й внутрішнього переконання, що ґрунтується на правосвідомості, професійній компетентності та досвіді [55]. Вирішальним чинником цього переконання є відсутність будь-якого зовнішнього впливу й, водночас, орієнтація на принцип верховенства права, який виступає і засадничою основою, і ціллю судового процесу, і дороговказом для її досягнення.

Закріплення цього принципу на рівні Конституції України надає йому статусу обов'язкової норми прямої дії, що визначає рамки функціонування всієї системи державної влади. Зокрема, ст. 8 Конституції встановлює, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, Конституція має найвищу юридичну силу, а її положення підлягають безпосередньому застосуванню. Звідси випливає право кожного на звернення до суду для захисту своїх конституційних прав і свобод навіть безпосередньо на підставі Конституції. Додатково, ч. 1 ст. 129-1 закріплює, що суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним і зобов'язаний керуватися принципом верховенства права, що ще раз підкреслює універсальний характер цієї засади. Захисна функція верховенства права конкретизується у ст. 151-1 Конституції [71], яка закріплює

механізм конституційної скарги: особа має право оскаржити застосований у справі закон, якщо він, на її думку, суперечить Конституції України [9; 114]. Ця процедура є важливим інструментом забезпечення конституційних прав і підтверджує, що верховенство права втілюється не лише декларативно, а й через процесуальні гарантії. Водночас принцип верховенства права закорінені і в загальних положеннях про поділ влади (ст. 6) та принцип законності (ст. 19), відповідно до яких усі органи державної влади й місцевого самоврядування, а також їх посадові особи можуть діяти виключно в межах визначених повноважень та у спосіб, встановлений Конституцією й законами. Отже, верховенство права постає як багаторівневий і багатофункціональний конституційний принцип, що одночасно формує ієрархію джерел права, визначає рамки діяльності державних органів та забезпечує реалізацію прав і свобод людини [81].

У сучасній українській правовій доктрині цей принцип розглядається як універсальна правова норма, обов'язкова для реалізації у всіх сферах – нормотворчій, правоохоронній та правозастосовній. Як слушно зазначають вітчизняні дослідники Г. П. Мельник [96], Л. М. Москович [99], О. В. Острогляд [109], В. І. Кіцелюк [109], О. В. Петришин [110], верховенство права співвідноситься із принципом законності як загальне та конкретне, де законність є складовою верховенства права, але не вичерпує його зміст. Такий підхід дозволяє уникнути редукції цього принципу лише до формальної підпорядкованості закону, підкреслюючи його ціннісно-аксіологічний вимір.

Таким чином, верховенство права в Україні має трирівневу природу: як конституційний принцип, як обов'язкова норма прямої дії та як практичний інструмент судового захисту. Його реальне втілення залежить від незалежності суддів, єдності судової практики та здатності правової системи адаптуватися до європейських стандартів справедливості й правової визначеності.

Т. Бінгем окреслює вісім ключових вимірів цього принципу: по-перше, забезпечення доступності права, яке повинно бути чітким, зрозумілим і передбачуваним; по-друге, розв'язання юридичних спорів має здійснюватися

переважно на підставі закону, а не довільного розсуду; по-третє, рівність усіх перед законом; по-четверте, обов'язок влади діяти на основі права, справедливо та розумно; по-п'яте, гарантії захисту прав людини; по-шосте, створення ефективних механізмів для розгляду спорів без надмірних затримок; по-сьоме, вимога справедливості судів; по-восьме, обов'язковість для держави дотримуватися своїх зобов'язань у рамках як національного, так і міжнародного права [186].

Практичний вияв цих принципів можна простежити через систему нормативного регулювання, що визначає діяльність суду. Суддя, розглядаючи конкретну справу, пов'язаний нормами щонайменше трьох груп актів. По-перше, законами про судоустрій [139], які визначають статус суду, його повноваження та відповідальність за ухвалення незаконних рішень. Вагоме значення у визначенні меж і гарантій здійснення суддівських повноважень мають міжнародні та європейські стандарти у сфері організації судової влади, які інтегруються у національну правову систему через законодавство та практику його застосування. Показовим у цьому контексті є Спільний висновок Венеціанської комісії та Директорату з прав людини Ради Європи щодо Закону України «Про судоустрій та статус суддів» і змін до законодавства про Вищу раду юстиції (2015 р.), у якому здійснено комплексну оцінку відповідності національних реформ принципам верховенства права, незалежності судової влади та поділу влад. У документі наголошується, що інституційне забезпечення незалежності суддів має ґрунтуватися на чіткому нормативному визначенні повноважень органів суддівського врядування, прозорих процедурах добору й дисциплінарної відповідальності суддів, а також на усуненні надмірного політичного впливу на судову систему [157]. Особливу увагу у зазначеному Висновку приділено ролі органу суддівського врядування, насамперед Вищої ради юстиції (правонаступниці – Вищої ради правосуддя), як ключового елемента механізму гарантування незалежності та безсторонності судової влади. Зокрема, у параграфі 64 підкреслюється [157], що вирішальну роль у формуванні та діяльності такого органу мають відігравати судді, обрані самими суддями, що

відповідає європейським стандартам та сприяє зміцненню суспільної довіри до правосуддя.

По-друге, процесуальним законодавством, що встановлює форму судочинства та процесуальні дії (ЦПК, ГПК, КАС України та супутні акти). По-третє, матеріальним законом, положення якого визначають правову основу розгляду конкретного спору. Таким чином, рішення суду формується у контексті складної взаємодії різних джерел права, кожне з яких відсилає до верховенства права як до методологічної і водночас практичної засади.

Особливе значення має закріплене в процесуальних кодексах положення про пряму дію Конституції: у випадку суперечності між законом та Конституцією суд зобов'язаний застосувати Основний Закон, ігноруючи підзаконний акт. Такий підхід закріплено в ч. 6 ст. 11 ГПК [38], ч. 6 ст. 10 ЦПК [180] та ч. 6 ст. 7 КАС України [64], що підтверджує реальність верховенства Конституції у системі національного права.

Ще до конституційної реформи у сфері правосуддя 2016 року, принцип законності був визначений у ст. 129 Конституції як ключова засада діяльності суду. Водночас Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (№ 2453-VI) конкретизував це положення, закріпивши завдання суду здійснювати правосуддя на засадах верховенства права, забезпечуючи кожному право на справедливий суд і повагу до гарантованих Конституцією, законами та міжнародними договорами прав і свобод [139]. Попри те, що ця норма формально могла здаватися ширшою за конституційне положення, вона фактично розвивала й конкретизувала його, що узгоджується з ч. 1 ст. 9 Конституції, яка інтегрує ратифіковані міжнародні договори [136] до системи національного законодавства [71].

У цьому контексті ключову роль відіграють рішення Європейського суду з прав людини, що мають нормативний і водночас правозастосовний характер. Їх значення не обмежується забезпеченням індивідуального захисту, адже вони виконують і ширші функції: тлумачення Конвенції та протоколів, вдосконалення національного законодавства, формування єдиної правозастосовної практики,

підвищення якості судочинства, вплив на правосвідомість та розвиток правової доктрини. Збереження цього підходу й у чинному Законі № 1402-VIII підкреслює спадкоємність у сприйнятті судом принципу верховенства права.

Варто також зауважити, що і в міжнародному вимірі верховенство права постає як фундаментальний принцип [82]. Загальна декларація прав людини [194] наголошує, що права людини мають охоронятися верховенством права, щоб запобігти свавіллю та тиранії. У Статуті Ради Європи закріплено вимогу для держав-членів визнавати та дотримуватися принципів верховенства права і прав людини, оскільки саме вони складають основу демократичного ладу. Отже, і в національному, і в міжнародному правопорядку верховенство права розглядається як системоутворюючий принцип, без якого неможливе функціонування ані правової держави, ані демократичного суспільства.

У Преамбулі Європейської конвенції з прав людини підкреслюється, що держави-члени Ради Європи, які підписали цей міжнародний акт, прагнуть забезпечити колективний захист фундаментальних прав і свобод, проголошених Загальною декларацією прав людини. Їхнє прагнення ґрунтується на спільності політичних і правових традицій, ідеалів свободи та верховенства права [194]. Венеційська комісія у своїх документах неодноразово наголошувала, що верховенство права нерозривно пов'язане не лише з правами людини, а й із демократією, яка поряд з ними становить одну з базових цінностей Ради Європи [192; 193]. Демократія у цьому контексті означає участь громадян у прийнятті рішень, права людини спрямовані на захист особистості від свавілля влади та на утвердження гідності людини, а верховенство права гарантує обмеження державної влади та здійснення незалежного контролю за її діяльністю. Саме завдяки цьому принципу забезпечується підзвітність органів публічної влади, а також захист прав меншин від домінування більшості.

У цьому сенсі слушною є позиція О. О. Барабаша, який вбачає у верховенстві права фундамент доктрини організації державної влади, що передбачає два ключові наслідки: по-перше, держава та її посадові особи зобов'язані діяти виключно на підставі та у межах права; по-друге, особа, права

якої порушені державою, має право на судовий захист, а у випадку підтвердження незаконності дій державних органів – на застосування до них ефективних санкцій [5].

Особливістю української правової системи є те, що в ній принцип верховенства права закріплений на конституційному рівні (ст. 8 Конституції України), що передбачає прямий характер його дії. Відтак, усі органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані діяти в межах, визначених Конституцією та законами. Це засвідчує, що верховенство права є не лише нормативним орієнтиром, а й інструментом побудови демократичного устрою держави та регулятивною основою для реалізації прав і виконання обов'язків суб'єктами права.

У науковій думці також підкреслюється моральний вимір цього принципу. Так, В. К. Колпаков та Є. В. Курінний визначають верховенство права як рівність, що має подвійне значення: воно забезпечує однакове ставлення до всіх учасників правовідносин і водночас вимагає від держави гарантування рівних умов для реалізації прав і свобод [67]. Автори підкреслюють, що застосування судового розсуду дозволяє забезпечити справедливе вирішення справ у випадках нормативної неповноти, колізійності або наявності оціночних понять у законодавстві. Це свідчить про те, що верховенство права виконує не лише юридичну, а й етичну функцію, утверджуючи рівність і справедливість у суспільстві.

Тривале та ефективне функціонування принципу верховенства права можливе лише за умови, що правові системи держав визнають усіх громадян рівними суб'єктами права. Ця засаднича вимога зумовлює універсальний характер конституційного принципу, який поширюється на кожного учасника суспільних відносин в Україні. Так, у сфері приватно-правових відносин особи наділені правом вступати в будь-які правовідносини, що не заборонені законом, за умови їх відповідності загальним засадам цивільного законодавства (ст. 6 ЦК України) [180]. Це дозволяє стверджувати, що норми ст. 8 Конституції України виступають універсальним регулятором національного правопорядку [71].

Дана позиція підтверджується й конституційною юриспруденцією. У рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 підкреслено, що принцип верховенства права означає панування права в суспільстві та вимагає від держави забезпечення його реалізації як у процесі правотворчості, так і у правозастосуванні [145].

Як зазначає Н. В. Ортинська, верховенство права не може бути зведене лише до закону, адже останній може містити несправедливі положення, здатні обмежувати свободу та рівність [104; 105]. Відповідно, зміст законів має бути наповнений ідеями соціальної справедливості, свободи й рівності. У практичному аспекті ключове значення для судової діяльності має принцип правової визначеності як складова верховенства права [106]. Він передбачає можливість суб'єктів правовідносин передбачати наслідки своїх дій і бути готовими до змін у правовому регулюванні.

Розгляд проблематики виконання судових рішень про відібрання дитини має безпосереднє значення для дослідження судового розсуду, оскільки ухвалення таких рішень пов'язане з необхідністю індивідуалізованої оцінки обставин справи, балансування між конкуруючими правами та визначення меж допустимого втручання держави у приватне й сімейне життя. Судовий розсуд у цій категорії справ виступає ключовим інструментом забезпечення принципу найкращих інтересів дитини, який за своєю природою є оціночним і не підлягає вичерпній нормативній формалізації.

Висновки, сформульовані у статті Н. В. Степаненко, Д. А. Кубрака та Д. Ю. Фірсова, підтверджують, що навіть за наявності чітко визначених процесуальних і виконавчих вимог практична реалізація рішень про відібрання дитини неминуче передбачає застосування дискреційних повноважень як суду, так і суб'єктів виконавчого провадження. Зокрема, вирішення супутніх питань щодо тимчасового влаштування дитини, примусового проникнення до житла чи оголошення розшуку потребує ухвалення оціночних рішень, що ґрунтуються не лише на формальних приписах закону, а й на принципах пропорційності, необхідності та гуманізму [160]. У цьому контексті дослідження виконання

судових рішень про відібрання дитини дозволяє розкрити функціональний вимір судового розсуду як механізму забезпечення реальної, а не декларативної ефективності правосуддя. Аналіз правозастосовної практики, наведений у зазначеній праці, демонструє, що межі судового розсуду в сімейних спорах мають визначатися з урахуванням підвищених стандартів обґрунтованості та контролю, оскільки наслідки таких рішень безпосередньо впливають на фундаментальні права дитини та рівень довіри до судової влади.

Проблематика права на відшкодування шкоди безпосередньо пов'язана зі здійсненням судового розсуду, оскільки реалізація цього суб'єктивного цивільного права у правозастосовній діяльності значною мірою залежить від оціночної діяльності суду. Визначення наявності шкоди, встановлення причинного зв'язку, а особливо визначення розміру майнової та моральної шкоди, є неможливими без застосування дискреційних повноважень суду, які реалізуються в межах принципів справедливості, розумності та пропорційності.

Аналіз, здійснений у статті Н. В. Степаненко та В. В. Корольової, підтверджує, що відсутність чітких законодавчих критеріїв визначення розміру компенсації, насамперед моральної шкоди, зумовлює підвищену роль судового розсуду у формуванні правозастосовної практики. Саме через судову інтерпретацію оціночних понять забезпечується індивідуалізація судового рішення та адаптація загальних норм цивільного права до конкретних життєвих обставин, що водночас породжує ризики неоднаковості судової практики та правової невизначеності [161]. У межах нашого дослідження зазначена праця є важливою для розкриття меж і критеріїв судового розсуду в цивільному судочинстві, оскільки демонструє, що ефективна реалізація права на відшкодування шкоди можлива лише за умови належного балансування між свободою судової оцінки та необхідністю забезпечення єдності правозастосування. Це актуалізує потребу у виробленні доктринальних орієнтирів та аргументаційних стандартів здійснення судового розсуду під час вирішення спорів про відшкодування шкоди.

Проблема обов'язковості виконання судових рішень безпосередньо пов'язана з ефективною реалізацією судового розсуду, оскільки остаточна цінність дискреційної діяльності суду виявляється саме на стадії виконання судового акта. У цьому контексті дослідження Н. В. Степаненко, присвячене питанням правонаступництва у виконавчому провадженні, демонструє, що неналежне застосування процесуальних механізмів на завершальному етапі судового провадження нівелює результати судового розсуду незалежно від якості та обґрунтованості самого судового рішення. Передчасне закінчення виконавчого провадження без встановлення правонаступників вибулої сторони фактично позбавляє судові рішення його регулятивного й захисного потенціалу [162].

Залучення практики ЄСПЛ, зокрема рішення у справі «Глоба проти України», дає змогу розглядати обов'язковість виконання судових рішень як складову верховенства права та інституційну гарантію реалізації судового розсуду. У межах нашого дослідження це підтверджує тезу про те, що судовий розсуд не може розглядатися ізольовано від механізмів його практичної імплементації, а держава зобов'язана створити такі процесуальні умови, за яких дискреційні судові рішення реалізуються повною мірою, своєчасно та без штучних перешкод.

З іншого боку, якість і межі судового розсуду безпосередньо залежать від рівня системності та внутрішньої узгодженості законодавства, у межах якого здійснюється правозастосування. У цьому контексті наукові висновки І. М. Долянської та Н. В. Степаненко щодо співвідношення вимог відповідності й узгодженості під час формалізації норм права мають принципове значення для розуміння нормативних передумов судової дискреції. Дотримання ієрархічної відповідності та горизонтальної узгодженості правових норм формує стабільне правове середовище, у якому судовий розсуд набуває характеру обґрунтованого вибору, а не вимушеної компенсації законодавчих дефектів [46].

У межах нашого дослідження ці положення дають змогу обґрунтувати, що порушення правил юридичної техніки під час формалізації норм права неминуче

розширює межі судового розсуду, водночас підвищуючи ризики правової невизначеності та неоднаковості судової практики. Саме тому узгоджене та ієрархічно впорядковане законодавство виступає необхідною умовою легітимного здійснення судового розсуду, забезпечення єдності правозастосування та передбачуваності судових рішень.

Реалізація судового розсуду безпосередньо залежить від того, яким чином суди наповнюють принцип верховенства права змістовними орієнтирами та гарантіями правової визначеності. Саме тому особливого значення набуває аналіз судової практики органів конституційної та міжнародної юрисдикції, які формують межі допустимого судового тлумачення. Порівняльні підходи Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини до розуміння верховенства права узагальнено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Порівняльні підходи Конституційного Суду України та
Європейського суду з прав людини до розуміння верховенства права**

Аспект	Практика Конституційного Суду України	Практика Європейського суду з прав людини
Зміст принципу	Верховенство права передбачає, що норми законів і підзаконних актів повинні бути наповнені ідеями соціальної справедливості, рівності, свободи та передбачуваності.	Право має бути доступним, чітким і передбачуваним; громадяни повинні мати можливість прогнозувати наслідки своїх дій.
Зв'язок із законом	Верховенство права не тотожне верховенству закону; закон може бути несправедливим, тому суд має застосовувати Конституцію як норми прямої дії.	Формальний закон не завжди є достатнім; необхідна передбачуваність його тлумачення й застосування судами.
Роль судових рішень	Остаточність рішень суду є важливою для стабільності правопорядку, однак акцент робиться більше на змісті закону.	У справі « <i>Брумареску проти Румунії</i> » та « <i>Рябих проти Росії</i> » підкреслено неприпустимість скасування остаточних рішень – принцип <i>res judicata</i> .
Гарантії для громадян	Конституційне тлумачення: право на справедливий суд і можливість оскаржувати незаконні дії влади.	Стабільність правового регулювання, захист від довільного перегляду остаточних рішень, забезпечення правової визначеності у всіх сферах.

Джерело: сформовано автором самостійно

З огляду практики застосування рішень ЄСПЛ при прийнятті постанов, визначено, що вперше принцип правової визначеності було сформульовано в практиці ЄСПЛ у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (1975 р.). Згодом цей принцип отримав розвиток у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» (1979 р.), де на нього прямо посилалися заявники [107, с. 10].

Подальшого розвитку принцип правової визначеності отримав у прецедентній практиці Європейського суду з прав людини, де він поступово перетворився на самостійний і ключовий елемент верховенства права. Зокрема, у справі «Маркс проти Бельгії» (1979 р.) Суд наголосив, що право повинно бути доступним для громадян і достатньо чітким, аби особа могла передбачити наслідки своїх дій [107, с. 12]. Це рішення стало своєрідним підґрунтям для подальшої інституціоналізації вимоги передбачуваності законодавства як складової правової визначеності. Значний внесок у розвиток цього принципу зробила справа «Брумареску проти Румунії» (1999 р.), де ЄСПЛ наголосив на неприпустимості втручання державних органів у стабільність судових рішень. Суд чітко зазначив, що повторний перегляд остаточного судового акту без достатніх правових підстав підриває принцип правової визначеності та довіру громадян до правосуддя [107, с. 28].

Актуальним для розуміння сутності цього принципу є також рішення у справі «Рябих проти Росії» (2003 р.), у якому ЄСПЛ підкреслив, що держава не може безпідставно переглядати остаточні судові рішення навіть у випадку можливих помилок національних судів. Інакше це призводить до порушення принципу остаточності судових актів (*res judicata*) та створює правову невизначеність у суспільстві. У подальшій юриспруденції, наприклад, у справах «Салов проти України» (2005 р.), «Золотухін проти Росії» (2009 р.), «Агрокомплекс проти України» (2011 р.), ЄСПЛ підтвердив, що принцип правової визначеності вимагає стабільності законодавства, передбачуваності судової практики та недопущення довільного застосування норм права [107].

Як видно із табл. 2.4, КСУ і ЄСПЛ хоч і розглядають правову визначеність як ключову складову верховенства права, підходи відрізняються акцентами.

Зокрема, КСУ зосереджується переважно на змісті закону та його відповідності принципам справедливості й Конституції, тоді як ЄСПЛ робить особливий наголос на стабільності правозастосовної практики, остаточності судових рішень та неприпустимості свавільного втручання держави у сферу прав людини. Цей принцип зобов'язує державні органи формувати та застосовувати закони таким чином, щоб вони відповідали ідеям свободи, справедливості й рівності (позиція КСУ); гарантувати громадянам можливість передбачати правові наслідки своїх дій і користуватися стабільністю судової практики (позиція ЄСПЛ); забезпечувати доступність правових норм, прозорість механізмів їх реалізації та ефективність захисту порушених прав. Таким чином, правова визначеність виступає водночас як метод організації правового порядку, засіб обмеження державної влади і гарантія реалізації прав та свобод людини.

Отже, аналіз практики ЄСПЛ свідчить про те, що принцип правової визначеності виконує системоутворюючу функцію у структурі верховенства права. Він гарантує не лише стабільність правопорядку, а й довіру суспільства до судової влади, обмежуючи можливість свавільного втручання держави у сферу прав і свобод людини. У цьому контексті правова визначеність постає не лише як техніко-юридична вимога до законодавця чи суду, а як фундаментальна гарантія справедливого правосуддя та демократичного функціонування правової системи.

Розглянемо таблицю 2.5, аналіз моделей судового верховенства у правових системах Європейського Союзу, США, Німеччини та України, що надасть можливість виокремити низку концептуальних висновків щодо сучасного розуміння функцій і значення судової влади в механізмі забезпечення верховенства права.

Аналіз різних моделей судового верховенства у правових системах Європейського Союзу, США, Німеччини та України дає змогу зробити низку узагальнених висновків щодо сучасного розуміння ролі судів у забезпеченні верховенства права.

По-перше, судове верховенство не має універсального формату й виявляється у різних формах залежно від історичних, політичних і правових традицій конкретної держави чи правового простору. У США воно втілюється насамперед у доктрині конституційного контролю та прецедентного права, що забезпечує верховенство Конституції та реальний захист прав і свобод [125]. У Німеччині воно поєднує активність Федерального Конституційного Суду у тлумаченні Основного закону з обережним ставленням до повноважень законодавчої влади. У ЄС судове верховенство спрямоване на інтеграцію правових систем держав-членів через принцип пріоритетності права Союзу [185]. Натомість в Україні воно перебуває на етапі становлення, характеризується впливом європейських стандартів, але ще стикається з проблемами політичного тиску та низьким рівнем довіри суспільства до судової влади.

Таблиця 2.5

Аналіз моделей судового верховенства у правових системах Європейського Союзу, США, Німеччини та України

Країна / система	Інституційна основа	Ключові механізми реалізації	Особливості підходу	Виклики та ризики
Європейський Союз (ЄС)	Суд Європейського Союзу (СЄУ)	Принцип верховенства права ЄС; доктрина прямої дії; обов'язковість тлумачення норм ЄС	Забезпечує єдність правопорядку ЄС; формує стандарти, що інтегруються у національні правові системи	Опір держав-членів (напр., Польща, Угорщина); колізія між конституційною і наднаціональною юрисдикцією
США	Верховний Суд США	Конституційний контроль (Marbury v. Madison, 1803); прецедентне право; доктрина «живої Конституції»	Суд виступає «творцем права» через прецеденти; пріоритет захисту конституційних прав і свобод	Звинувачення в «судовому активізмі»; політизація судових рішень; питання легітимності суду
Німеччина	Федеральний Конституційний Суд	Абстрактний та конкретний конституційний контроль; перевірка законів на відповідність Основному закону	Високий рівень авторитету; баланс між активізмом та повагою до законодавця; сильний вплив на розвиток права ЄС	Періодичні конфлікти з СЄУ (справа PSPP, 2020); ризик «подвійної лояльності» між ЄС і Конституцією
Україна	Конституційний Суд України та	Конституційний контроль; тлумачення	Становлення інституту судового верховенства;	Політичний тиск на суди; низький рівень суспільної довіри;

	Верховний Суд	Конституції та законів; формування єдиної судової практики	орієнтація на стандарти ЄСПЛ; реформування судової системи	проблеми з єдністю практики та виконанням рішень
--	---------------	---	---	--

Джерело: сформовано автором самостійно

Осмислення сучасної ролі судових рад у забезпеченні незалежності та безсторонності судової влади в європейських державах набуває актуальності в контексті трансформації моделей судового врядування та посилення інституційних гарантій верховенства права. У Висновку 24 (2021) Консультативної ради європейських суддів наголошується, що судові ради є ключовими інституціями системи стримувань і противаг, покликаними захищати судову владу від політичного впливу, забезпечувати її інституційну автономію та сприяти зміцненню суспільної довіри до правосуддя [27]. Документ акцентує увагу на еволюції правового статусу судових рад, підкреслюючи необхідність їх функціонування як незалежних органів, діяльність яких ґрунтується на принципах прозорості, підзвітності та професійної автономії. Окрему увагу приділено питанням складу, порядку формування та повноважень судових рад, зокрема у сферах добору суддів, дисциплінарної відповідальності та організаційного забезпечення судочинства. Підкреслюється, що домінування суддів, обраних самими суддями, є необхідною умовою реальної незалежності цих органів, водночас застерігається від ризиків політизації або формалізації їх діяльності. У цьому контексті судові ради розглядаються не як інструмент зовнішнього контролю, а як інституційний механізм підтримання балансу між автономією судової влади та її відповідальністю перед суспільством, що формує європейські стандарти судового врядування та слугує орієнтиром для національних реформ у сфері правосуддя.

По-друге, судове верховенство виступає ключовим чинником розвитку та гармонізації правових систем. Воно не лише забезпечує стабільність правопорядку, але й сприяє його еволюції, наповнюючи юридичні норми новим змістом у відповідь на сучасні виклики. Судова практика Суду ЄС та Європейського суду з прав людини [174] стала прикладом того, як суди можуть інтегрувати міжнародні стандарти у внутрішнє право, створюючи єдиний

правовий простір. У США та Німеччині судове верховенство сприяло формуванню стабільних демократичних інститутів і розвитку конституціоналізму.

По-третє, у кожній системі гостро постає проблема балансу між судовим активізмом і судовим самообмеженням. Судовий активізм дозволяє оперативно реагувати на прогалини в законодавстві та захищати права людини, але водночас несе ризик перетворення судів на суб'єктів квазізаконодавчої діяльності [87]. Самообмеження, у свою чергу, гарантує стабільність та передбачуваність правового порядку, але в умовах криз або серйозних порушень прав може призвести до правового формалізму. Таким чином, оптимальне судове верховенство передбачає пошук рівноваги між цими двома крайнощами.

По-четверте, судове верховенство є не лише юридичною, а й політико-соціальною категорією. Як зазначають О. З. Хотинська-Нор та О. В. Саленко, рівень довіри до судової влади, легітимність її рішень і сприйняття суду як арбітра справедливості безпосередньо впливають на якість демократичного розвитку держави [179]. У країнах зі сталою традицією судової незалежності вона функціонує як гарантія демократії та стабільності правової системи, тоді як у країнах із недостатньо розвиненими інституціями судова влада залишається вразливою до політичного впливу.

Так, приклад ЄС свідчить про те, що судове верховенство набуває нового виміру в умовах наднаціональних правових систем. Воно стає механізмом подолання подвійної лояльності – між національним та наднаціональним правом, водночас забезпечуючи єдність правового простору [177]. Це відкриває перспективи для формування універсальних стандартів, але й породжує конфлікти юрисдикцій, які потребують гнучкого врегулювання.

Таким чином, сучасне судове верховенство постає як багатогранне явище, що поєднує функції охорони стабільності правопорядку, захисту прав і свобод людини та стимулювання розвитку права. Для України особливо актуальним є формування такої моделі судового верховенства, яка б одночасно забезпечувала реальне втілення принципу верховенства права, сприяла інтеграції у

європейський правовий простір та відновлювала довіру суспільства до судової влади.

Незважаючи на очевидні переваги, судове верховенство містить низку ризиків. Надмірний судовий активізм може призвести до звинувачень у «судовому нормотворенні» та порушенні принципу поділу влади [159]. Водночас надмірне самообмеження судів загрожує правовій інертності та неспроможності реагувати на виклики, пов'язані з порушеннями прав людини або прогалинами законодавства.

Отже, сучасна доктрина судового верховенства має базуватися на балансі: суди повинні активно забезпечувати верховенство права, але водночас зберігати повагу до компетенції інших гілок влади, уникаючи узурпації законодавчих функцій.

Значущим аспектом сучасного підходу є вплив судового верховенства на рівень суспільної довіри до судової системи. Ефективність і справедливість судових рішень стають мірилом легітимності всієї правової системи. Відтак судове верховенство можна розглядати як не лише юридичну, а й соціально-політичну категорію, що визначає сприйняття права громадянами.

Саме завдяки послідовному й обґрунтованому застосуванню верховенства права суди здатні зміцнити авторитет правосуддя, сприяти розвитку правової культури та формуванню демократичної державності.

Висновки до Розділу 2

Обґрунтовано, що судовий розсуд є точкою балансу між судовим активізмом та концепцією самообмеження, де виконує роль механізму збереження системної рівноваги: з одного боку, стримує надмірний активізм, який може перерости у судове нормотворення, а з іншого – долає небезпеку правового формалізму, що є наслідком надмірного самообмеження. У цьому сенсі судовий розсуд постає як складний інструмент, що вимагає високої культури юридичного мислення, належної доктринальної аргументації та опори

на фундаментальні принципи верховенства права, пропорційності й справедливості.

Виокремлено гіпотетичні межі судового розсуду, які не завжди прямо закріплені в законі, але відіграють істотну роль у сучасному праворозумінні, такі як: межа між правозастосуванням і прихованою нормотворчістю; межа між тлумаченням права і політичним вибором; межа між захистом прав людини і надмірним судовим активізмом. Ці межі мають переважно доктринальний і аксіологічний характер, однак саме вони визначають якість судової влади в демократичній правовій державі.

Обґрунтовано інтегративний підхід, який ґрунтується на поєднанні таких методологічних вимірів аналізу меж судового розсуду: нормативно-позитивістський вимір – межі судового розсуду визначаються Конституцією, законом, процесуальними нормами; аксіологічний вимір – межі розсуду виокремлені із цінностей права, такі як: справедливість, верховенство права, пропорційність; функціональний вимір – межі розсуду розглянуто через роль у механізмі правозастосування; інституційний вимір – межі судового розсуду забезпечуються системою судового контролю та юридичної відповідальності; герменевтичний вимір – межі судового розсуду не зводяться до формальних заборон, а проявляються у процесі інтерпретації норм. Відповідно до такого підходу межі судового розсуду розглянуто не як перелік заборон, а як інтегровану систему правових, ціннісних і процедурних координат, у межах яких суддя здійснює відповідальний вибір правового рішення.

Проаналізовано роль судового прецеденту в континентальній правовій системі України та встановлено, що:

– судовий прецедент у континентальній правовій системі України формально не визнається самостійним джерелом права, однак фактично набуває більшого регулятивного значення у процесі тлумачення та застосування норм права;

– судова реформа стала ключовим етапом інституціоналізації прецедентного впливу, оскільки закріпила обов'язковість правових висновків

Верховного Суду для судів нижчих інстанцій, що сприяло уніфікації судової практики та підвищенню правової визначеності;

– практика Конституційного Суду України має фактично нормативний характер, оскільки його рішення є загальнообов'язковими та здатні змінювати чинне правове регулювання шляхом визнання нормативних актів неконституційними;

– рішення Верховного Суду виконують функцію методологічного орієнтира для правозастосування, формуючи сталі підходи до вирішення типових правових питань і зменшуючи ризик фрагментації судової практики;

5) інститут зразкових справ в адміністративному судочинстві є прикладом нормативно закріпленого механізму прецедентного впливу, що забезпечує однакове застосування права у масових спорах;

– використання рішень Суду ЄС українськими судами свідчить про поступове запозичення елементів прецедентного мислення в умовах європейської інтеграції;

– зростання ролі судових прецедентів зумовлює розширення простору судового розсуду, водночас актуалізуючи проблему його меж між судовим активізмом та судовим самообмеженням;

– судовий прецедент виступає не лише засобом судового забезпечення єдності практики, а й інструментом еволюційного розвитку права, що дозволяє адаптувати нормативні приписи до нових соціальних реалій;

– вплив судових прецедентів в Україні свідчить про трансформацію правової культури від формально-нормативної моделі до змішаної, в якій судова практика виконує системоутворюючу функцію у забезпеченні стабільності, передбачуваності та ефективності правосуддя.

РОЗДІЛ 3

СУДОВИЙ РОЗСУД У НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІЖНАРОДНОМУ КОНТЕКСТАХ – СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

3.1. Судовий розсуд як ключовий елемент незалежності судової влади

Правова система Європейського Союзу, зокрема діяльність Суду ЄС та його судова практика, привертає інтерес українських правників і науковців у контексті євроінтеграційного процесу. Як зазначають П. С. Лютіков та Г. Б. Маслова, це зумовлено не лише необхідністю адаптації законодавства до *acquis communautaire*, а й імплементацією судових підходів ЄС у національне правозастосування, що має забезпечити збіжність з основними європейськими принципами – верховенством права, правовою визначеністю та ефективним доступом до правосуддя [90; 91]. Дослідники зазначають, що в Україні змінюється роль судової практики внаслідок зростання впливу практики ЄСПЛ та СЄС [137]. Вони аргументують необхідність створення таких умов для доцільності визнання судового прецеденту як важливого інструменту забезпечення рівного правозастосування відповідно до європейської моделі. У цьому контексті важливо відзначити наукові праці Т. О. Гуржія, які аналізують природу судової практики як одного із джерел права в різних правових системах – континентальній та англосаксонській [43].

Хоча більшість науковців, зокрема О. Є. Проць, зосереджуються на порівнянні загальних рис правових систем, існує впевненість в тому, що особливо важливим є порівняльний аналіз правового поля Європейського Союзу та його держав-членів саме з точки зору судової практики Суду ЄС та її впливу на національні правові системи [69; 143]. Так, особливий інтерес у цьому контексті представляє монографія Т. В. Комарової, де авторка не лише аналізує процес розвитку судової системи та практики тлумачення права ЄС, а й акцентує увагу на механізмах тлумачення норм права Судом справедливості ЄС, що

відіграє ключову роль у формуванні інтегрованого правового простору всередині ЄС [69].

Ще одним надзвичайно важливим напрямком досліджень є роботи І. В. Камінської, яка розглядає гносеологічні засади функціонування судової системи ЄС. Авторка систематизує наукові підходи до вивчення європейського судочинства з підкресленням особливостей взаємодії судових інституцій ЄС з національними судами держав-членів [59]. Крім того, належна імплементація європейських правових норм у систему права України потребує усвідомлення представниками юридичної науки правової природи та інституційного устрою ЄС. Значну увагу впливу СЄС на процеси європейської інтеграції України приділяє О. Є. Проць, яка акцентує на правовому статусі СЄС і його функціональних особливостях [143]. Українська науковиця розглядає СЄС як підвид інтерпретатора й формулювальника закону, а також важливого гаранта єдності цього права. Вчена також окреслює потенціал аналізу цього досвіду для національних інститутів [142].

До певної міри актуальний є власний науковий доробок А. Й. Француза, адже науковець розглядає правові механізми імплементації норм ЄС у національні правові системи [173]. Також, слід досліджувати й природу застосування правових норм, організаційно-правові відносини і роль інституційно-консультаційних механізмів. Науковець у своїх роботах також наголошує на необхідності закон контролю за цими процесами на рівні держав-членів, які мають стати прикладом для України [174]. На нашу думку, сучасні дослідження українських правників створюють міцне підґрунтя для розвитку національної правової науки в умовах євроінтеграції. Їхні напрацювання сприяють кращому розумінню функціонування судової системи ЄС, формування прецедентної практики, а також механізмів забезпечення правової єдності в рамках Союзу. Це важливий інтелектуальний ресурс, що підтримує процес адаптації української правової системи до вимог та цінностей європейського правового простору та допомагає в інтеграції країни в єдину правову спільноту ЄС.

Принциповим є та обставина, що одним із ключових чинників ефективного функціонування правопорядку ЄС є активна та узгоджена участь національних судових органів держав-членів у процесі тлумачення й застосування норм права ЄС [59]. Головним судовим органом у системі ЄС є СЄС, який відіграє важливу роль у забезпеченні однакового тлумачення та застосування правових норм у всьому Союзі. Як зазначає І. Камінська, прецедентне право цього органу створює запас правової визначеності та стабільності для національних судових систем [60]. Водночас правова система ЄС побудована разом із конституційними традиціями держав-членів та міжнародними стандартами, які визначають принципи незалежності судової влади, зокрема рекомендаціями Ради Європи, документами ООН та рішеннями Європейського суду з прав людини.

Одним із ключових викликів для сучасної України є повна та ефективна гармонізація національного законодавства з правовими стандартами Європейського Союзу. Цей процес не зводиться лише до формального відтворення положень актів ЄС у текстах українських законів, а передбачає глибинну трансформацію правової системи, її принципів та практик правозастосування. Попри значний прогрес, що досягнутий у результаті імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, низка проблем залишається актуальною. Зокрема, імплементація *acquis communautaire* у сфері судочинства стикається з труднощами, пов'язаними з відмінностями правових традицій (континентальна модель ЄС та пострадянська спадщина українського права), а також із недостатньо стабільною судовою практикою.

Прикладом можна назвати сферу забезпечення незалежності суддів, де системні проблеми щодо процедур звільнення суддів, відсутності належних гарантій від політичного впливу та необхідності запровадження стандартів справедливого дисциплінарного провадження [54]. Хоча після цього було прийнято нове законодавство (зокрема, Закон «Про судоустрій і статус суддів» 2016 р.), практика його застосування свідчить, що низка положень ще потребує вдосконалення відповідно до європейських стандартів. Ю. М. Бисага та І. С. Пирога обґрунтовують інституційні гарантії незалежності суддів, у межах

яких реалізується суддівський розсуд, а також визначають їх як підґрунтя для аналізу меж суддівського розсуду в системі судового врядування [11].

У контексті європейських стандартів судочинства та міжнародного моніторингу судових реформ особливе значення мають експертні оцінки міждержавних інституцій. Так, Висновок Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ щодо Закону України «Про судоустрій та статус суддів» 2017 року присвячений комплексній оцінці відповідності національного законодавства міжнародним стандартам у сфері незалежності судової влади, верховенства права та справедливого судочинства. У Висновку наголошується, що ефективність судової реформи залежить не лише від формального оновлення законодавства, а й від його узгодженості з принципами правової визначеності, прозорості процедур та захисту суддів від політичного чи адміністративного впливу. Окрему увагу у Висновку приділено проблематиці судового розсуду та його інституційних меж у контексті дисциплінарних процедур і оцінювання діяльності суддів. Експерти ОБСЄ застерігають, що надмірно широкі або нечітко сформульовані повноваження органів контролю можуть створювати ризики для незалежності суддів та опосередковано впливати на зміст судових рішень [29]. Тому варто підкреслити необхідність забезпечення балансу між підзвітністю судової влади та її автономією, а також встановлення чітких, передбачуваних і об'єктивних критеріїв втручання у здійснення суддівських повноважень. Таким чином, зазначений Висновок є важливим орієнтиром для вдосконалення національного законодавства і практики його застосування, спрямованим на зміцнення довіри до судової системи.

Ще одним прикладом є адаптація українського антикорупційного законодавства до стандартів ЄС, що передбачає запровадження ефективних механізмів запобігання та розслідування корупційних правопорушень [116]. Запровадження Вищого антикорупційного суду стало позитивним кроком, проте повноцінне функціонування цієї інституції досі стикається з викликами, зокрема щодо гарантій незалежності та практичної реалізації процесуальних стандартів.

Таким чином, гармонізація законодавства України з європейськими стандартами постає як багатовимірний процес, що включає: нормативний рівень (адаптація текстів законів до *acquis* ЄС); інституційний рівень (створення незалежних і професійних судових та правоохоронних органів); практичний рівень (забезпечення сталої судової практики, яка відповідає принципам верховенства права, пропорційності та справедливості). Цей процес не може бути одномоментним, він потребує часу, системних зусиль та синхронізації правових, політичних і соціальних змін.

Другим ключовим викликом для сучасної української правової системи є підвищення ефективності правозастосування та гарантування реального доступу громадян до правосуддя. Як зазначають Т. С. Подорожна та Н. М. Пархоменко, незважаючи на численні законодавчі та інституційні реформи, в Україні й досі зберігається проблема розриву між нормою права та її практичною реалізацією [115]. Так, проблема затягування судових розглядів є системною і призводить до порушення права на ефективний судовий захист. Незважаючи на окремі позитивні кроки, такі як впровадження електронного судочинства та оптимізація процесуальних кодексів, проблема перевантаження судів і досі залишається актуальною.

Ще один вимір – економічна та територіальна доступність правосуддя. Висока вартість судових витрат, складність процесуальних процедур та недостатня кількість суддів у віддалених регіонах створюють перешкоди для реалізації права на судовий захист. Наприклад, численні звернення до Конституційного Суду України та ЄСПЛ стосувалися саме надмірних судових зборів чи неможливості доступу до суду через формальні процесуальні бар'єри.

Додатково проблематичною є виконуваність судових рішень. Системною проблемою України є невиконання або надмірна затримка у виконанні рішень національних судів. Це ставить під сумнів не лише ефективність правосуддя, а й сам принцип верховенства права, адже рішення суду без механізму виконання втрачає практичне значення. Таким чином, забезпечення ефективності правозастосування вимагає комплексного підходу, що включає: процесуальні

реформи (скорочення строків, оптимізація процедур, цифровізація судочинства); інституційні заходи (посилення кадрового забезпечення судів, забезпечення належного фінансування); матеріальні гарантії (зниження судових витрат, створення ефективних механізмів виконання рішень). Лише за умови вирішення цих питань можна говорити про справжній, а не декларативний доступ до правосуддя.

У межах дослідження судового розсуду особливого значення набуває питання кадрового забезпечення судової влади, оскільки обсяг, якість і межі дискреційних повноважень судді безпосередньо залежать від рівня його професійної підготовки, доброчесності та інституційної незалежності. Судовий розсуд не може бути ефективним інструментом правозастосування за відсутності належних гарантій кадрової автономії суду, адже саме суддя виступає носієм оціночної діяльності, спрямованої на індивідуалізацію правових рішень і забезпечення справедливості. Історико-правовий аналіз судової реформи 1864 року дозволяє простежити ранні спроби інституційного оформлення умов здійснення судового розсуду через реформування механізмів добору та статусу суддів. Запровадження вимог до освіти, моральних якостей і соціального статусу кандидатів, а також закріплення принципів незмінюваності й матеріального забезпечення суддів були спрямовані не лише на підвищення професійного рівня судочинства, а й на створення передумов для незалежного здійснення суддівських повноважень, у тому числі дискреційних. У цьому контексті кадрові рішення реформи виступали інструментом обмеження адміністративного впливу на суд та мінімізації ризиків свавільного або залежного правозастосування.

Саме з цих позицій науковий інтерес становить дослідження С. М. Прилипка та В. В. Корольової, присвячене кадровому забезпеченню судових установ у період судової реформи 1864 року [128]. Проаналізовані авторами підходи до формування суддівського корпусу дозволяють оцінити, якою мірою інституційні та кадрові гарантії сприяли формуванню професійного суддівського розсуду, поєднаного з вимогами законності, доброчесності та

суспільної довіри, що є концептуально важливим і для сучасних дискусій щодо меж і змісту судового розсуду в Україні.

Ще однією фундаментальною проблемою української правової системи залишається неповна реалізація принципу верховенства права, який визнаний базовою засадничою цінністю у статті 8 Конституції України та закріплений у численних міжнародних актах, зокрема в преамбулі та статті 2 Договору про ЄС. Верховенство права передбачає не лише формальне дотримання закону, а й забезпечення справедливості, юридичної визначеності, рівності перед законом та заборони свавілля у діяльності державних органів. На практиці його реалізація часто стикається з низкою труднощів. По-перше, суперечливість і нестабільність законодавства створюють умови для довільного тлумачення правових норм, що прямо суперечить вимозі юридичної визначеності. По-друге, фрагментарність судової практики призводить до ситуацій, коли однакові справи можуть вирішуватися судами по-різному, що знижує рівень довіри громадян до правосуддя.

ЄСПЛ неодноразово вказував Україні на необхідність забезпечення єдності судової практики. Національні органи повинні гарантувати передбачуваність правозастосування, оскільки відсутність єдності у судовій практиці призводить до порушення принципу юридичної визначеності – ключового елементу верховенства права.

В Україні певні кроки у цьому напрямі вже зроблені, зокрема на рівні ВС, який має повноваження формувати узагальнену практику та забезпечувати її сталість. Водночас наявні проблеми, пов'язані з надмірним навантаженням на суддів касаційних інстанцій, а також із тим, що рішення нижчих судів не завжди корелюють із усталеними правовими позиціями ВС. Важливо, що реалізація верховенства права передбачає не лише формування єдиної судової практики, а й визнання пріоритету прав людини як його смислового ядра. Це підтверджується і практикою Конституційного Суду України, який у ряді рішень (наприклад, у справі щодо тлумачення ст. 55 Конституції про право на оскарження) прямо зазначав, що верховенство права не може зводитися до

панування закону, якщо сам закон суперечить принципам справедливості чи правам людини [25].

На нашу думку, для ефективної реалізації цього принципу необхідно:

- стабілізувати та кодифікувати законодавство, усунувши внутрішні суперечності;
- забезпечити усталеність і єдність судової практики через інституційні механізми Верховного Суду;
- підвищити рівень правової культури суддів та правозастосувачів, орієнтуючи їх на аксіологічний вимір верховенства права – пріоритет гідності, свободи та справедливості.

Судовий розсуд у правовій системі Європейського Союзу розглядається як один із найважливіших механізмів забезпечення реальної незалежності судової влади. Його сутність полягає у здатності суддів застосовувати норми права з урахуванням конкретних обставин справи, прецедентної практики та загальних принципів права ЄС, включно з принципами пропорційності, верховенства права та захисту основоположних прав.

Визнання судового розсуду ключовим елементом незалежності суду має кілька вимірів:

1) інституційний аспект, адже СЕС та ЄСПЛ у своїх рішеннях підкреслюють, що судова влада не може бути ефективною без автономії у тлумаченні та застосуванні норм. СЕС зазначає, що незалежність суддів передбачає їхню захищеність від зовнішнього впливу, включно з політичним та адміністративним тиском, а дискреція у прийнятті рішень є невід'ємною частиною цієї незалежності;

2) функціональний аспект, тобто судовий розсуд забезпечує не лише формальне відтворення закону, а і його гнучке та ефективне застосування з урахуванням конкретних обставин справи. У багатьох випадках саме завдяки дискреції судді корегують прогалини чи нечіткість у законодавстві, надаючи нормам конкретного змісту. Так, принцип ефективності права ЄС реалізується через здатність національних суддів тлумачити національні норми відповідно

до *acquis communautaire*, навіть якщо на рівні держави відсутні чіткі механізми імплементації.

3) гарантія прав людини, так як у системі права ЄС судовий розсуд нерозривно пов'язаний із принципом захисту гідності, прав і свобод людини; незалежність суду проявляється не лише в інституційних гарантіях, а й у здатності судді оцінювати пропорційність обмежень прав і свобод у конкретних справах. Таким чином, дискреційні повноваження стають інструментом гуманістичного підходу в судочинстві.

4) аксіологічний вимір, саме у європейській правовій традиції судовий розсуд трактується не як довільність, а як форма відповідального правового мислення, що ґрунтується на цінностях справедливості, рівності та правової визначеності. Тому в межах ЄС суддівська дискреція виступає не лише правовим, а й етичним обов'язком – ухвалювати рішення, які узгоджуються з фундаментальними цінностями Союзу.

У результаті можна стверджувати, що судовий розсуд у ЄС є не лише технічним інструментом правозастосування, а й ключовою умовою реального забезпечення незалежності судової влади. В Бангалорських принципах поведінки суддів зазначається, що без простору для вільного, але обґрунтованого суддівського рішення неможливо говорити про ефективний захист прав людини, дотримання принципу верховенства права чи довіру громадян до правосуддя [3].

Судовий розсуд у правових системах Європейського Союзу розглядається як ключовий елемент незалежності судової влади, адже саме завдяки йому суддя здатний забезпечувати баланс між верховенством права, захистом прав людини та ефективністю правозастосування. Європейська практика виходить з того, що свобода судді у тлумаченні та застосуванні норм є не проявом довільності, а необхідною умовою справедливості та правової визначеності. Рішення Суду ЄС та Європейського суду з прав людини неодноразово підкреслювали, що втручання у дискреційні повноваження суддів підриває саму суть принципу верховенства права та незалежності правосуддя.

В Україні судовий розсуд також визнається невід'ємною складовою правосуддя, проте його межі та стандарти залишаються недостатньо визначеними. Це призводить до подвійного ризику: з одного боку – надмірної свободи, яка може сприйматися як довільність чи корупційний вплив, а з іншого – надмірного формалізму, коли суддя фактично зводить свою діяльність до механічного застосування норм закону без урахування принципів права та індивідуальних обставин справи. У результаті судова практика в Україні часто виявляється залежною від буквального змісту закону і значно рідше спирається на загальні принципи права, зокрема верховенство права, пропорційність чи справедливість.

С. І. Пушкар зазначає, що у країнах ЄС інституційні гарантії незалежності суддів створюють умови для повноцінної реалізації судового розсуду [144]. Так, незалежність судової влади є основоположною вимогою ефективного функціонування правопорядку. В Україні ж проблема зовнішнього тиску на суддів залишається гострою: політичні впливи, дисциплінарні переслідування та корупційні ризики значно обмежують можливість вільної реалізації дискреційних повноважень.

Разом із тим, перспективи розвитку судового розсуду в Україні безпосередньо пов'язані з європейським вектором правової інтеграції. Щоб суддівський розсуд став дійсно ключовим елементом незалежності судової влади, необхідно чіткіше окреслити його межі в законодавстві, стимулювати судову практику до активного застосування загальних принципів права ЄС, запроваджувати реальні гарантії захисту суддів від втручання, а також формувати суспільне розуміння дискреції як прояву професійної свободи та відповідальності, а не довільності.

Судовий розсуд у правових системах Європейського Союзу визнається фундаментальною умовою незалежності судової влади. Він трактується не як прояв свавілля, а як професійна свобода судді, спрямована на забезпечення справедливого вирішення спору відповідно до принципів верховенства права, пропорційності та захисту основних прав і свобод. Доктринально суддівська

дискреція у країнах ЄС пов'язується з принципом поділу влади: лише суддя, наділений автономією у процесі тлумачення та застосування норм, здатний виконати функцію арбітра між громадянином і державою [202].

Важливе значення для розуміння ролі судового розсуду має практика Суду Європейського Союзу та Європейського суду з прав людини. Так, у справі «Associação Sindical dos Juizes Portugueses v. Tribunal de Contas» (C-64/16) Суд ЄС наголосив, що гарантії незалежності суддів є невід'ємним елементом ефективного судового захисту, передбаченого статтею 19 Договору про Європейський Союз. Відповідно, будь-яке обмеження суддівської дискреції, зумовлене зовнішнім впливом, становить пряму загрозу самому існуванню принципу верховенства права в Європейському Союзі.

У свою чергу, Європейський суд з прав людини у низці рішень проти України, зокрема у справах «Олександр Волков проти України», «Куликов та інші проти України», послідовно підкреслював, що втручання у діяльність суддів, у тому числі шляхом дисциплінарного тиску або ухвалення політично вмотивованих рішень, є порушенням статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на справедливий суд [23]. Це безпосередньо стосується і меж судового розсуду: суддя може вільно реалізовувати його лише тоді, коли захищений від адміністративних чи політичних обмежень.

В Україні проблема визначення меж судового розсуду залишається однією з найбільш дискусійних. З одного боку, законодавство намагається формалізувати рамки діяльності судді, аби уникнути довільності. З іншого – надмірна формалізація призводить до так званого «позитивістського формалізму», коли судова практика зводиться до буквального відтворення норм закону, що суперечить європейським стандартам. Як зауважує В. С. Бігун, справжня суть суддівського розсуду полягає не у виборі між довільними варіантами, а у відповідальному застосуванні принципів права до конкретних життєвих ситуацій [12]. Європейський досвід свідчить, що судовий розсуд виконує дві основні функції: стабілізуючу (забезпечує сталість і

передбачуваність правопорядку) та адаптивну (дозволяє враховувати індивідуальні обставини й еволюцію соціальних цінностей). Саме ця подвійна природа пояснює, чому в умовах інтерпретативної чи аксіологічної парадигми права (поширеної в ЄС) суддівська дискреція розглядається як невід’ємний механізм захисту прав людини.

Таким чином, у правовій системі ЄС судовий розсуд становить інструмент, який поєднує автономію судді з обов’язком забезпечення справедливості та правової визначеності. В Україні ж цей інститут перебуває у процесі трансформації: його ефективність обмежується зовнішнім тиском, нестачею довіри до судів та надмірним позитивізмом у правозастосуванні. Подальша гармонізація з європейськими стандартами передбачає не лише адаптацію законодавства, але й розвиток судової практики, зорієнтованої на принципи права, а також реальне забезпечення інституційних гарантій незалежності суддів. Лише за цих умов судовий розсуд зможе виконати своє призначення – стати ключовим елементом незалежності судової влади й гарантією дотримання європейських стандартів верховенства права в Україні.

Отже, у Європейському Союзі судовий розсуд виконує функцію гарантії справедливості, правової визначеності та захисту прав людини, тоді як в Україні він досі сприймається неоднозначно. Подолання цього виклику можливе лише шляхом глибшої інтеграції європейських стандартів у національну судову систему, що дозволить перетворити суддівську дискрецію на реальний інструмент забезпечення незалежності судової влади.

Варто акцентувати, що окрім інституційних гарантій незалежності суддів, одним із найважливіших аспектів функціонування судової влади є реалізація судового розсуду – здатність суддів самостійно приймати рішення, керуючись не лише буквою закону, а й принципами права, судовою практикою та критеріями справедливості. Саме завдяки розсуду правові норми набувають «живого» характеру, оскільки вони не залишаються абстрактними приписами, а трансформуються у справедливі рішення щодо конкретних життєвих ситуацій. У цьому сенсі судовий розсуд постає як ключовий механізм адаптації закону до

обставин справи та водночас як запобіжник від надмірного формалізму, що міг би підірвати довіру до правосуддя.

У контексті Європейського Союзу судовий розсуд набуває особливого значення, адже саме він дозволяє реалізувати принцип пропорційності – один із фундаментальних принципів права Європейського Союзу. Суд ЄС у своїй практиці неодноразово підкреслював, що пропорційність не може бути зведена до механічного порівняння засобів і цілей державної політики; вона потребує оцінки, яка ґрунтується на виваженому суддівському розсуді. Разом із тим розсуд не є абсолютним. Його межі визначаються законодавством, практикою національних та наднаціональних судів, а також міжнародними стандартами справедливого судочинства. Використання дискреційних повноважень не може призводити до свавільного ухвалення рішень або до порушення прав людини. Саме тому принципи об'єктивності, неупередженості та передбачуваності становлять своєрідні «запобіжники» суддівської дискреції, забезпечуючи баланс між незалежністю суддів і їхньою відповідальністю перед суспільством.

Гарантії незалежності судової влади у країнах ЄС та в Україні включають комплекс інституційних і процедурних механізмів: чітко визначені процедури призначення й звільнення суддів; захист від політичного чи економічного тиску; забезпечення фінансової та адміністративної автономії судових установ; а також ефективні дисциплінарні процедури, які унеможливають використання відповідальності як засобу тиску. Як слушно підкреслив ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України», відсутність належних гарантій призначення та звільнення суддів створює загрозу для незалежності судової влади й, відповідно, обмежує простір для вільного судового розсуду.

Принцип незалежності суддів у європейській правовій традиції є складовою верховенства права і ключовою гарантією справедливого судового розгляду. ЄСПЛ визначив чіткі критерії для оцінки незалежності це – спосіб призначення судді, тривалість його повноважень, наявність гарантій проти зовнішнього впливу, тобто сприйняття цього інституту суспільством. Проте навіть за наявності формальних гарантій у низці держав-членів ЄС залишаються

серйозні виклики: політичний вплив на судову систему, хронічне недофінансування судів, непрозорі механізми відбору та просування суддів. У таких умовах Європейська комісія та Суд ЄС послідовно здійснюють моніторинг та застосовують інструменти впливу, від процедур статті 7 ДЕС до санкцій, для забезпечення дотримання стандартів незалежності та недопущення ерозії верховенства права.

Таким чином, судовий розсуд, будучи ключовим елементом незалежності судової влади, постає не лише як технічний інструмент правозастосування, а як засіб реалізації фундаментальних європейських цінностей: справедливості, пропорційності, верховенства права та захисту прав людини. Його ефективність можлива лише за умови поєднання інституційних гарантій судової незалежності та етичної відповідальності суддів за зміст і наслідки схвалюваних рішень.

Судова незалежність є одним із ключових елементів демократичної правової системи, що забезпечує верховенство права, стабільність правопорядку та ефективний захист прав і свобод громадян. Це фундаментальний принцип, що гарантує рівний доступ до правосуддя та неупереджене вирішення правових спорів. Відсутність незалежності судової влади може призвести до зниження рівня довіри громадян до судової системи, порушення основних прав людини та підриву демократичних інститутів.

У Європейському Союзі цей принцип закріплений на нормативному рівні та розвивається під впливом міжнародного права, конституційних традицій держав-членів та практики Суду ЄС. Правові основи незалежності суддів у ЄС базуються на таких ключових документах, як Договір про Європейський Союз (ДЕС), Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС) та Хартія основоположних прав ЄС. Крім того, значну роль у формуванні судової незалежності відіграють рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), а також рекомендації та стандарти Ради Європи.

Судова незалежність має вирішальне значення для ефективного застосування права ЄС у державах-членах і є критичною умовою для функціонування внутрішнього ринку, стабільності економічного простору та

системи захисту прав людини. Оскільки національні суди є одночасно судами ЄС, вони відіграють важливу роль у правозастосуванні та тлумаченні норм права Союзу. Будь-яке порушення їхньої незалежності може поставити під загрозу єдність правового простору ЄС та ефективність системи правосуддя загалом.

Окрім інституційних гарантій незалежності суддів, як зазначає С. М. Глубоченко, важливим аспектом є їхній судовий розсуд – здатність самостійно приймати рішення, керуючись нормами права, судовою практикою та принципами справедливості [35; 36]. Судовий розсуд є важливим інструментом у правозастосовчій діяльності судів, оскільки дозволяє адаптувати правові норми до конкретних обставин справи та забезпечувати їх справедливе тлумачення.

Водночас актуальним є дослідження феномену громадського контролю за діяльністю судової влади як важливого елементу демократичного правопорядку та інструменту підвищення легітимності й відкритості правосуддя. У працях М. Ю. Віхляєва та Р. В. Миронюка громадський контроль трактується як системна діяльність інститутів громадянського суспільства, спрямована на спостереження, оцінювання та інформування суспільства про стан здійснення правосуддя [31]. У дослідженнях Р. В. Миронюка, Д. В. Лученка та С. В. Жукова акцент зроблено на специфіці громадського контролю на етапі добору суддів [51; 97]. Автори виходять із того, що громадський контроль не є втручанням у здійснення правосуддя, а виступає формою суспільного нагляду за дотриманням принципів законності, незалежності, прозорості та добросовісності у функціонуванні судової системи. Автори обґрунтовують, що саме стадія відбору кандидатів на посаду судді є критично важливою для формування незалежного та добросовісного суддівського корпусу.

Відображення цієї наукової позиції простежується у Висновку Бюро ОБСЄ демократичних інститутів і прав людини щодо порядку кваліфікаційного оцінювання суддів в Україні. У зазначеному документі підкреслюється, що прозорі, об'єктивні та засновані на чітких критеріях процедури оцінювання суддів є ключовою умовою забезпечення незалежності судової влади та довіри

суспільства до правосуддя. ОБСЄ звертає увагу на необхідність мінімізації ризиків політичного або інституційного впливу на процес оцінювання, а також на важливість участі громадськості та незалежних експертів як гарантії доброчесності й неупередженості відповідних процедур [30]. Таким чином положення цього Висновку корелюють із науковими підходами Р. В. Миронюка та Д. В. Лученка, підтверджуючи, що ефективний громадський контроль і належно врегульовані механізми добору та оцінювання суддів мають системне значення для формування професійного, незалежного й легітимного суддівського корпусу.

Окремий напрям дослідження представлений у роботі Д. В. Приймаченка, А. Б. Маслової та Н. Б. Новицької, де інститут присяжних розглядається як форма опосередкованого громадського контролю за діяльністю суддів [123]. Автори підкреслюють, що участь присяжних у здійсненні правосуддя забезпечує демократичний характер судового процесу, сприяє відкритості судових процедур і слугує додатковою гарантією неупередженості судового рішення. У працях Д. В. Приймаченка та М. Віхляєва ключову увагу приділено доступу до інформації про діяльність судів та відкритості судових рішень. У працях М. В. Руденка, О. М. Овчаренко [124; 149] та Ю. М. Бисаги, В. В. Заборського [187; 188] досліджується питання реалізація принципу народовладдя як способу участі у здійсненні правосуддя, як базовій передумові ефективного громадського контролю. Автори доводять, що прозорість судової діяльності, публічність судових актів і доступ до судової статистики створюють умови для суспільної оцінки якості правосуддя та запобігання зловживанням у діяльності суддів. Водночас наголошується, що реалізація цих механізмів має відбуватися з дотриманням принципів незалежності судової влади та невтручання у здійснення правосуддя. Отже, цілісне уявлення про громадський контроль як необхідний елемент сучасної моделі судового врядування, який у поєднанні з інституційними гарантіями незалежності суддів сприяє підвищенню якості правосуддя, зміцненню суспільної довіри до судової системи та утвердженню принципу верховенства права.

У контексті ЄС судовий розсуд відіграє особливу роль у застосуванні принципу пропорційності, що є ключовим при оцінці законності дій національних органів влади у відносинах з правом ЄС [158]. Так, суд ЄС неодноразово підкреслював важливість автономії суддів у процесі прийняття рішень, водночас зазначаючи, що їхній розсуд має ґрунтуватися на загально визнаних правових принципах та забезпечувати єдність правового порядку ЄС [202]. Судовий розсуд має свої межі, які визначаються законодавством, судовою практикою та міжнародними стандартами судочинства. Використання судового розсуду не повинно призводити до довільного ухвалення рішень, що можуть порушувати основні права та свободи громадян [146; 147]. Тому важливим є баланс між незалежністю суддів та їхньою відповідальністю за дотримання принципів об'єктивності, неупередженості та передбачуваності судових рішень. Гарантії незалежності судової влади включають чітко визначені процедури призначення та звільнення суддів, механізми захисту від політичного або економічного тиску, фінансову та адміністративну автономію судових установ, а також наявність ефективної дисциплінарної відповідальності, яка виключає можливість зловживань з боку органів виконавчої влади чи політичних структур [151; 154].

Незважаючи на існуючі правові гарантії, судова незалежність у деяких державах-членах стикається з викликами, такими як спроби політичного впливу на судову систему, недофінансування судових органів або непрозорі механізми призначення суддів [197]. У відповідь на такі загрози Європейська комісія та СЄС здійснюють контроль за дотриманням принципів верховенства права та застосовують відповідні санкції у випадках порушення стандартів судової незалежності [153]. Зміцнення судової незалежності в ЄС є невід'ємною складовою забезпечення ефективності правової системи та довіри громадян до правосуддя. У майбутньому необхідно розвивати механізми підвищення прозорості судових процесів, вдосконалювати процедури відбору суддів та запроваджувати додаткові гарантії захисту судової влади від зовнішнього впливу [88].

У контексті євроінтеграційного курсу Україна продовжує активно реформувати свою судову систему, яка зазнає глибоких трансформацій. Зокрема, Міністерством юстиції розробляється комплексний план судової реформи, що має стати основою для подальшого просування країни на шляху до членства в Європейському Союзі. Одним із ключових кроків у цьому напрямку є розробка проєкту Дорожньої карти за напрямками «Судова влада та основоположні права», «Юстиція, свобода та безпека» [169] та проєкт «Дитинство без насильства» [140], які мають стати основою переговорного процесу щодо вступу України до ЄС. Українська судова система демонструє активність у процесі європейської інтеграції, що вже було відзначено міжнародними партнерами. Зокрема, у судовій практиці сформовано підходи до прямого застосування положень Угоди про асоціацію з ЄС, а також врахування прецедентного права Суду Європейського Союзу.

Юридичну основу для застосування положень Угоди про асоціацію становить стаття 9 Конституції України, яка закріплює, що чинні міжнародні договори, схвалені Верховною Радою, є складовою національного законодавства [71]. Аналогічну норму містить стаття 19 Закону України «Про міжнародні договори України», згідно з якою міжнародні договори, ратифіковані парламентом, мають силу національного законодавства та застосовуються відповідно до правил, що діють для норм внутрішнього права [136]. При цьому, якщо норми міжнародного договору суперечать положенням національного законодавства, пріоритет надається саме міжнародному договору.

Також принцип верховенства міжнародного права закріплений у низці процесуальних та матеріальних кодексів. Наприклад, відповідно до статті 10 ЦК України та статті 11 Господарського процесуального кодексу України, у випадку колізії між національними нормативно-правовими актами та міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України, суди мають застосовувати саме норми міжнародних договорів [38; 180].

Важливі засади застосування міжнародних договорів у судовій практиці України знайшли своє відображення у Постанові Пленуму Вишого

спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 13 від 19 грудня 2014 року «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» [133]. У документі наголошено, що міжнародні договори, які набули чинності, мають переважну юридичну силу над нормами відповідного національного законодавства і, відповідно, можуть змінювати регулювання правовідносин, закріплених у законодавчих актах України. Суди, здійснюючи правосуддя, мають право безпосередньо застосовувати положення таких міжнародних договорів як частину національного права, особливо якщо йдеться про норми прямої дії або компетенцію суду передбачено самими положеннями договору. Окремо підкреслюється, що норми міжнародних договорів, які гарантують права людини та основоположні свободи, підлягають прямому застосуванню судами [7].

Разом із тим у постанові не було чітко визначено критерії, за якими норма міжнародного договору може вважатися нормою прямої дії. Відсутність таких критеріїв створює ризик неоднозначного тлумачення судами. У цьому контексті доцільно звернутися до практики Суду Європейського Союзу, зокрема до рішення у справі «Van Gend en Loos» (1963). У цьому рішенні Суд ЄС сформулював три ключові критерії, за якими оцінюється можливість прямої дії норми: по-перше, необхідно встановити, чи має норма на меті надання прав конкретним особам; по-друге, чи є зобов'язання, закріплені у нормі, чіткими та безумовними; і по-третє, чи не потребує її застосування прийняття додаткових актів. Українським судам доцільно використовувати такий підхід для забезпечення єдності тлумачення положень Угоди про асоціацію з ЄС, які можуть мати пряму дію.

У контексті притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів особливого значення набуває феномен судового розсуду, який відіграє ключову роль у діяльності міжнародних судових інституцій, зокрема МКС. Судовий розсуд у провадженнях МКС проявляється під час тлумачення положень Римського статуту, оцінки допустимості й достатності доказів, визначення наявності предметної та комплементарної юрисдикції, а також

прийняття процесуальних рішень у складних і прецедентних справах. За умов фрагментарності та оціночного характеру норм міжнародного кримінального права судовий розсуд виступає інструментом забезпечення ефективного правосуддя та досягнення цілей міжнародної кримінальної юстиції, що узгоджується з доктринальним розумінням єдності й цілісності судової влади незалежно від рівня та спеціалізації суду [210]. Таким чином, судовий розсуд у діяльності МКС є необхідним і об'єктивно зумовленим елементом міжнародного кримінального правосуддя, який забезпечує ефективне застосування норм Римського статуту в умовах їх оціночного та фрагментарного характеру й сприяє реалізації цілей міжнародної кримінальної юстиції.

Особливої актуальності судовий розсуд набуває у справах щодо воєнних злочинів, вчинених у контексті міжнародних і неміжнародних збройних конфліктів, де встановлення фактичних обставин та індивідуальної кримінальної відповідальності пов'язане з високим рівнем правової невизначеності. Судді МКС змушені здійснювати розсуд під час кваліфікації діянь, визначення співвідношення норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, встановлення меж командної відповідальності, а також оцінки ролі вищого військового та політичного керівництва держави-агресора. Такий розсуд має бути обмежений принципами верховенства права, правової визначеності та справедливості, що відповідає загальним підходам до конституційного забезпечення верховенства права в системі публічної влади [212]. Враховуючи наведене, у справах про воєнні злочини судовий розсуд Міжнародного кримінального суду виступає необхідним механізмом подолання правової невизначеності, проте його реалізація має здійснюватися в чітких межах принципів верховенства права, правової визначеності та справедливості з метою недопущення довільності у правозастосуванні.

Водночас реалізація судового розсуду МКС перебуває у тісному взаємозв'язку з принципом комплементарності, який покладає первинну відповідальність за переслідування осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів, на національні правові системи. У цьому аспекті судовий розсуд МКС виконує не

лише правозастосовну, а й контрольну функцію, дозволяючи оцінити ефективність, незалежність і добросовісність національного кримінального переслідування. Саме завдяки судовому розсуду забезпечується реалізація ключової місії МКС – покласти край безкарності за найтяжчі міжнародні злочини, що набуває особливої актуальності в контексті збройної агресії російської федерації проти України та масового вчинення воєнних злочинів [101]. З урахуванням принципу комплементарності судовий розсуд МКС виступає ключовим інструментом оцінки спроможності національних правових систем здійснювати ефективне кримінальне переслідування та забезпечувати реалізацію місії МКС щодо подолання безкарності за воєнні злочини.

Отже, аналіз особливостей здійснення судового розсуду в різних юрисдикційних контекстах свідчить про його багатовимірний характер та залежність від ступеня нормативної визначеності правових приписів. Судовий розсуд не є універсальним за своїм обсягом: його межі істотно звужуються у випадках, коли норми права сформульовані чітко, однозначно та не залишають суду простору для альтернативного тлумачення або вибору варіантів правозастосування. Натомість у сферах, де законодавець або договірний регулятор свідомо використовує оціночні поняття чи рамкові конструкції, судовий розсуд виступає необхідним інструментом забезпечення ефективності правосуддя та реалізації принципу верховенства права. Саме з огляду на співвідношення імперативних і дискреційних приписів особливий науковий інтерес становить аналіз міжнародно-правових актів, які інтегруються у національну правову систему та застосовуються судами безпосередньо.

Щодо змісту Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, можна стверджувати, що вона включає низку положень, які потенційно мають прямий вплив. Йдеться про положення щодо недискримінації, боротьби з монополіями у сфері поштових послуг, захисту прав інтелектуальної власності, заборони подвійного ціноутворення при експорті енергоресурсів, тарифів і кількісних обмежень. Ці норми сформульовані досить чітко, не передбачають дискреції та можуть бути безпосередньо застосовані судами.

На практиці українські суди вже розпочали застосування положень Угоди про асоціацію як норм прямої дії. Показовою є справа ТОВ «ТВІ.ЮА», яка стала знаковим прикладом у вітчизняній правозастосовній практиці. У цій справі розглядалося питання колізії між положенням статті 198 Угоди про асоціацію щодо скасування реєстрації торговельних марок і відповідними нормами національного законодавства. Верховний Суд України, розглядаючи справу № 910/4947/18 (ТОВ «КАНЖУТ»), підтвердив можливість прямого застосування зазначеної статті, визнавши її такою, що встановлює нові стандарти захисту інтелектуальної власності [122].

Таким чином, Угода про асоціацію виступає джерелом не лише українського, але й європейського права. Враховуючи, що в правовій системі ЄС діє принцип тлумачення норм ЄС Судом ЄС, саме його підходи повинні використовуватися і в українській судовій практиці. Україна вже знаходиться на шляху наближення свого законодавства до європейських стандартів, а в окремих секторах спостерігається фактична уніфікація норм. Це свідчить про початок повноцінної взаємодії національної правової системи з правом ЄС.

У цьому контексті варто враховувати, що тлумачення норм права Європейського Союзу неможливе без зважання на прецедентну практику Суду ЄС. Його рішення є відповіддю на запити національних судів держав-членів щодо роз'яснення положень права ЄС і мають обов'язкову силу не лише для сторони, яка подала запит, а й для всіх інших суб'єктів, яких стосуються ці норми. Таким чином, ці рішення відіграють роль прецедентів і забезпечують єдність правозастосування в усьому Європейському Союзі.

Механізм попередніх запитів до Суду ЄС відіграє ключову роль у забезпеченні однакового тлумачення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Проте українські суди наразі не мають можливості звертатися до Суду ЄС безпосередньо з попередніми запитом щодо тлумачення Угоди, що ускладнює досягнення правової єдності у застосуванні її положень у двох різних правових системах. У разі виникнення спорів між сторонами Угоди передбачено можливість створення арбітражної групи, яка має право звернутися до Суду ЄС

за офіційним тлумаченням. Така конструкція підтверджує, що Європейський Союз зберігає виключне право тлумачити своє право та не допускає його різночитань.

Це свідчить про очікування ЄС, що Україна застосовуватиме норми права ЄС так само, як це відбувається у країнах-членах, що, своєю чергою, неможливо без урахування судової практики Суду ЄС. Йдеться не лише про основний текст Угоди про асоціацію, але й про нормативні акти, що деталізовані в додатках до неї та реалізуються в українській правовій системі.

Те, що українські суди почали застосовувати прецеденти Суду ЄС, є показовим і позитивним кроком. Уперше це відбулося після прийняття Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», в якому рішення Суду ЄС було прямо визнано джерелом права ЄС нарівні з директивами, регламентами та загальними принципами. Це нововведення стало важливим кроком до інтеграції у європейський правовий простір, відкривши для українських судів можливість вивчати та застосовувати нову для них систему права. Однак слід визнати, що на початку процесу глибокого розуміння правової системи ЄС в Україні ще не було. Перші звернення до практики Суду ЄС були епізодичними й зніціювалися окремими прогресивними суддями. Проте після набуття чинності Угодою про асоціацію та початку її прямого застосування, в українському правовому полі сформувалася нова реальність. Особливо це помітно в тих сферах, які раніше були незнайомі національній правовій системі, адже Угода принесла із собою нові інституційні та нормативні підходи, що зумовлює необхідність їх якісного тлумачення на основі європейської практики.

Як зазначає Є. В. Білозьоров, правова свідомість українських юристів істотно відрізняється від підходів, притаманних фахівцям, які працюють у правовій системі Європейського Союзу [14]. Вітчизняна правова традиція ґрунтується переважно на нормативізмі, що ускладнює безпосереднє застосування міжнародних договорів, рішень міжнародних судів та норм так званого «м'якого права». Саме з цієї причини в Україні вже тривалий час

очікують на ухвалення спеціального закону, який би детально визначав порядок застосування положень Угоди про асоціацію з ЄС та інших міжнародних актів аналогічного характеру.

На відміну від України, суди країн Східної Європи ще до вступу до ЄС активно застосовували європейське право в національному правозастосуванні. Наприклад, Конституційний Суд Литви у період 1997–2002 років неодноразово використовував регламенти та директиви ЄС для тлумачення положень національної Конституції. Конституційний Суд Латвії також почав формувати «західний» підхід до права ще до вступу країни до ЄС, апелюючи до *acquis communautaire* навіть у тих справах, які не мали безпосереднього зв'язку з правом ЄС. Верховний Суд Латвії, своєю чергою, залучав рішення Суду справедливості ЄС для інтерпретації норм, інтегрованих у національне законодавство, зокрема через історичне та телеологічне тлумачення. Подібний підхід був характерним для багатьох держав, які прагнули доєднатися до Європейського Союзу. Вивчення ціннісної основи європейського права, аналіз аксіологічних засад та порівняння правових принципів національної системи з правом ЄС є вкрай важливими складовими євроінтеграційного процесу.

У зв'язку з цим, Україні слід уже сьогодні починати формувати правове мислення, орієнтоване на стандарти членства в ЄС, враховуючи унікальну природу самого Європейського Союзу, який не є звичайною міжурядовою організацією. Надзвичайно важливо, щоб українські судді активно формували проєвропейську судову практику та усвідомлювали роль національної правової системи в ширшому контексті європеїзації.

Одним із фундаментальних принципів права ЄС є його пріоритет над національним законодавством. У випадку колізії між нормами національного права та положеннями права ЄС, пріоритет має саме європейське право. Це забезпечує єдність правового простору і сприяє гармонізації законодавства країн-кандидатів із нормами ЄС. Більше того, низка положень права ЄС має пряму дію, що означає можливість їх безпосереднього застосування судами без

потреби додаткової імплементації у внутрішнє законодавство. Такий механізм є ключовим для ефективного впровадження європейських стандартів.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує діяльність Суду ЄС, який відіграє центральну роль у формуванні правової системи Союзу. Його юриспруденція є орієнтиром для національних судів держав-членів і країн-кандидатів. Національні суди мають можливість звертатися до Суду ЄС через процедуру попередніх запитів для отримання офіційного тлумачення норм права ЄС, що сприяє єдності правозастосування. Окремо слід відзначити зростаюче значення професійної підготовки суддів у сфері права ЄС [94]. Так, для ефективного застосування норм Союзу необхідно не лише знання його законодавства, а й розуміння специфіки інтеграції європейських принципів у національну правову практику. Попри ці позитивні тенденції, слід визнати наявність низки перешкод для ефективної імплементації норм права ЄС на національному рівні в країнах, які перебувають у процесі євроінтеграції. До таких бар'єрів належать як нормативні невідповідності, так і практичні труднощі, зокрема відсутність сталої юридичної практики застосування норм ЄС, нестача належного фахового рівня серед суддів та обмежене розуміння базових принципів і структур Європейського Союзу.

3.2. Шляхи забезпечення єдності судового правозастосування в сучасних умовах розвитку правової системи України

Одним із ключових викликів на шляху європейської інтеграції України є формування чіткої системи сприйняття та імплементації рішень ЄСПЛ та СЄС у національне правове поле. Хоча Україна конституційно та законодавчо визнає обов'язковість рішень ЄСПЛ, на практиці їх застосування судами супроводжується значними труднощами. Це зумовлено як недостатнім рівнем розуміння специфіки європейського правозастосування серед суддів і практикуючих юристів, так і наявністю потенційних суперечностей між

положеннями національного законодавства та правовими позиціями, виробленими європейськими судами.

Додатковою проблемою є різний ступінь обов'язковості рішень ЄСПЛ та СЄС. Якщо перші мають прямий характер щодо конкретної держави-відповідача, то практика СЄС носить, передусім, прецедентний та орієнтуючий характер і потребує складнішого механізму інтеграції у національне правозастосування. Для України, яка ще не є членом ЄС, але прагне наблизитися до *acquis communautaire*, особливо важливо сформувати належні інституційні та процедурні умови для врахування правових висновків СЄС у процесі тлумачення та застосування норм.

Також слід враховувати, що впровадження практики ЄСПЛ та СЄС ускладнюється відсутністю єдиного підходу до співвідношення міжнародного та національного права. В українській судовій системі інколи превалує формальне застосування норм закону, що суперечить духу й цілям, закладеним у європейських рішеннях. Це може призводити до ситуацій, коли українські суди уникають прямого посилання на рішення ЄСПЛ чи СЄС, обмежуючись поверхневими згадками, без належного врахування правових аргументів.

З огляду на це, виникає потреба у виробленні чітких механізмів інтеграції європейської судової практики в національний правопорядок. До таких механізмів можна віднести: розробку офіційних методичних рекомендацій для суддів щодо застосування практики ЄСПЛ і СЄС; запровадження системних освітніх програм для суддів та юристів, спрямованих на поглиблене вивчення *acquis* ЄС та практики ЄСПЛ; створення єдиних баз даних судових рішень з аналітичними коментарями; а також удосконалення процесуальних норм, які б прямо зобов'язували суди враховувати практику європейських судових інституцій у своїй діяльності.

У цьому контексті особливого значення набуває судовий розсуд, який слугує інструментом поєднання національного та європейського правопорядків, дозволяючи суддям інтегрувати європейські стандарти у процес ухвалення рішень навіть за умов нормативної невизначеності на національному рівні. Саме

дискреція судді забезпечує можливість узгодження норм, запобігаючи виникненню правових колізій та сприяючи формуванню єдиної системи правових орієнтирів, що відповідають європейським стандартам.

Згідно зі ст. 8 Конституції України, принцип верховенства права є фундаментом національної правової системи. Він тісно пов'язаний із правовою визначеністю, що передбачає однакове застосування закону до всіх суб'єктів у подібних обставинах. Відтак, єдність судової практики – не лише питання внутрішньої судової організації, а й гарантія прав людини, закріплена у ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на справедливий суд). На думку українського дослідника С. Погребняка, «єдність судової практики забезпечує баланс між стабільністю правового регулювання та гнучкістю судового розсуду» [113, с. 65]. Таким чином, вона є інструментом гармонізації правозастосування, що дозволяє уникати правового свавілля.

Правова визначеність розглядається як ключовий елемент верховенства права, та включає передбачуваність правових наслідків; однакове застосування норм у подібних справах; стабільність правових позицій судів. У правовій науці можна виділити кілька підходів до розуміння єдності судового правозастосування:

- формально-юридичний підхід, коли єдність забезпечується через чітке дотримання закону, незалежно від його соціальної ефективності;
- соціологічний підхід, при якому єдність розглядається як фактор довіри суспільства до суду, тому вона має ґрунтуватися на справедливості та ефективності правозастосування;
- герменевтичний підхід, завдяки ньому судова практика повинна бути єдиною у сенсі інтерпретаційної цілісності, коли суди виходять із однакових принципів і цінностей [198, с. 254].

Українські науковці також акцентують на різних аспектах. Так, О. Петришин наголошує на ролі правових позицій Верховного Суду як основного механізму єдності [110, с. 39]. Натомість Н. М. Онищенко вбачає ключ

у гармонізації національної практики з європейськими стандартами [103, с. 144]. Єдність судової практики тісно пов'язана з принципом рівності перед законом (ст. 24 Конституції України) [71]. Якщо суди ухвалюють різні рішення у подібних (схожих) справах, виникає дискримінація за критерієм місця проживання чи судової юрисдикції, що прямо порушує права людини. Так, єдність судового правозастосування є складним і багатовимірним явищем, оскільки забезпечується, зокрема, реалізація принципів верховенства права та правової визначеності; однаковість застосування закону судами; довіра громадян до судової влади.

Сучасна українська правова система перебуває у стані реформування, а тому питання забезпечення єдності судової практики набуває особливого значення. У наступних підрозділах увага буде приділена ролі Верховного Суду, Конституційного Суду, а також впливу міжнародних інституцій на формування єдиних стандартів правозастосування в Україні.

Верховний Суд є вищою судовою інстанцією в Україні, що виконує функцію забезпечення сталості та єдності судової практики (ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Його роль відрізняється від судів першої чи апеляційної інстанції: якщо ті займаються передусім встановленням фактичних обставин справи, то ВС зосереджується на правильному тлумаченні та застосуванні норм права. На думку О. Петришина, основною функцією ВС є вироблення єдиних підходів до правозастосування, а не у вирішенні індивідуальних конфліктів [110, с. 42]. Саме тому ВС є своєрідним орієнтиром для інших судів, формуючи стандарти тлумачення та застосування законодавства.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» закріплює повноваження ВС у сфері забезпечення єдності практики, зокрема: стаття 36 визначає ВС як найвищий суд у системі судоустрою, завданням якого є забезпечення сталості і єдності судової практики; стаття 37 закріплює право відступати від правових висновків ВС лише за наявності обґрунтованих підстав і з обов'язковим

мотивуванням; стаття визначає повноваження Великої Палати ВС, зокрема щодо вирішення питань неоднакового застосування норм права [139].

У поєднанні з положеннями процесуальних кодексів (ЦПК, ГПК, КАСУ, КПК), ці норми формують правовий механізм єдності судової практики, який передбачає касаційний перегляд як спосіб виправлення помилок нижчих інстанцій; правові висновки ВС, обов'язкові для врахування судами; передання справ до Великої Палати ВС у випадках різних підходів до застосування норм права. Особливе місце у системі забезпечення єдності займає Велика Палата ВС. Вона утворена для розв'язання правових колізій та забезпечення однакового застосування норм у різних юрисдикціях. Зокрема, у постанові від 27 червня 2018 року (справа № 522/5118/15-ц) Велика Палата зазначила, що її завданням є «забезпечення єдності судової практики шляхом формування правових висновків, обов'язкових для судів усіх юрисдикцій» [121]. Такий підхід дає змогу уникати ситуацій, коли адміністративні, цивільні чи господарські суди тлумачать одні й ті самі норми по-різному. Прикладом є практика щодо іпотечних спорів: тривалий час існували суперечки про можливість звернення стягнення на предмет іпотеки без рішення суду. Лише після рішень Великої Палати 2018-2019 рр. була сформована стабільна практика, яка стала орієнтиром для судів усіх інстанцій.

Ключовим інструментом єдності практики виступають правові висновки ВС. Вони мають обов'язковий характер для всіх судів, що підтверджено у ч. 5 ст. 13 Закону «Про судоустрій і статус суддів» та відповідних положеннях процесуальних кодексів. Як зазначає український дослідник В. Городовенко, правові висновки ВС є своєрідним аналогом прецедентного права, оскільки формують стандарти поведінки не лише для судів, але й для інших суб'єктів правовідносин [37, с. 78].

Однією з найактуальніших проблем є питання відступу від правових позицій. Хоча законодавство допускає таку можливість, на практиці виникає ризик правової нестабільності, якщо відступи стають занадто частими. За словами М. Савчин, часта зміна правових позицій Верховного Суду може

створити ілюзію правової невизначеності, підриваючи довіру до судової системи [152, с. 133]. Тому у правовій науці наголошується на необхідності вироблення критеріїв допустимості таких відступів (зміна суспільних відносин, нове законодавство, виявлення помилок у попередній практиці).

Окрім правових висновків, важливу роль відіграє узагальнення судової практики. Так, ВС регулярно готує огляди судової практики, аналітичні довідки, узагальнення рішень судів першої та апеляційної інстанцій. Ці документи виконують просвітницьку функцію і слугують інструментом орієнтації для суддів нижчих інстанцій. Як зазначає С. Шевчук, узагальнення судової практики дозволяє не лише уніфікувати правозастосування, а й формує правову культуру суддівського корпусу [181, с. 51]. Так, ВС виконує ключову місію у гармонізації національної практики з міжнародними стандартами. Зокрема, він активно посилається на практику ЄСПЛ, що є обов'язковою [130]. Таким чином, ВС стає провідником європейських цінностей, забезпечуючи не лише єдність внутрішньої практики, але й її відповідність міжнародним зобов'язанням України.

Водночас КСУ має унікальне місце в системі судової влади, де його завданням є забезпечення верховенства Конституції як Основного Закону держави (ст. 147 Конституції України) [71].

Дослідниця Н. В. Камінська досліджує обсяг і межі компетенції органів конституційної юстиції крізь призму порівняльно-правового аналізу та можливостей їх модернізації в Україні. Авторка аналізує підходи до визначення повноважень конституційних судів у різних правових системах, акцентуючи увагу на проблемі співвідношення нормативно визначеної компетенції та дискреційних повноважень суду. У цьому контексті простежується зв'язок між судовим розсудом і конституційними межами здійснення юрисдикції [56]. Праця є релевантною для дослідження судового розсуду в діяльності органів конституційної юстиції, оскільки підкреслює необхідність його чіткого нормативного обмеження задля забезпечення правової визначеності.

Науковиці Н. В. Камінська та А. Джуська у своїх працях розглядають сучасні підходи до конституційно-правового забезпечення права людини на достатній життєвий рівень, зокрема через призму практики Конституційного Суду України. Авторки підкреслюють, що соціальні права, які мають оціночний характер, потребують активного застосування судового розсуду для визначення меж державних зобов'язань і забезпечення справедливого балансу між інтересами держави та правами особи [57]. У цьому контексті судовий розсуд виступає необхідним інструментом реалізації соціальних прав, проте його застосування має відбуватися в межах принципів пропорційності та конституційної стриманості, що дозволяє поєднати дискреційні повноваження суду з гарантіями верховенства права та правової визначеності.

Досліджуючи компетенцію органів конституційної юстиції щодо міжнародних договорів на основі порівняльного аналізу досвіду іноземних держав та України, Н. В. Камінська підкреслює, що тлумачення міжнародних угод конституційними судами передбачає здійснення судового розсуду в умовах нормативної багаторівневості та можливих колізій між національним і міжнародним правом [205]. Судовий розсуд у цьому контексті виступає необхідним інструментом балансування між дискреційними повноваженнями суду та дотриманням принципів правової визначеності, а також міжнародних зобов'язань держави, що дозволяє забезпечити ефективний конституційний контроль і уникнути довільного тлумачення норм.

На відміну від Верховного Суду, КСУ не вирішує спори про право у конкретних справах, а визначає конституційність законів та інших актів, тим самим встановлюючи загальні орієнтири для всіх судів і органів державної влади. Таким чином, вплив КСУ на єдність судової практики є опосередкованим, але стратегічним.

Між ВС і КСУ існує системна взаємодія, ВС застосовує Конституцію безпосередньо, проте у випадку сумнівів у конституційності норми він може звернутися до КСУ. Водночас правові позиції КСУ обов'язкові для ВС та всіх судів України (ст. 151-2 Конституції) [71]. Як зазначає С. Погребняк, взаємодія

ВС і КСУ створює багаторівневу систему захисту єдності правозастосування, де Конституційний Суд виступає стратегічним арбітром [113, с. 62].

Європейський вектор розвитку України зумовлює необхідність врахування практики міжнародних судових інституцій при здійсненні правосуддя. Конституція України прямо встановлює, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою, є частиною національного законодавства (ст. 9) [71]. Водночас практика ЄСПЛ має бути джерелом тлумачення прав і свобод людини [130]. Це означає, що українські суди зобов'язані не тільки виконувати рішення ЄСПЛ, винесені проти України, а й враховувати його прецедентну практику загалом. Так, в додатку Б наведенні рішення ЄСПЛ 2021-2025 рр., аналіз рішень наводить до висновку, що міжнародні стандарти стають стабілізатором правозастосування, сприяючи його єдності та наближенню до європейських зразків. Так, стаття 46 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод закріплює обов'язковість виконання рішень ЄСПЛ для держав-учасниць. В українських реаліях це означає, що висновки ЄСПЛ мають враховуватися судами всіх інстанцій. ВС неодноразово підкреслював, що неврахування практики ЄСПЛ може бути підставою для скасування судових рішень. Як влучно зазначає науковиця Н. М. Онищенко, використання практики міжнародних судових інституцій перетворюється на один із ключових механізмів правової європеїзації України [102, с. 52].

Таким чином ЄСПЛ коректує національну практику, забезпечуючи її відповідність європейським стандартам. Урахування практики ЄСПЛ дозволяє уникати різнотлумачення прав людини на національному рівні. ЄС є інституцією, що забезпечує однакове тлумачення та застосування права ЄС. Хоча Україна не є членом ЄС, але як держава-асоційований партнер вона зобов'язана орієнтуватися на *acquis communautaire* (право ЄС). Як зазначає С. Шевчук, рішення ЄСПЛ формують загальноєвропейське правове поле, в яке поступово інтегрується і Україна [181, с. 61].

В Угоді про асоціацію між Україною та ЄС, в ст. 322–325 закріплено положення про наближення законодавства України до права ЄС [168]. Відповідно практика СЄС стає важливим орієнтиром для українських судів, зокрема у сферах конкуренції, захисту прав споживачів, митного та фінансового права. Перехід української судової системи від формального врахування міжнародних рішень до їх системного використання як інструменту забезпечення єдності правозастосування. Дослідник Р. Мельник зазначає, що врахування практики Суду ЄС є не лише вимогою Угоди про асоціацію, але й необхідною умовою для формування в Україні європейських стандартів правосуддя [96, с. 103]. У сучасних умовах Україна перебуває на роздоріжжі. З одного боку – прагнення до інтеграції в європейський правовий простір, що вимагає високого рівня передбачуваності й стабільності судових рішень. З іншого – національні виклики: військовий стан, постійна зміна законодавства, кризи довіри до судової влади.

Єдність правозастосування не може забезпечуватися виключно директивно через рішення ВС чи КСУ. Вона має формуватися також завдяки внутрішньому переконанню суддів, де однакове тлумачення права є передумовою правової визначеності. Інакше ми матимемо ситуацію, коли формально існують узагальнення та правові позиції, але на практиці різні суди вирішують подібні справи по-різному.

Розглянемо таблицю 3.1 про аналітичну схему рівнів та механізмів забезпечення єдності судової практики в Україні, яка відображає багаторівневу аналітичну схему забезпечення єдності судової практики в Україні, що ґрунтується на поєднанні інституційних, нормативних, процедурних та неформальних механізмів. Її метою є узагальнення впливу різних інституцій та інструментів на забезпечення узгодженості судових рішень у судовій системі, а також визначення їхніх переваг і проблемних аспектів.

**Аналітична схема рівнів та механізмів забезпечення єдності судової
практики в Україні**

Рівень	Опис	Механізм	Сильні сторони	Слабкі сторони
Верховний Суд	Найвища судова інстанція. Формування правових позицій, касаційний перегляд. Обов'язкові для нижчих судів; орієнтир у подібних справах.	Правові позиції у постановах. Формує обов'язкові правові позиції, які мають враховуватись усіма судами.	Забезпечує централізовану єдність. Дає єдність практики, орієнтири для нижчих судів.	Ризик формального застосування без творчого підходу (без аналізу нових обставин або контексту).
Конституційний Суд	Орган конституційної юрисдикції. Формує стратегічні стандарти тлумачення права.	Перевіряє закони на відповідність Конституції, тлумачить Конституцію.	Формує стратегічні та довгострокові орієнтири, надає тлумачення, що мають вищу юридичну силу.	Політична вразливість, затягнутість процедур.
Міжнародні суди	ЄСПЛ, Суд ЄС Орієнтири для захисту прав людини та імплементації <i>acquis</i> .	Практика ЄСПЛ та Суду ЄС. Прецедентна практика щодо прав людини та європейського права.	Сприяє європейській інтеграції, захисту прав людини.	Вибіркове застосування, недостатня підготовка суддів.
Судова адміністрація	ДСА, реєстр рішень. Відкритість, можливість аналізу та узагальнень.	Відкритий доступ до судових рішень у Єдиному держреєстрі.	Забезпечує прозорість, дає можливість аналізувати практику.	Відсутність глибокої аналітики або автоматичного виявлення відхилень.
Науково-консультативні ради	Діють при ВС та КСУ. Допомагають у складних правових питаннях.	Висновки при ВС і КСУ. Видають експертні висновки з правових питань.	Поєднання теорії та практики, допомога у складних справах.	Необов'язковий характер, тобто суд може не враховувати.
Правничі спільноти	Судді, адвокати, вчені, правничі асоціації. Саморегуляція через етичні та професійні норми.	Впливають через етичні стандарти, публічні обговорення, юридичну публіцистику.	Формує правову культуру, «внутрішню єдність».	Потребує загального рівня професійної етики і культури.
Цифровізація	Автоматичний моніторинг єдності рішень.	Може автоматично виявляти відхилення у практиці, допомагає прогнозувати рішення.	Підвищують прозорість і дозволяють контролювати різницю у правозастосуванні	В Україні ще на початковому рівні, слабка інтеграція в систему правосуддя.

Джерело: розроблено автором самостійно

Як бачимо із табл. 3.1, єдність судової практики забезпечується на різних рівнях, і це не лише рішення ВС, зокрема це: конституційне тлумачення, міжнародні стандарти, відкритість реєстру, правова культура суддів і адвокатів, цифрові інструменти аналітики. Але водночас кожен із цих механізмів має свої слабкі сторони, тому для реального ефекту потрібно системне реформування, наприклад підготовка суддів, покращення технологій, зміцнення культури відповідальності, зниження формалізму.

Центральне місце в цій системі посідає Верховний Суд, який через формування обов'язкових правових позицій та здійснення касаційного перегляду виконує функцію централізованого координатора судової практики. Водночас Конституційний Суд України забезпечує стратегічний рівень єдності шляхом конституційного контролю та офіційного тлумачення Конституції, формуючи довгострокові орієнтири для правозастосування. Міжнародні інституції, насамперед ЄСПЛ та СЄС, виступають зовнішнім нормативно-ціннісним орієнтиром, сприяючи гармонізації національної судової практики з європейськими стандартами прав людини та права ЄС.

Особливу увагу слід звернути на впровадження цифровізації у судову владу [117]. Так, Єдиний реєстр судових рішень уже сьогодні є інструментом не лише прозорості, а й уніфікації практики. Якщо цей ресурс буде інтегрований із системами аналітики, він здатен стати індикатором відхилень від усталених підходів [50]. У майбутньому такі системи можуть навіть автоматично сигналізувати про відступи від правових позицій ВС.

Ще один вимір є співвідношення між свободою судового розсуду та єдністю практики. Так, абсолютна уніфікація здатна вбити живу правову думку, перетворивши суддю на механічного застосовувача інструкцій. Тому завдання полягає не у зведенні всіх рішень до одноманітності, а у створенні таких рамок, у яких різні судді в подібних ситуаціях доходять до однакових результатів, зберігаючи при цьому свободу аргументації. Практика ЄСПЛ і СЄС не нав'язують конкретного рішення у кожній справі, але формують рамку цінностей, яка допомагає судам оцінювати, де гнучкість судового розсуду

прийнятна, а де порушує права людини чи принципи верховенства права. Можна сказати, що міжнародна практика є свого роду джерелом підходів до правозастосування, який вказує напрямок для розвитку національної судової системи.

На нашу думку, єдність судового правозастосування – це не лише технічне питання узгодження рішень судів, а значно ширший феномен, що поєднує правову культуру, професійний рівень суддів та очікування суспільства від правосуддя. Коли суди ухвалюють різні рішення у подібних справах, громадяни втрачають віру в справедливість і передбачуваність права. Тоді правова система стає хаотичною, а суди – радше ареною, ніж гарантом прав людини. З іншого боку, надмірна формалізація єдності теж небезпечна. Так, якщо кожне рішення буде строго копіювати попередні, суд втратить гнучкість, необхідну для врахування унікальних обставин справи. Тут постає тонкий баланс, де судовий розсуд повинен залишатися, але в межах правових орієнтирів, які забезпечують стабільність і передбачуваність. Отже, єдність судового правозастосування – це не лише технічна проблема однакового тлумачення норм.

Тут варто звернути увагу на можливість народної законодавчої ініціативи. Так, О. В. Щербанюк розглядає народну законодавчу ініціативу як одну з ключових форм безпосередньої демократії, що забезпечує участь громадян у законодавчому процесі та реалізацію принципу народного суверенітету. Автор аналізує європейські моделі цього інституту, зокрема Європейську громадянську ініціативу та національні механізми окремих держав ЄС, звертаючи увагу на процедурні вимоги, умови підтримки ініціатив та їхню практичну ефективність. Наголошується, що в європейській правовій традиції народна законодавча ініціатива виступає важливим інструментом підвищення легітимності законотворчої діяльності та зміцнення взаємодії між суспільством і публічною владою [183]. У порівняльно-правовому аспекті автор виявляє істотні розбіжності між європейською та національною практикою й обґрунтовує необхідність імплементації позитивного європейського досвіду.

Таким чином, справжня єдність правозастосування виступає балансом між інституційними гарантіями ВС, КСУ, практикою ЄСПЛ та СЄС і культурою правничої спільноти, яка вважає неприпустимим свавілля у тлумаченні права. Така єдність не забезпечується одним органом або механізмом, вона формується завдяки взаємодії судових інституцій, міжнародної практики, цифрових технологій та професійної спільноти [88]. Правові позиції ВС мають обов'язковий характер для нижчих судів, що забезпечує стабільність, але може призводити до формального застосування без врахування контексту справи. Рішення КСУ мають глибокі наслідки для правозастосування, проте їх ефективність знижується через повільність процедур та політичну чутливість. Водночас рішення ЄСПЛ і СЄС допомагають інтегрувати європейські стандарти, але застосовуються вибірково через низьку обізнаність частини суддів.

Верховний Суд України, як найвищий орган у системі судоустрою, відіграє ключову роль у формуванні єдиної практики. Його рішення, як зазначає А. С. Макаренко, дедалі частіше використовуються як орієнтири для судів нижчих інстанцій, проте все ще наявні випадки відступу від усталених правових позицій [96, с. 370-374]. Це зумовлено як об'єктивними чинниками (швидкі зміни законодавства, поява нових суспільних викликів), так і суб'єктивними (різний рівень кваліфікації суддів, відсутність єдиної методології правозастосування).

Розглянемо таблицю 3.2, в якій запропоновано загальну стратегію реформування судової практики.

Так, попри масштабні кроки у напрямі реформування судової системи України, проблема правової визначеності та забезпечення єдності судової практики, як зазначено у табл. 3.2, зберігає свою актуальність. Несталість підходів до тлумачення та застосування норм права породжує правову невизначеність, яка негативно впливає на рівень довіри до судової влади, ускладнює прогнозованість судових рішень та порушує стабільність правового регулювання.

Додатковою складністю є необхідність адаптації національної судової практики до європейських стандартів. Застосування положень Конвенції про

захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ вимагає від національних судів не лише формального врахування, а й гармонійного інтегрування європейських підходів у власну систему правозастосування. Це передбачає переосмислення усталених підходів і вироблення єдиної методики, яка дозволить уникати суперечностей у рішеннях.

Таблиця 3.2

Загальна стратегія реформування судової практики

<i>Напрямок</i>	<i>Необхідні зміни</i>
Мотивування судових рішень	вимагати від суддів чіткого обґрунтування кожного обмеження права
Судовий розсуд	навчати суддів застосовувати його не механічно, а із врахуванням пропорційності
Участь особи у процесі	забезпечити технічні засоби відеозв'язку (обов'язково для адміністративних і цивільних справ)
Строки розгляду	встановити чіткі межі часу для справ, де є обмеження свободи
Публічні реєстри	створити механізм оскарження включення до реєстрів і зваження наслідків
Право на звернення до ЄСПЛ	гарантувати повну конфіденційність і захист від тиску
Правова визначеність	забезпечення чіткості, передбачуваності та єдності правозастосування
Єдність судового правозастосування	розвиток правотворчої діяльності Верховного Суду (системне узагальнення практики, підготовку аналітичних оглядів і надання роз'яснень; комунікація між судами різних інстанцій для обміну правовими позиціями та підходами до тлумачення норм
Кваліфікація суддів	підвищення кваліфікації суддів та юристів шляхом систематичного навчання з урахуванням новітніх тенденцій

Джерело: розроблено автором самостійно

Шляхи забезпечення єдності судового правозастосування передбачають комплекс заходів. Насамперед ідеться про подальший розвиток правотворчої діяльності ВС, зокрема через системне узагальнення практики, підготовку аналітичних оглядів і надання роз'яснень [10]. Важливим є також удосконалення комунікації між судами різних інстанцій для обміну правовими позиціями та підходами до тлумачення норм. Не менш актуальним завданням є розвиток інструментів електронного правосуддя, що дозволить забезпечити вільний доступ до судових рішень [132], їх систематизацію та поширення серед суддівської спільноти.

Науковці С. В. Степанов [161], Е. Фулей [176], О. З. Хотинська-Нор [178], Л. Є. Зуєва [53] зазначають, що значну роль у вирішенні цієї проблеми може

відігравати підвищення кваліфікації суддів та юристів шляхом систематичного навчання з урахуванням новітніх тенденцій у практиці ВС, ЄСПЛ та СЄС [135; 141; 163]. Важливим є формування у правників розуміння судового розсуду не як довільного інструменту, а як способу забезпечення балансу між буквою закону та принципами справедливості, пропорційності й правової визначеності. Створення єдиного правозастосовного простору, де рішення судів будуть послідовними, зрозумілими і однаково застосовуваними, є не лише техніко-юридичним завданням, а й передумовою підвищення рівня довіри суспільства до судової влади. У перспективі це сприятиме зміцненню принципу верховенства права, інтеграції України у європейський правовий простір та формуванню стабільної системи правових орієнтирів для громадян і бізнесу.

У прикладах із практики ВС, зокрема у справах, що пов'язані із трудовими спорами, ВС неодноразово відступав від раніше сформованих позицій, обґрунтовуючи це необхідністю врахування нових соціально-економічних умов або зміни підходів ЄСПЛ до тлумачення права на працю. Однак відсутність чітких критеріїв таких відступів іноді породжувала нові суперечності, що підкреслює потребу у виробленні єдиної методології.

Із аналізу наведених прикладів із практики ЄСПЛ у додатку Б, можемо стверджувати, що практика ЄСПЛ наголошує на необхідності забезпечення передбачуваності правозастосування та узгодженості рішень національних судів. Суд визнав, що різні підходи українських судів до однакових ситуацій порушували принцип правової визначеності (*legal certainty*), що є складовою верховенства права. Такі рішення підкреслюють, що єдність судової практики є не лише внутрішнім завданням, а й міжнародним зобов'язанням держави.

Створення єдиного правозастосовного простору, де рішення судів будуть послідовними, зрозумілими і однаково застосовуваними, є не лише техніко-юридичним завданням, а й передумовою підвищення рівня довіри суспільства до судової влади. У перспективі це сприятиме зміцненню принципу верховенства права, інтеграції України у європейський правовий простір та формуванню стабільної системи правових орієнтирів для громадян і бізнесу.

У цьому контексті корисним є звернення до практики СЄС, який послідовно наголошує на важливості єдності правозастосування в межах усього Союзу. Одним із базових інструментів для забезпечення такої єдності є принцип пропорційності, що використовується СЄС як критерій оцінки законності дій національних органів. Європейські механізми правозастосування спрямовані на подолання фрагментарності та розбіжностей у судових рішеннях різних країн-членів. Для України такий досвід є особливо цінним, оскільки він може слугувати дороговказом у процесі гармонізації власної судової практики з європейськими стандартами та формуванні єдиного правозастосовного простору.

З урахуванням цього, одним із перспективних напрямів для України є більш системне застосування принципу пропорційності в судових рішеннях, що дозволить забезпечити не лише внутрішню єдність правозастосування, а й узгодженість із практикою СЄС та ЄСПЛ.

Одним із ключових інструментів забезпечення єдності судового правозастосування в європейському правовому просторі є принцип пропорційності. Його сутність полягає у вимозі, щоб будь-яке втручання держави у сферу прав і свобод особи або обмеження певних інтересів було необхідним, адекватним та співмірним поставленій легітимній меті. У практиці СЄС цей принцип посідає центральне місце, оскільки дозволяє узгодити баланс між повноваженнями держав-членів і загальноєвропейськими правовими стандартами. Так, принцип пропорційності виконує уніфікаційну функцію, оскільки встановлює єдині стандарти оцінки правових актів та судових рішень, що застосовуються всіма юрисдикціями країн-членів. Це зменшує ризик фрагментарності у правозастосуванні та зміцнює правову визначеність у масштабах усього ЄС.

Для України адаптація принципу пропорційності має подвійну значущість:

– внутрішній вимір, тобто застосування цього принципу українськими судами сприятиме усуненню розбіжностей у судовій практиці, оскільки він задає чіткий алгоритм для оцінки правомірності втручання держави у права громадян

(легітимна мета → необхідність → адекватність → співмірність). Це особливо важливо у справах, де виникає конфлікт між публічним і приватним інтересом (наприклад, обмеження свободи мирних зібрань, втручання у право власності, застосування санкцій);

– в європейській вимір, використання принципу пропорційності дозволить гармонізувати українське судове правозастосування з практикою СЕС та ЄСПЛ. Це, у свою чергу, сприятиме формуванню єдиного правозастосовного простору у сфері верховенства права та забезпечить визнання українських рішень у європейському правовому контексті.

Таким чином, принцип пропорційності може стати містком між національною та європейською судовою практикою, забезпечуючи одночасно єдність тлумачення норм права, захист основних прав і легітимність правозастосовних рішень. В українському контексті принцип пропорційності поступово набуває поширення як інструмент забезпечення єдності судового правозастосування та як критерій оцінки правомірності втручання держави у права людини. Його активне застосування можна простежити у практиці КСУ та ВС. Українська практика поступово адаптується до європейської моделі правозастосування, де принцип пропорційності є універсальним інструментом узгодження норм права з реальними обставинами справи. Послідовне та системне використання принципу пропорційності дозволить не лише забезпечити єдність національної судової практики, а й інтегрувати українське правосуддя у спільний європейський правовий простір.

У контексті сучасного правового розвитку та євроінтеграційного курсу України надзвичайно важливим стає завдання адаптації національної судової практики до правових стандартів ЄС. Йдеться не лише про формальну гармонізацію законодавства, а й про трансформацію підходів до тлумачення й застосування норм права, що враховують європейську практику, зокрема рішення СЕС та ЄСПЛ. Таке наближення до європейських правових орієнтирів сприятиме підвищенню правової визначеності, передбачуваності судових

рішень, узгодженості національної правозастосовної практики із загальноєвропейськими підходами.

При цьому необхідно зберігати баланс між уніфікацією судової практики на основі загальновизнаних європейських принципів і забезпеченням індивідуального підходу до кожної конкретної справи. Адже запозичення досвіду ЄС не повинно призводити до механічного копіювання правових доктрин чи рішень європейських судів без врахування специфіки національного правопорядку. Адаптація європейських підходів до умов українського судочинства має здійснюватися з урахуванням внутрішньої логіки вітчизняної правової системи, збереження її ідентичності, а також гарантування справедливого та ефективного розгляду справ.

Висновки до Розділу 3

Визначено, що результативність застосування норм права ЄС в Україні визначається не стільки формальним визнанням їхньої дії, скільки реальним упровадженням у національну судову практику. Ключовим чинником у цьому процесі є судовий розсуд, який дозволяє суддям здійснювати належне тлумачення положень права ЄС з урахуванням національного правового контексту, забезпечуючи їх ефективну інтеграцію в систему внутрішнього правопорядку.

Проаналізовано, що досвід Литви та Латвії свідчить про можливість поступової інтеграції міжнародного права в національну юриспруденцію ще до набуття повноправного члена ЄС. Національні суди цих держав використовували норми та принципи права ЄС як інтерпретаційний орієнтир при застосуванні внутрішнього законодавства, що засвідчує вирішальну роль судової практики у процесі правової інтеграції. Зроблено висновок про актуальність для України формування нової судової практики, зорієнтованої на європейські стандарти правосуддя. Це передбачає системне застосування норм права ЄС, послідовне врахування практики ЄС та активне використання судового розсуду

як механізму забезпечення незалежності судової влади й адаптації загальних норм до конкретних правових ситуацій.

Обґрунтовано, що Конституційний Суд України є ключовим інститутом забезпечення верховенства права, який виступає арбітром у суперечках між гілками влади, контролює конституційність нормативних актів та забезпечує гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами прав людини. Доведено, що діяльність КСУ реалізує верховенство права не лише формально, а й як багатовимірний механізм забезпечення правової визначеності, єдності судової практики та захисту конституційних прав громадян.

Встановлено, що рішення КСУ одночасно визначають зміст конкретних правових норм і формують узагальнені стандарти для судового тлумачення, що гарантує послідовність і передбачуваність правозастосування на всіх рівнях судової системи. Проаналізовано, що діяльність КСУ сприяє інтеграції принципів соціальної справедливості, рівності, свободи та прав людини, забезпечуючи баланс між формальним застосуванням закону та творчим тлумаченням норм у складних правових колізіях.

Встановлено, що ефективність верховенства права в Україні неможлива без поєднання незалежності суддів, дотримання принципів поділу влади та інтеграції міжнародних стандартів у національну практику. Доведено, що судова практика КСУ, узгоджена з рішеннями Європейського суду з прав людини, формує стабільне, передбачуване та справедливе правове середовище, яке зміцнює довіру суспільства до судової влади та забезпечує реальний захист конституційних прав і свобод.

Обґрунтовано визначальну роль ВС у забезпеченні єдності судового правозастосування, зокрема шляхом формування обов'язкових правових позицій; забезпеченням узгодження практики різних юрисдикцій через діяльність Великої Палати; сприяє передбачуваності судових рішень; інтегруванням європейських правових стандартів в національну правову систему. Попри відступи від усталених правових позицій і фрагментарність

практики судів нижчих інстанцій ВС поступово утверджується як ключовий інститут забезпечення правової визначеності.

Встановлено, що ефективність правозастосування стримується низкою системних труднощів, серед яких особливе місце посідають нестабільність і суперечливість законодавства, що створюють передумови для довільного тлумачення норм, а також відсутність єдності судової практики, яка негативно впливає на рівень суспільної довіри до судової влади. Обґрунтовано доцільність комплексного підходу до забезпечення єдності судового правозастосування та ефективності реалізації судового розсуду, що включає стабілізацію законодавства; кодифікацію законодавства; інституційне посилення ролі ВС у формуванні сталої судової практики; удосконалення процесуальних механізмів; підвищення рівня правової культури суддів і правозастосувачів з орієнтацією на аксіологічний вимір верховенства права – пріоритет гідності, свободи та справедливості, де судовий розсуд постає як ключовий елемент незалежності судової влади та водночас як інструмент забезпечення єдності судового правозастосування в умовах європейської інтеграції України.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано вирішення актуального наукового завдання, яке полягає в отриманні нових наукових результатів у галузі знань 08 «Право» щодо теоретичного осмислення судового розсуду як ключового елементу незалежності судової влади, визначення його меж у контексті верховенства права та забезпечення єдності судового правозастосування, а також визначення напрямів адаптації національної судової практики до європейських стандартів правосуддя. На підставі отриманих результатів сформульовано висновки.

Проаналізовано основні наукові підходи до розуміння судового розсуду, що склалися у вітчизняній та зарубіжній правовій доктрині, та встановлено їхню методологічну багатовимірність і концептуальну неоднорідність. З'ясовано, що відсутність уніфікованого підходу до тлумачення судового розсуду зумовлена складною природою цього явища, яке поєднує нормативні, функціональні, ціннісні та інституційні характеристики.

Встановлено, що в межах нормативно-позитивістського підходу судовий розсуд розглядається як похідне від закону явище, обмежене формальними приписами та процесуальними рамками, в межах яких суддя здійснює вибір між кількома юридично допустимими варіантами. Такий підхід забезпечує правову визначеність і передбачуваність, однак є недостатнім для пояснення ролі судового розсуду в умовах прогалин, колізій та оціночної невизначеності законодавства. У межах соціологічного та реалістичного підходів судовий розсуд інтерпретується як інструмент адаптації права до реальних відносин, у межах якого судовий розсуд враховує соціальний контекст, наслідки рішення та суспільні очікування. Ці підходи акцентують на фактичному впливі судових рішень на розвиток права, водночас порушуючи проблему меж допустимого судового активізму. Герменевтичний підхід розкриває судовий розсуд як процес інтерпретації правих норм, у межах якого суддя здійснює осмислення тексту закону з урахуванням його мети, принципів права та ціннісного змісту. У цьому контексті судовий розсуд постає не як відхилення від закону, а як необхідний

елемент реалізації права, що дозволяє узгодити нормативні приписи з конкретними життєвими обставинами. З іншого боку, критична правова теорія підкреслює, що судові рішення неминуче вписане у широкий соціально-політичний контекст і відображає взаємодію різних дискурсів, що заперечує уявлення про абсолютну нейтральність правозастосувача. У таких умовах зростає значення ціннісної та моральної відповідальності судді, а також необхідність ефективних механізмів інституційного контролю, здатних забезпечити баланс між свободою судового розсуду як інтегративний інструмент правозастосування, що поєднує формальні норми, соціальний контекст і фундаментальні правові цінності.

Обґрунтовано, що судовий розсуд є точкою балансу між судовим активізмом та концепцією самообмеження, де виконує роль механізму збереження системної рівноваги: з одного боку, стримує надмірний активізм, який може перерости у судові нормотворення, а з іншого – долає небезпеку правового формалізму, що є наслідком надмірного самообмеження. У цьому сенсі судовий розсуд постає як складний інструмент, що вимагає високої культури юридичного мислення, належної доктринальної аргументації та опори на фундаментальні принципи верховенства права, пропорційності й справедливості.

Обґрунтовано, що поєднання парадигмального і гуманістичного підходів дозволяє сформулювати комплексне уявлення про судовий розсуд як динамічне, історично і культурно детерміноване явище правозастосування. Доведено, що парадигмальний підхід забезпечує макрорівневий аналіз судової дискреції як елемента правової системи, тоді як гуманістичний підхід наповнює її аксіологічним змістом, пов'язуючи реалізацію судового розсуду з правами людини, людською гідністю, моральною відповідальністю судді і рівнем суспільної довіри до судової влади.

Обґрунтовано, що інтеграція парадигмального і гуманістичного підходів створює науково обґрунтовані засади для ефективного регулювання і практичного застосування судового розсуду в умовах правової держави,

орієнтованої на цінності демократії, гуманізму та справедливості. У цьому контексті запропоновано концептуалізувати внутрішнє переконання судді як складне багатовимірне явище, сформоване під впливом не лише правових норм, а й морально-етичних засад і гуманістичних орієнтирів.

Встановлено, що судовий розсуд реагує на соціальні зміни й правові трансформації; парадигмальний підхід дозволяє розглядати судовий розсуд у межах правової парадигми, зумовленої історичним, культурним та соціальним контекстом; парадигмальний підхід виявляє залежність ступеня свободи судді від домінуючої парадигми: легістсько-позитивістська парадигма обмежує цю свободу, тоді як інтерпретативна та аксіологічна визначають творчу функцію судді; парадигмальний підхід також демонструє взаємозв'язок судового розсуду з розвитком правосвідомості, суспільного запиту та рівнем правової культури; гуманістичний підхід визначає пріоритет гідності людини, прав і свобод, справедливості та моральної виправданості рішень; судовий розсуд розглядається як інтеграція юридичного аналізу з моральними, ціннісними й соціальними орієнтирами; суддя виступає активним суб'єктом правосуддя, що поєднує законність з етичними нормами, забезпечуючи баланс між правовою визначеністю та гуманістичними цінностями; морально-етичні засади виступають активним чинником формування внутрішнього переконання судді, визначаючи якість судового рішення як акту не лише юридичного, а й морального.

Обґрунтовано, що справедливість, людяність і моральна відповідальність мають розглядатися як практичні критерії оцінки ефективності судової діяльності, а не як декларативні принципи. Розгляд судового розсуду крізь призму гуманістичного підходу дозволяє гармонізувати юридичну оцінку фактичних обставин справи з моральним виміром правосуддя, забезпечуючи ціннісну легітимацію судового рішення та зміцнюючи довіру суспільства до судової влади. Гуманістичний підхід у межах судового розсуду передбачає пріоритет захисту прав і гідності людини, забезпечення балансу між інтересами особи, суспільства і держави, а також недопущення надмірного втручання у

сферу основоположних прав і свобод. Судовий розсуд – це не лише формально-правовий інструмент, а комплексна когнітивно-ціннісна діяльність, яка забезпечує реалізацію принципів верховенства права, справедливості, пропорційності й захисту людської гідності. Його ефективність залежить від інтеграції парадигмального та гуманістичного підходів, що дозволяє поєднувати стабільність правозастосування з адаптивністю та моральною обґрунтованістю судових рішень.

Обґрунтовано, що судовий розсуд доцільно визначати як особливий нормативно зумовлений вид правозастосовної діяльності суду, що реалізується в межах процесуальної форми та полягає у здійсненні суддею обґрунтованого вибору між кількома юридично допустимими варіантами вирішення спору з урахуванням фактичних обставин справи, цілей правового регулювання, загальних принципів права та правових цінностей. Таке розуміння дозволяє подолати спрощене трактування судового розсуду виключно як «свободи» судді, підкреслюючи його відповідальний, функціонально зумовлений та обмежений характер. Обґрунтування цього підходу ґрунтується на встановленні того, що судовий розсуд не є автономною чи довільною діяльністю, а виступає формою практичної реалізації основоположних принципів права, насамперед принципу верховенства права, справедливості, пропорційності та правової визначеності. Саме через механізм судового розсуду забезпечується індивідуалізація правового регулювання, адаптація загальних правових норм до конкретних життєвих ситуацій та подолання прогалин, колізій або оціночної невизначеності законодавства. У функціональному вимірі судовий розсуд постає як елемент складної структурної моделі судової діяльності, інтегрований у процес ухвалення індивідуального юридичного рішення.

Його зміст розкривається через взаємодію трьох взаємопов'язаних компонентів: нормативності (зв'язок із правовими нормами і принципами); доцільності (орієнтація на мету правового регулювання та ефективність правового захисту); моральності (врахування загальнолюдських і конституційних цінностей, зокрема справедливості та гідності особи).

Удосконалено теоретичне визначення судового розсуду шляхом: поєднання нормативного, функціонального, парадигмального та гуманістичного підходів до його осмислення, що дозволяє розглядати судовий розсуд не лише як інструмент правозастосування, а як структурний елемент механізму забезпечення верховенства права; акцентування на відповідальній природі судового розсуду, яка виявляється в обов'язку судді надавати належне правове й моральне обґрунтування прийнятого рішення; обґрунтування інтегративної моделі судового розсуду, у межах якої індивідуалізація судового рішення не протиставляється правовій визначеності, а виступає засобом її досягнення; уточнення меж судового розсуду через категорії принципів права та цінностей, що дозволяє відмежувати правомірний розсуд від прояву судового свавілля або прихованої нормотворчості.

Виокремлено гіпотетичні межі судового розсуду, які не завжди прямо закріплені в законі, але відіграють істотну роль у сучасному праворозумінні, такі як: межа між правозастосуванням і прихованою нормотворчістю; межа між тлумаченням права і політичним вибором; межа між захистом прав людини і надмірним судовим активізмом. Ці межі мають переважно доктринальний і аксіологічний характер, однак саме вони визначають якість судової влади в демократичній правовій державі.

Обґрунтовано інтегративний підхід, який ґрунтується на поєднанні таких методологічних вимірів аналізу меж судового розсуду: нормативно-позитивістський вимір – межі судового розсуду визначаються Конституцією, законом, процесуальними нормами; аксіологічний вимір – межі розсуду виокремлені із цінностей права, такі як: справедливість, верховенство права, пропорційність; функціональний вимір – межі розсуду розглянуто через роль у механізмі правозастосування; інституційний вимір – межі судового розсуду забезпечуються системою судового контролю та юридичної відповідальності; герменевтичний вимір – межі судового розсуду не зводяться до формальних заборон, а проявляються у процесі інтерпретації норм. Відповідно до такого підходу межі судового розсуду розглянуто не як перелік заборон, а як

інтегровану систему правових, ціннісних і процедурних координат, у межах яких суддя здійснює відповідальний вибір правового рішення.

Проаналізовано роль судового прецеденту в континентальній правовій системі України та встановлено, що: судовий прецедент у континентальній правовій системі України формально не визнається самостійним джерелом права, однак фактично набуває більшого регулятивного значення у процесі тлумачення та застосування норм права; судова реформа стала ключовим етапом інституціоналізації прецедентного впливу, оскільки закріпила обов'язковість правових висновків Верховного Суду для судів нижчих інстанцій, що сприяло уніфікації судової практики та підвищенню правової визначеності; практика Конституційного Суду України має фактично нормативний характер, оскільки його рішення є загальнообов'язковими та здатні змінювати чинне правове регулювання шляхом визнання нормативних актів неконституційними; рішення Верховного Суду виконують функцію методологічного орієнтира для правозастосування, формуючи сталі підходи до вирішення типових правових питань і зменшуючи ризик фрагментації судової практики; інститут зразкових справ в адміністративному судочинстві є прикладом нормативно закріпленого механізму прецедентного впливу, що забезпечує однакове застосування права у масових спорах; використання рішень Суду ЄС українськими судами свідчить про поступове запозичення елементів прецедентного мислення в умовах європейської інтеграції; зростання ролі судових прецедентів зумовлює розширення простору судового розсуду, водночас актуалізуючи проблему його меж між судовим активізом та судовим самообмеженням; судовий прецедент виступає не лише засобом судового забезпечення єдності практики, а й інструментом еволюційного розвитку права, що дозволяє адаптувати нормативні приписи до нових соціальних реалій; вплив судових прецедентів в Україні свідчить про трансформацію правової культури від формально-нормативної моделі до змішаної, в якій судова практика виконує системоутворюючу функцію у забезпеченні стабільності, передбачуваності та ефективності правосуддя.

Встановлено, що судове верховенство є невід'ємним елементом сучасного правопорядку та одним із ключових механізмів реалізації принципу верховенства права. Воно виконує функцію системного балансу, поєднуючи захист прав і свобод людини з підтриманням цілісності, стабільності та узгодженості правової системи, шляхом подолання прогалин і колізій у законодавстві. Проаналізовано, що сучасна концепція судового верховенства ґрунтується на поєднанні активної ролі суддів у формуванні правопорядку з принципом судового самообмеження у сферах політичної дискреції. Доведено, що лише за умови такого балансу судове верховенство може ефективно забезпечувати реалізацію принципу верховенства права, зміцнення довіри до судової влади та сталий розвиток демократичної держави. Обґрунтовано, що крайнощі надмірного судового активізму та надмірного судового самообмеження створюють загрози для правопорядку: перший – через ризик судового нормотворення, другий – через правовий формалізм і втрату здатності реагувати на нові соціальні виклики. Обґрунтовано оптимальним поміркований баланс, за якого судовий розсуд використовується відповідально та в межах конституційних принципів.

Проаналізовано порівняльний досвід ЄС, США, Німеччини та України, який засвідчує поліструктурний і динамічний характер судового верховенства. Встановлено, що його зміст і механізми реалізації змінюються залежно від історичних, політичних і правових умов, а в Україні цей інститут перебуває на стадії активного формування. Доведено, що судове верховенство має не лише правовий, а й соціальний вимір, оскільки його ефективність залежить від рівня суспільної довіри до судової влади, легітимності судових рішень та їх відповідності принципу справедливості; сучасна модель верховенства права повинна ґрунтуватися на гармонійному поєднанні активної ролі суддів у захисті прав людини та їхньої здатності до інституційного самообмеження, зокрема: утримання судової влади від надмірного втручання у сфери законодавчої і виконавчої влади, сфери пов'язані з політичним вибором, публічною політикою або дискрецією органів управління.

Проаналізовано, що інституційне самообмеження має системний характер і стосується не особистих переконань окремого судді, а функціонування судової влади як інституту, а саме: у тлумаченні норм – утримання від створення нових правил замість законодавців; у конституційному контролі – повага до демократичного процесу; у адміністративних спорах – невторчання у доцільність управлінських рішень, якщо дотримано законність і пропорційність; у політично чутливих питаннях – доктрина політичного питання.

Визначено, що результативність застосування норм права ЄС в Україні визначається не стільки формальним визнанням їхньої дії, оскільки реальним упровадженням у національну судову практику. Ключовим чинником у цьому процесі є судовий розсуд, який дозволяє суддям здійснювати належне тлумачення положень права ЄС з урахуванням національного правового контексту, забезпечуючи їх ефективну інтеграцію в систему внутрішнього правопорядку.

Проаналізовано, що досвід Литви та Латвії свідчить про можливість поступової інтеграції міжнародного права в національну юриспруденцію ще до набуття повноправного члена ЄС. Національні суди цих держав використовували норми та принципи права ЄС як інтерпретаційний орієнтир при застосуванні внутрішнього законодавства, що засвідчує вирішальну роль судової практики у процесі правової інтеграції. Зроблено висновок, що для України актуальним є формування нової судової практики, зорієнтованої на європейські стандарти правосуддя. Це передбачає системне застосування норм права ЄС, послідовне врахування практики Суду справедливості ЄС та активне використання судового розсуду як механізму забезпечення незалежності судової влади й адаптації загальних норм до конкретних правових ситуацій.

Обґрунтовано, що Конституційний Суд України є центральним інститутом забезпечення верховенства права в національній правовій системі, який виконує функції арбітра у суперечках між гілками влади, контролює конституційність нормативних актів та забезпечує гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами прав людини. Саме через діяльність КСУ

реалізується пріоритет Конституції як норми прямої дії над потенційно несправедливими законами, що гарантує стабільність і передбачуваність правового середовища. Доведено, що верховенство права в практиці Конституційного Суду України втілюється не лише як формальна конституційна засада, а й як багатовимірний інструмент судового верховенства, який включає забезпечення правової визначеності, єдності судової практики та захисту конституційних прав громадян. Рішення КСУ формують доктринальні орієнтири для інших судів, встановлюючи критерії допустимого судового тлумачення та застосування дискреційних повноважень, що є ключовим для справедливого вирішення справ у складних правових колізіях.

Встановлено, що діяльність КСУ сприяє інтеграції принципів соціальної справедливості, рівності, свободи та прав людини у систему національного права, формуючи реальний механізм захисту основоположних прав і свобод. При цьому судове верховенство, реалізоване через рішення КСУ, забезпечує баланс між формальним застосуванням закону та творчим тлумаченням правових норм, що особливо важливо в умовах нормативної невизначеності та трансформацій правової системи.

Проаналізовано, що судові рішення КСУ виконують подвійний функціональний обов'язок: з одного боку, вони визначають зміст конкретних норм і способи їх застосування; з іншого – створюють узагальнені правові висновки та аргументаційні стандарти, які гарантують єдність і послідовність правозастосування на всіх рівнях судової системи. Це підвищує ефективність судового розсуду, забезпечує легітимність рішень судів нижчих інстанцій і сприяє розвитку правової культури.

Встановлено, що ефективність верховенства права в Україні неможлива без поєднання незалежності суддів, дотримання принципів поділу влади, правової визначеності та інтеграції міжнародних стандартів у національну практику. Судова практика КСУ, узгоджена з рішеннями Європейського суду з прав людини, виступає важливим механізмом формування стабільного, передбачуваного та справедливого правового середовища, здатного забезпечити

довіру суспільства до судової влади та реальне здійснення конституційних прав і свобод.

Обґрунтовано визначальну роль Верховного Суду у забезпеченні єдності судового правозастосування, зокрема шляхом: формування обов'язкових правових позицій; забезпечення узгодженості практики різних юрисдикцій через діяльність Великої Палати; сприяння передбачуваності судових рішень; інтегрування європейських правових стандартів у національну правову систему. Попри відступи від усталених правових позицій і фрагментарність практики судів нижчих інстанцій Верховний Суд поступово утверджується як ключовий інститут забезпечення правової визначеності.

Встановлено, що ефективність правозастосування стримується низкою системних труднощів, серед яких особливе місце посідають нестабільність і суперечливість законодавства, що створюють передумови для довільного тлумачення норм, а також відсутність єдності судової практики, яка негативно впливає на рівень суспільної довіри до судової влади. Обґрунтовано доцільність комплексного підходу до забезпечення єдності судового правозастосування та ефективності реалізації судового розсуду, що включає: стабілізацію законодавства; кодифікацію законодавства; інституційне посилення ролі Верховного Суду у формуванні сталої судової практики; удосконалення процесуальних механізмів; підвищення рівня правової культури суддів і правозастосувачів з орієнтацією на аксіологічний вимір верховенства права – пріоритет гідності, свободи та справедливості; де судовий розсуд постає як ключовий елемент незалежності судової влади та водночас як інструмент забезпечення єдності судового правозастосування в умовах європейської інтеграції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янов В. Б. Дискреційна влада: Юридична енциклопедія у 6 т. Київ. 1999. Т. 2. 744с.
2. Андрущенко В. П., Губерський Л. В., Михальченко М. І. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія: підручник. Вид. 4-те, випр. та допов. Київ: Юрінком Інтер. 2016. 552 с.
3. Бангалорські принципи поведінки суддів: схвалено Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН 27.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 16.06.2024).
4. Барабаш О. О Вплив рішень Європейського суду з прав людини на захист прав людини в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 19–23.
5. Барабаш О. О. Право людини на звернення за захистом своїх прав і свобод до ЄСПЛ. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 1. С. 78–82. URL: <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/194747/194939>
6. Барак А. Суддівський розсуд. Київ: «Центр учбової літератури». 2022. 320 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/sudeyskoe-usmotrenie.pdf>.
7. Бевзенко В. Історія становлення й розвитку вітчизняного інституту адміністративної юстиції. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 52–58.
8. Берч В. В. Особливості з'ясування сутності та змісту правової категорії «реалізація судової влади». *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 8 (26). С. 530–537. DOI:10.52058/2786-6300-2024-8(26)-530-537. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c3c9ace9-5a00-400b-b4e8-62757eeff3bf/content> (дата звернення 29.12.2024).
9. Берч В. В., Белов Д. М., Бисага Ю. М. До питання про особливості реалізації права на конституційну скаргу. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 107–110. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.06.17.

10. Бисага Ю. М., Белов Д. М., Натуркач Р. П. Правотворчість судової влади при здійсненні правосуддя, як джерело виборчого права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 11–16. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.1>.
11. Бисага Ю. М., Пирого І. С. Повноваження та функціональне призначення Вищої ради правосуддя у сфері забезпечення незалежності судової влади. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Право». 2023. Вип. 79 (2). С. 432–437. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.79.2.68.
12. Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення: монографія. К. 2011. 303 с.
13. Білас І. Г., Білас А. І. Сучасна юриспруденція: Підручник у чотирьох кн. Книга перша: Сучасна теорія держави. К.: Спеціалізоване видавництво «ЮНЕСКО-СОЦІО». 2018. 456 с.
14. Білозьоров Є. В. Природний тип розуміння права як підґрунтя діяльній теорії правознавства. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 2. С. 10–14. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.1> (дата звернення: 16.12.2022).
15. Бірюкова А. М., Кондратова І. Д. Етичні стандарти діяльності судді: поняття та роль. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Т. 91. С. 21–29. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i91.3226>
16. Бобровник С. В. Доктринальний аналіз правового компромісу та його роль у забезпеченні прав людини. *Альманах права. Роль правової доктрини у забезпеченні прав людини*. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. 2020. Вип. 11. С. 42–47.
17. Бодак О. І. Стандарти відповідальності судді за завідоме неправосудне рішення у країнах ЄС. URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/inshe/standarti-vidpovidalnosti-suddi-zazavidome-nepravosudne-rishennya-u-krayinah-es.html>

18. Бондюк А. Аналіз наукових підходів до визначення поняття «судовий розсуд». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2017. № 861. С. 422–426.
19. Борисенко А. О., Легеза Ю. О. Процесуальний судовий розсуд у врегулюванні виборчих спорів: практика ЄСПЛ. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 831–833.
20. Будагьянц Л. М. Форми існування моральних феноменів та статуси професійної етики. *Вісник Національної академії оборони України*. 2010. № 4. С. 225–228.
21. Булгакова І. В. Судовий розсуд у господарському процесі. *Вісник Академії адвокатури України*. 2005. № 3. С. 44–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2005_3_10.
22. Бутирський А. А. Роль суду у господарському судочинстві. *Судова апеляція*. 2019. № 1. С. 89–97.
23. Бутирський А. А., Бутирська І. А. Вмотивованість судових рішень господарських судів. *Правові новели*. 2023. Вип. 19. С. 407–412. 10.32782/ln.2023.19.53.
24. Бхаттачарджи А., Ситник Н. Методологія та організація наукових досліджень: дослідження в соціально-економічних науках. Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського. 2022. 173 с.
25. Василевич М. В. Конституційно-правові гарантії незалежності судової влади: теорія та практика реалізації: автор. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ. 2010. 17 с.
26. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [гол. ред. В. Т. Бусел, редактори-лексикографи: В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерибас, О. В. Дмитрієв, Г. В. Латник, Г. В. Степенко]. К.: Ірпінь: Перун. 2005. 1728 с.
27. Висновок № 24 (2021) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи «Еволюція судових рад і їхня роль у незалежних і безсторонніх судових системах». Рада Європи. 05.11.2021.

Страсбург. URL: <https://www.vkksu.gov.ua/page/vysnovky-konsultatyvnoyi-rady-yevropeyskyh-suddiv-ccje>.

28. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. Страсбург. 19 листопада 2002 року. Документ № ССЖЕ (2002). Ор. № 3. URL: <http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/Висновок%20№%203.pdf>.

29. Висновок Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» на основі неофіційного англійського перекладу відповідного закону, наданого Агентством з міжнародного розвитку США (USAID) №: JUD-UKR/298/2017 [RJU/AT]. Варшава, 30 червня 2017 року. 26 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/3/335431.pdf>

30. Висновок Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини № JUD-UKR/278/2015 [RJU] щодо порядку кваліфікаційного оцінювання суддів в Україні. Варшава, 12 листопада 2015 року. 18 с. URL: https://www.legislationline.org/download/id/6146/file/278_JUD_UKR_12Nov2015_ukr.pdf.

31. Віхляєв М. Ю., Миронюк Р. В. Поняття, зміст та суб'єкти здійснення громадського контролю за діяльністю судів. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Том 1. С. 152–159. URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/28155> (дата звернення: 17.10.2023).

32. Волкова Ю. А. Окремі питання реалізації дискреційних повноважень адміністративних судів у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина в адміністративному процесі. *Київський часопис права*. 2022. № 2. С. 81–86. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/72932fb8-53a9-463d-8ea2-a6f35e20b089/content> (дата звернення: 17.10.2023).

33. Вплив міжнародного та європейського права на національну правову систему України: аксіологічний вимір: звіт про НДР (остаточний) / кер. В. М. Завгородня. Суми: Сумський державний університет. 2023. 159 с.

34. Гарасимів Т. Правова модель партнерства судової влади та інститутів громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2020. Т. 7. № 2 (26). С. 48–55.
35. Глубоченко С. Аксіологічні основи світогляду суб'єктів судової правозастосовчої діяльності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011. № 2 (6). С. 35.
36. Глубоченко С. М. Концептуалізація поняття правозастосовчого судового розсуду. *Теорія і практика правознавства*. 2011. № 1. С. 5.
37. Гордовенко В. Право судді на вільне вираження своїх поглядів у контексті утвердження авторитету судової влади в суспільстві. *Слово національної школи суддів України* № 1 (42) 2023. С. 6–21. DOI: 10.37566/2707-6849-2023-1(42)-1. URL: https://web.ccu.gov.ua/sites/default/files/library/gorodovenko_stattya_2023.pdf (дата звернення: 05.03.2024).
38. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 1992. № 6. ст. 56). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 25.11.2023).
39. Грищук О. В., Попов Д. І. Застосування природного права під час здійснення судового угляду: філософсько-правовий вимір. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2014. № 4. С. 291–299.
40. Гудима М. М. Незалежність суддів як конституційний принцип та деонтологічна засада суддівської професії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. Вип. 2. С. 748–755. DOI:10.24144/2788-6018.2024.02.123.
41. Гуйван П. Д. Щодо меж здійснення дискреції під час застосування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2018. № 36. Т. 2. С. 46–50. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc36/part_2/13.pdf (дата звернення: 12.11.2022).

42. Гураленко Н. А. Свобода вибору як атрибутивна ознака суддівського розсуду. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 292–304.
43. Гуржій Т. О., Кузьменко О. В. Адміністративно-процесуальне право України: підручник. К.: Атіка. 2008. 416 с.
44. Дідич Т. О. Правоутворення в Україні: теоретико-правові та практичні аспекти : Монографія. К.: Видавництво Ліра-К. 2018. 492 с.
45. Дідич Т. О. Моніторинг сучасного стану правоутворення в Україні: пізнавально-правові аспекти. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 45–50.
46. Доляновська І. М., Степаненко Н. В. Співвідношення вимог відповідності та узгодженості при формалізації норм права: юридикотехнічний аспект. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 6. Ч. 1. С. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.8>
47. Дорохіна (Волкова) Ю. А. Зміст процесуального розсуду адміністративного суду у справах, ускладнених публічним правонаступництвом. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2019. Т. 30(69). № 1. С. 58–63. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2019.1/13
48. Ерліх Е. Вільне правознаходження та вільне правознавство. *Проблеми філософії права*. Т. 3. № 1–2. Київ; Чернівці. «Рута». 2005. С. 168–184.
49. Європейська хартія про закон «Про статус суддів»: Міжнародний документ від 10.07.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236#Text дата звернення: (23.03.2024).
50. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 26.02.2025).
51. Жуков С. В. Адміністративно-правове забезпечення доброчесності суддів: проблеми теорії та практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / С. В. Жуков. Дніпро. 2019. 485 с.
52. Загуменна Ю. О., Греля Д. П. Гендерна рівність з урахуванням сучасних викликів національній безпеці України: теоретичні та практичні

аспекти. *Право і безпека*. 2024. № 3. С. 43–52. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2024.3.03>.

53. Зуєва Л. Є. Суддівська освіта як основа та запорука успішного здійснення судової реформи в Україні. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали міжнар. наук. конф. (26–27 жовт. 2017 р., м. Чернівці). М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, Юрид. ф-т, Каф. правосуддя; [редкол.: Щербанюк О.В. та ін.]. Чернівці: Технодрук. 2017. С. 18–21.

54. Ілона Камінська. Концепція принципу незалежності суддів у праві європейського союзу. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. Vol. 1. No. 2. 2022. P. 35–47. DOI: <https://doi:10.46299/j.isjpp.20220102.3> (дата звернення: 15.08.2023).

55. Камінська Н. В. Юрисдикційні особливості притягнення до відповідальності за вчинення міжнародних злочинів проти України. Міжнародно-правові наслідки збройної агресії рф проти України: збірник наук. праць / за заг. ред. О. М. Шпакович. Київ. Одеса: Фенікс. 2024. С. 15–24.

56. Камінська Н. Компетенція органів конституційної юстиції: порівняльно-правовий аналіз і перспективи модернізації в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1(25). С. 38–49. DOI: [10.33270/01232502.38](https://doi.org/10.33270/01232502.38).

57. Камінська Н., Джуська А. Забезпечення права людини на достатній життєвий рівень: акценти сучасного конституційно-правового регулювання, практики Конституційного Суду України і перспективи удосконалення. *Слово Національної школи суддів*. 2023. № 2 (43). С. 94–114. URL: <https://slovo.nsj.gov.ua/index.php/ua/arkhiv-nomeriv/2023/2-43-2023/32-2023/836-zabezpechennya-prava-lyudini-na-dostatnij-zhittevij-riven-aktsenti-suchasnogo-pravovogo-regulyuvannya-praktiki-ksu-i-perspektivi-udoskonalennya>.

58. Камінська Н. Доброчесність: соціально-правовий зміст і значення для сучасних реформ. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2(26). С. 32–41. DOI: [10.33270/02232602.32](https://doi.org/10.33270/02232602.32).

59. Камінська І. Судова система ЄС: гносеологічні засади функціонування та розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2020. Вип. 1. С. 47–53. doi:10.36695/2219-5521.1.2020.07. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/253/238> (дата звернення: 03.07.2024).
60. Камінська І. Концепція принципу незалежності суддів у праві Європейського Союзу. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. 2022. № 1(2). С. 35–47. URL: <https://isg-journal.com/isjpp/article/view/64> (дата звернення: 10.08.2024).
61. Кант І. Критика чистого розуму. Пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ.: Юніверс. 2000. 504 с.
62. Канцір В. С. Судовий угляд (розсуд) – один з елементів правозастосовної діяльності суду. *Право України*. 1999. № 11. С. 126–127.
63. Коваль І. Захист прав і законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2023. Т. 10. № 2(38). С. 66–71. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2023.38.066>.
64. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2005. № 35–36. № 37. ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 27.10.2023).
65. Колпаков В. К., Курінний С. В., Шарая А. А. Локації процесуального розсуду в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 603–607.
66. Курінний С. В., Колпаков В. К., Шарая А. А. Предметні особливості розсуду судді при розгляді справ в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 409–413.
67. Колпаков В. К., Курінний С. В., Шарая А. А. Реалізація принципу верховенства права в адміністративному судочинстві крізь призму застосування розсуду судді. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 202–208.

68. Колюччо Салютаті. *Філософія і Релігієзнавство: Мистецтво*. 2020. 31 груд. URL: <https://tureligious.com.ua/koliuchcho-saliutati/> (дата звернення: 03.05.2024).
69. Комарова Т. В. *Суд Європейського Союзу: розвиток судової системи та практики тлумачення права ЄС* : монографія. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків: Право. 2018. 526 с.
70. Конвенція про права дитини: прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН (20.11.1989). *База даних «Законодавство України»*. ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 03.10.2025).
71. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. (із змінами). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. с. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.01.2024).
72. Костенко О. М. *Методологія правової науки: парадигмальний підхід*. Київ: Наукова думка. 2009. 224 с.
73. Курінний Є. В., Колпаков В. К., Шарая А. А. Предметні особливості розсуду судді при розгляді справ в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 409–413.
74. Кун Т. *Структура наукових революцій*. Київ : Ніка–Центр. 2003. 212 с.
75. Куфтирєв П. В. *Суддівський розсуд у теорії права: дис. ... канд. наук*: 12.00.01. Київ. 2009. 208 с.
76. Лисенков С. Л. Герменевтичні засади правового мислення судді. *Філософія права і загальна теорія права*. 2018. № 2. С. 36–41.
77. Левченко К., Легенький М., Легенька М., Дунебабіна О. Науково-практичні проблеми імплементації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству у національне законодавство України. *Повітряне і космічне право*. 2024. Т. 2. № 71. С. 58–69. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.71.18790> (дата звернення: 27.12.2024).

78. Легеза Ю. О. Розсуд судді адміністративного суду: поняття та класифікація. *Правові новели*. 2022. № 18. С. 77–81.
79. Лукашевич С. М. Загальнотеоретичні підходи до з'ясування генезису поняття «судовий розсуд». *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. Вип. 6 (24). С. 536–544. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6\(24\)-536-544](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-6(24)-536-544). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/12350/12411> (дата звернення: 26.12.2024).
80. Лукашевич С. М. Гуманістичний підхід та моральність як ключовий фактор судового розсуду при вчиненні процесуальних дій у судочинстві. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 8(8). С. 116–127. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-8\(8\)-116-127](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-8(8)-116-127). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/15728/15800> (дата звернення: 27.12.2024).
81. Лукашевич С. М. Передумови та перспективи адаптації української правової системи до стандартів ЄС. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право. 2025. Том. 1. Вип. 87. С. 77-82. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.11> (дата звернення: 02.04.2025).
82. Лукашевич С. М. Адаптація судової системи України до європейських стандартів: проблеми, виклики та перспективи. *Legal Bulletin*. 2025. № 2 (16). С. 107–115. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-16-B13>. <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/543/493> (дата звернення: 02.08.2025).
83. Лукашевич С. М. Судовий розсуд – як особливий вид правозастосовної діяльності: науковий дискурс. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*. Випуск 63 : матеріали міжнар. наук. інтернет. конф. (м. Тернопіль, Україна, м. Ополе, Польща, 11 – 12 липня 2024 р.) : / редкол. : О. Яремко та ін. ГО «Наукова спільнота». WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФО-П Шпак В.Б. 2024. С. 6–9. URL: https://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3921 (дата звернення: 07.08.2024).
84. Лукашевич С. Моральність у судовому розсуді при вчиненні процесуальних дій. Topical aspects of modern scientific research. Proceedings of the

11th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Tokyo, July 11–13. 2024. Pp. 357–359. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/07/TOPICAL-ASPECTS-OF-MODERN-SCIENTIFIC-RESEARCH-11-13.07.24.pdf> (дата звернення: 03.09.2024).

85. Лукашевич С.М. Судові підходи до сексуальних та гендерно-обумовлених злочинів у міжнародному кримінальному суді. *IV Міжнародна конференція «Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку»: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Київ, Україна, 05-06 грудня 2024 р). 2024. URL: <https://conf.krok.edu.ua/SRE/SRE-2024/paper/view/2457> (дата звернення: 02.03.2025).

86. Лукашевич С. М. Адміністративне судочинство у воєнний час: виклики, адаптація та європейський вектор розвитку. *II Міжнародна науково-практична конференція «Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор»* (м. Київ, Україна, 10 квітня 2025 р). С. 426–428. URL: https://fpmv.kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/1_kpp/Materialy_naukovykh_zakhodiv/zbirnyk_konferentsii_10_04_2025.pdf (дата звернення: 07.06.2025).

87. Лукашевич С. М. Судовий розсуд як точка перетину між активізмом і самообмеженням. *Дев'ятнадцяті юридичні читання. Наука і освіта в Україні: актуальні проблеми розвитку: матеріали міжнар. наук. конф.* (м. Київ, Україна, 29–30 квітня 2025 р). Київ: Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова С. 239–241. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/48120/Deviatnadtsiati%20yurydychni%20chytannia.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 10.06.2025).

88. Лукашевич С. М. Судовий розсуд як ключовий елемент незалежності судової влади в Європейському Союзі. *«Права людини та публічне врядування: матеріали VIII Міжнародного правничого форуму.* м. Чернівці, 30 травня 2025 р. Львів-Торунь: Liha-Pres. 2025. С. 191–193. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-501-6-50> (дата звернення: 02.07.2025).

89. Лукашевич С. М. Гендерне правосуддя як елемент забезпечення прав людини і дитини в умовах формування правової держави. *Права людини та права дитини в умовах воєнного стану: матеріали круглого столу* (8 жовтня 2025 р.). URL:

<https://dspace.krok.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ee84fc2d-4968-48b3-9789-43ae901ced40/content> (дата звернення: 03.12.2025).

90. Лученко Д. В., Віхляєв М. Ю. Доступ до судових засідань як форма громадського контролю за діяльністю суддів. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3. 2023. С. 302–306. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/70>. (дата звернення: 03.04.2024).

91. Лютіков П. С., Маслова Г. Б. Окремі форми використання зарубіжного досвіду здійснення громадського контролю за діяльністю судів. *Юридичний науковий електронний журнал*. №6. 2023. С. 346–349. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/80> (дата звернення: 17.12.2024).

92. Макаренко А. С. Теоретичні аспекти здійснення суддівського розсуду при призначенні покарання. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 6 (130). С. 44–48.

93. Макаренко А. С. Суддівський розсуд при призначенні покарання в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2012. 22 с.

94. Малетов Д. В. Щодо питання професійної підготовки суддів Вищого антикорупційного суду України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка: науковий журнал*. Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Сєверодонецьк. 2021. Вип. 1 (93). С. 52–61. DOI:10.33766/2524-0323.93.52-61.

95. Мартянова Т. С. Розсуд суб'єктів правозастосовної діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Національний університет «Львівська політехніка». Львів. 2013. 22 с.

96. Мельник Г. П. Підстави судового розсуду. *Наукові записки*. Том 103. Юридичні науки. Київ. 2011. С. 46.

97. Миронюк Р. В., Лученко Д. В. Особливості здійснення громадського контролю за діяльністю судової системи на етапі відбору на посаду судді.

Юридичний науковий електронний журнал. № 3. 2023. С. 310–313. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/72> (дата звернення: 03.06.2025).

98. Мірошніченко А. М. Суддівський розсуд, судова помилка та суддівське свавілля (через призму юридичної відповідальності суддів). К.: Юрінком Інтер. 2020. 120 с.

99. Москвич Л. М. Проблеми ефективності судової системи України професійна культура судді. *Проблеми законності: республіканський міжвідомчий науковий збірник*. Мін.освіти і науки Укр.; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2008. Вип. 94. С. 170–175.

100. Мудрак І. Д. Історія держави і права зарубіжних країн : курс лекцій. Ірпінь. 2001. Ч. 2. 2001. 233 с.

101. Нуруллаєв Іллякін Садагата огли. Окремі питання притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення воєнних злочинів Міжнародним кримінальним судом. *Актуальні питання юриспруденції*. Серія: Право. Правова позиція. № 2 (39). 2023. С. 162–166. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-2.33>.

102. Онищенко Н. М. Судовий розсуд у механізмі реалізації права: теоретико-правове дослідження. Київ: Юридична думка. 2013. 296 с.

103. Онищенко Н. М. Правове регулювання, правовий вплив та правове забезпечення: індекс взаємовизначеності. *Правова держава*. 2020. Вип. 31. С. 46–53.

104. Ортинська Н. В. Добросесність суддів: історичні та теоретичні аспекти. *Наше право*. 2022. № 3. С. 5–8. DOI: 10.32782/NP.2022.3.1.

105. Ортинська Н. В. Конституціоналізм і верховенство права: наукові дискусії про правові цінності. *Право.ua*. 2021. № 1. С. 15–18. DOI: 10.32782/LAW.UA.2021.2.2.

106. Ортинська Н. В. Право на справедливий суд: концептуальні аспекти. *Європейські перспективи*. 2021. № 3. С. 15–18. DOI: 10.32782/EP.2021.3.2.

107. Огляд практики застосування судьями Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду рішень Європейського суду з прав людини при

прийнятті постанов за 2018 рік. 58 с. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/oglyad_prakt_kgs_1.pdf (дата звернення: 17.11.2024).

108. Остафійчук Л. А. До питання змістовних складових поняття «суддівського розсуду» при здійсненні правосуддя. *International Scientific and Practical Conference «WORLD SCIENCE»*. 2017. № 7. Vol. 4. С. 62.

109. Острогляд О. В., Кіцелюк В. І. Правові та моральні засади суддівського розсуду як фактор позитивної відповідальності суддів. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 7. С. 265–271.

110. Петришин О. В., Лук'янов Д. В., Максимов С. І., Смородинський В. С. та ін. Загальна теорія права : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право. 2020. 568 с.

111. Петрова А. С. Дискреційні повноваження судді у кримінальному судочинстві як один із видів корупційних ризиків судової системи України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 1. С. 156–163.

112. Пирога І.С. Стандарт міжнародного правосуддя: незалежна судова влада. *Держава та регіони*. Серія: Право. 2023. №. 3 (81). С. 160–165. 10.32782/1813-338X-2023.3.24.

113. Погребняк С. П. Судова аргументація в герменевтичному вимірі. Київ: Видав. дім «Юридична книга». 2016. 184 с.

114. Подорожна Т. С., Білоскурська О. В. Конституційна скарга як форма судового захисту прав людини в Україні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 1 (41). С. 97–101.

115. Подорожна Т. С., Пархоменко Н. М. Правова реформа як інструмент конституціоналізації правового порядку. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 2. С. 26–31.

116. Подорожна Т. С., Худик А. М. Вищий антикорупційний суд як вищий спеціалізований суд в Україні: проблема конституційно-правового статусу. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 2. С. 42–54.

117. Положення про автоматизовану систему документообігу суду (із змінами, внесеними згідно із рішенням Ради суддів України від 26.03.2025 № 15, погодженими наказом ДСА України від 31.03.2025 №119), Затверджено Рішення Ради суддів України, Погоджено Наказом Державної судової адміністрації України від 29 листопада 2024 року № 529. URL: <https://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/polozhenniapasds/> (дата звернення: 13.07.2023).

118. Польщиков В. В. Деякі аспекти визначення суддівського розсуду в теорії права. *Європейські перспективи*. 2015. № 4. С. 17–21.

119. Попов Д. І. Розвиток уявлень про застосування природного права при здійсненні судового угляду. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 488–496.

120. Поповський Д. П. Застосування суддівського розсуду в країнах романо-германської правової сім'ї. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного ун-ту*. Сер.: Юриспруденція. № 10–1. Т. 1. 2014. С. 15–19.

121. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 27.06.2018 у справі № 522/5118/15-ц. URL: https://protocol.ua/postanova_vp_vs_vid_27_06_2018_roku_u_spravi_826_1216_16/.

122. Постанова Верховного суду у справі № 910/4947/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82858256#> (дата звернення: 16.01.2025).

123. Приймаченко Д. В., Маслова А. Б., Новицька Н. Б. Інститут присяжних як форма опосередкованого громадського контролю за діяльністю суддів. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Том 2. С. 22–28. 10.32842/2078-3736/2023.2.2.4.

124. Приймаченко Д. В., Віхляєв М. Ю. Отримання інформації про діяльність суду та доступ до судових рішень як гарантія ефективності громадського контролю за діяльністю суддів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. С. 175–181.

125. Приймаченко Д. В., Легеза Є. О. Зарубіжний досвід суб'єктів владних повноважень щодо примирення сторін у адміністративному судочинстві. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Право, публічне управління та адміністрування*. Електронний науково-практичний журнал. 2022. № 3. 10.54929/2786-5746-2022-3-01-06.

126. Прилипко С. М., Доляновська І. М. Реалізація принципу справедливості у правозастосовній діяльності України та Німеччини. *Правова позиція*. 2025. № 2(47). С. 235–239.

127. Прилипко С.М., Доляновська І.М. Забезпечення прав людини за судовою реформою 1864 р. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 12. С. 22–25.

128. Прилипко С. М., Корольова В. В. Кадрове забезпечення судових установ в умовах судової реформи 1864 року. *Правові горизонти: науково-практичний журнал з юридичної науки*. 2025. Т. 27. № 4. С. 10–20.

129. Прилипко С. М., Доляновська І. М. Справедливість і право: витoki та становлення юридичної відповідальності. *Legal Bulletin*. 2025. Вип. 4(18). С. 38–43.

130. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини. Закон України від 23 лютого 2006 року №3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 18.01.2023).

131. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 7–8. ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (дата звернення: 23.01.2023).

132. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22 грудня 2005 року № 3262-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2006. № 15. ст. 128 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> (дата звернення: 05.02.2023).

133. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя. Постанова Пленуму вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2014. № 13. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14#Text> (дата звернення: 20.01.2025).

134. Про затвердження Кодексу суддівської етики : рішення XX чергового з'їзду суддів України від 18 вересня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#Text> (дата звернення: 20.01.2025).

135. Про затвердження Положення про систему професійного навчання державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників, посадових осіб місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.02.2019 № 106. *Офіційний вісник України*. 2019 р. № 19. стор. 43. стаття 648. код акта 93559/2019 163. Про затвердження Типового положення про апарат суду: Наказ ДСА України від 08.02.2019 № 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0131750-19#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

136. Про міжнародні договори України. Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

137. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні. Альтернативна доповідь за 2019 рік. Куйбіда Р., Смалюк Р., Серета М. Київ: Центр політико-правових реформ. 2020. URL: https://rpr.org.ua/wpcontent/uploads/2020/05/CPLR_-Shadow-report-on-judges-independence-2019.pdf

138. Про статус суддів. Закон України від 15 грудня 1992 року № 2862-XII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-12#Text> (дата звернення: 18.01.2023).

139. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради* (ВВР). 2016. № 31. ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 18.01.2023).

140. Проект «Дитинство без насильства». URL: <https://ildc.org.ua/dytynstvo-bez-nasylstva/> (дата звернення: 03.10.2025).
141. Професійна етика юриста: навчально-методичний посібник (у схемах) / за наук. ред. проф. В. С. Бліхара. Львів: ПП «Арал», 2018. 108 с. 152. Кодекс суддівської етики: Рішення З'їзду суддів України від 22.02.2013. *Вісник Верховного суду України*. 2013 р. № 3. Стор. 27.
142. Проць О. Є. Рішення Суду ЄС та їхній вплив на правову систему України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 4(1). С. 33–38. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2022_4\(1\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2022_4(1)_9).
143. Проць О. Є. Судова влада у системі поділу влад: підходи до розуміння. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія : Юридичні науки. 2023. Т. 34(73). № 6. С. 1–6. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2023_34\(73\)_6_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2023_34(73)_6_3).
144. Пушкар С. І. Незалежність судді та судової влади як одна з основних цінностей сучасної демократичної держави. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25–річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175–річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2022. Т. 2. С. 233–237.
145. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) 2 листопада 2004 року № 15- рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 15.07.2023).
146. Рісний М. Б. Правозастосувальний розсуд (загальнотеоретичні аспекти): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – теорія та історія держави

і права; історія політичних і правових учень. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів. 2006. 17 с.

147. Рісний М. Б. Правозастосувальний розсуд у юридичній практиці (загальнотеоретичне дослідження). *Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України*. Серія 1 «Дослідження та реферати». Вип. 10. Львів. 2007. С. 90.

148. Рішення Конституційного Суду України від 2019 № 2-р/2019. Конституційний суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/uhvaleno-rishennya-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-no-2-r2019-0> (дата звернення: 15.11.2023).

149. Руденко М. В., Овчаренко О. М. Відкритість судової гілки влади та її підзвітність суспільству як важливі гарантії забезпечення верховенства права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 85–93. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/18.pdf (дата звернення: 10.09.2023).

150. Рябовол Л. Питання захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів у документах Ради Європи. *Актуальні проблеми права*. 2022. № 3. С. 69–78. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2022.03.069>.

151. Рядінська В., Карпушова О. Кваліфікаційна атестація суддів в Україні як необхідна умова забезпечення принципу незалежності судової влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 10. С. 214–218. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/10/43.pdf>.

152. Савчин М. Свобода суддівського розсуду у світлі обґрунтованості рішень судів апеляційної та касаційної інстанцій. *Юридичний вісник України*. 2016. № 28. URL: <https://yvu.com.ua/svoboda-suddivskogo-rozsudu-u-svitli-obgruntovanosti-rishen-sudiv-apelyatsijnoyi-ta-kasatsijnoyi-instantsij/>.

153. Святун О. В. Розділ 1. Особливості функціонування Суду Європейського Союзу. Суд Європейського Союзу: особливості функціонування та правові позиції / упоряд. Л. В. Сидорова ; за заг. наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. К.В. Смирнової. Київ : Видавничий Дім «Ратіо Дециденді». 2020. С. 7–17.

154. Скомороха Л. В. Питання професійно-психологічного добору кандидатів на посади суддів в Україні та міжнародний досвід. *Право України: юридичний журнал*. Науково-практичне фахове видання. Національна ак. правових наук України; Міністерство юстиції України; Конституційний Суд України. Київ. 2012. № 11/12. С. 336–348.

155. Сливка С. С. Природне та надприродне право : у 3 ч. Київ : Атіка, 2005. Ч. 1 : Природне право: історико-філософський погляд. 2005. 224 с.

156. Словник Вебстера. URL: <http://www.merriamwebster.com/dictionary/mental> (дата звернення: 16.05.2024).

157. Спільний висновок Венеціанської комісії й Директорату з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права щодо Закону Про судоустрій і статус суддів і внесення змін до Закону про Вищу раду юстиції, прийнятий Венеціанською комісією на її 102-му пленарному засіданні (Венеція, 20-21 березня 2015 року), CDL (2015) 007, параграф 64. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU15025.html.

158. Становлення та розвиток науки європейського права в Україні. Liber Amicorum до 70-річчя проф. В. Муравйова: колективна монографія /О. М. Шпакович, О. М. Лисенко, К. В. Смирнова, А. Л. Федорова, О. В. Святун, І. Г. Білас, О. В. Гончарук, В. В. Попко та ін.; за заг. ред. К. Смирнової. Одеса: Фенікс. 2017. 504 с.

159. Степаненко В. В. Застосування у праві та правозастосовний розсуд: співвідношення понять. *Юридичний бюлетень*. 2017. Випуск 5. С. 298–304.

160. Степаненко Н. В., Кубрак Д. А., Фірсов Д. Ю. Виконання рішення суду про відібрання дитини: теоретико-емпіричне дослідження. *Legal Bulletin*. 2025. № 2(16). С. 133–139. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-16-B16>

161. Степаненко Н. В., Фірсов Д. Ю. Обов'язковість виконання судового рішення правонаступником вибулої сторони виконавчого провадження. *Legal Bulletin*. 2024. № 1(11). С. 128–132. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2024-11-A18>.

162. Степанов С. В. Окремі підходи щодо підготовки суддів: міжнародний досвід. *Правова держава*. 2016. № 22. С. 10–14. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/336085>.
163. Стратегія розвитку суддівської освіти в Україні на 2021–2025 роки. URL: http://nsj.gov.ua/files/1608632048СТРАТЕГІЯ_18.12_HMP.pdf.
164. Тацій В. Я. Проблеми реалізації принципу справедливості у правозастосовній діяльності судів. *Вісник НАПрН України*. 2020. №1. С. 21–28.
165. Тертишник В. І. Судова дискреція: проблеми обґрунтованості та обмеження. Харків: Право. 2017. 176 с.
166. Торбас О.О. Тлумачення розсуду в кримінальному процесі крізь призму правової доктрини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4. Ч. 2. С. 96. DOI:10.32850/sulj.2019.4.2.20.
167. Усенко І. Б. Судова дискреція: проблеми правової визначеності. *Юридична Україна*. 2021. № 5. С. 86–90.
168. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 11.02.2025).
169. Україна готує три Дорожні карти в межах вступу до ЄС: що передбачають ці документи і чому вони важливі. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/ukrayina-gotuye-try-dorozhni-karty-v-mezhah-vstupu-do-yes-shho-peredbachayut-tsi-dokumenty-i-chomu-vony-vazhlyvi> (дата звернення: 11.02.2023).
170. Фельдман О. Б. Альтруїзм і гуманізм: до методології розрізнення. *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. Серія: Філософія. Філосо. перипетії. 2014. № 1093. Вип. 49. С. 78–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFLO_2014_1093_49_12. (дата звернення: 23.05.2024).
171. Француз А. Й. Костюк Н. П. Поняття ефективності правозастосовної діяльності. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2016. Вип. 23. С. 11–16.

172. Француз А. Й. Особливості компетенції Конституційного Суду України у сфері забезпечення прав та свобод людини і громадянина в країні. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2014. Вип. 20. С. 5–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2014_20_3.
173. Француз А. Й. Юридична природа та сутність застосування норм права. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2016. Вип. 22. С. 13–17. <https://dspace.krok.edu.ua/handle/krok/4133>.
174. Француз А.Й. Лазебна К.Ю. Механізми адаптації законодавства України до правової системи Європейського Союзу. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2020. № 38. С. 66–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuk_2020_38_10.
175. Фрицький О. Ф. Судова влада в умовах політичної трансформації: монографія. Київ: Логос. 2015. 240 с.
176. Фулей Е. Підготовка професійних суддів у Франції. *Право України: юридичний журнал*. М-во юстиції України, Конституційний Суд України, Верховний Суд України [та ін.]. Київ. 2005. № 4. С. 124–128.
177. Хотинська-Нор О. «Безсторонність суду» як стандарт справедливого правосуддя: практика ЄСПЛ і перспективи розвитку в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2021. № 3 (118). С. 122–127. DOI: 10.17721/1728-2195/2021/3.118-22.
178. Хотинська-Нор О.З. Професійна компетентність як вимога до членів Вищої ради правосуддя: проблеми правової регламентації. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф.* (29 жовтня 2021р., Чернівці). 2021. С. 82–85.
179. Хотинська-Нор О. З., Саленко О. В. Феномен довіри та легітимність судової влади: національні позиції vs міжнародні стандарти. *Юридичний електронний журнал*. 2024. № 1. С. 671–675. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-1/160.
180. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004.

№ 40–41. 42. ст. 492). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 27.10.2023).

181. Шевчук С. В. Судовий прецедент. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; редкол. В. Я. Тацій [та ін.]. Харків: Право. Т. 3. Загальна теорія права. 2017. С. 774–780.

182. Щербанюк О. В. Народна законодавча ініціатива: європейська та національна практика. *Правова позиція*. 2023. № 2 (39). С. 81–84. DOI: 10.32782/2521-6473.2023-2.16.

183. Щербанюк О. В. Принцип демократії та народовладдя в судовому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. Вип. 75.(1). 2023. С. 138–141. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.75.1.22.

184. Ярмол Л., Карпюк А. Порушення прав дитини в умовах війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2022. Т. 9. С. 96–105. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2022.36.096>.

185. Applications for post of a Judge of the General Court of the European Union. URL: https://www.justice.ie/en/JELR/Pages/Applications_for_post_of_a_Judge_of_the_General_Court_of_the_European_Union_June_2021.

186. Bingham T. H. *The Rule of Law*. Penguin Global, 2010. 224 p.

187. Bysaga Y. M., Zaborovsky V. V. Implementation of the principle of people's power as a way of participation in the administration of justice. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 705–710. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.05.126

188. Bysaha Yu., Pyroha I. The Supreme Council of Justice and the institutional mechanism for ensuring human rights. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 100–104. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.05.15. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.15>

189. Charter of Fundamental Rights of the EU (2009), Articles 20-21. URL: http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf .
190. Charter of fundamental rights of the european union (2010/C 83/02). *Official Journal of the European Union C 83/391*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12010P>.
191. Committee of ministers. Recommendation no. R (80) 2. Of the committee of ministers. Concerning the exercise of discretionary powers by administrative authorities. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId09000016804f22ae>.
192. Communication from the commission to the European parliament and the council. A new EU Framework to strengthen the Rule of Law, COM/2014/0158, final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52014DC0158>.
193. Communication from the commission to the European parliament, the council, the european economic and social committee and the committee of the regions 2020. Rule of Law Report The rule of law situation in the European Union, COM/2020/580. final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1602583951529&uri=CELEX%3A52020DC0580>.
194. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005) URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=005>.
195. Didych T. Judicial Law-making and Its Regulation in Independent Ukraine: *Its History and Development Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. Vol. 3(11). P. 81–100. DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-4.3-a000071>.
196. Didych T. Justice in the aspect of modern types of legal knowledge: methodological dimension Розділ монографічного видання Scientific Principles of knowledge development in the field of modern jurisprudence in the light of military aggression by the rf. Collective monograph. Bratislava, Slovakia. 2022. P. 196–223.

197. Drinóczi, T., & Bień-Kacała, A. Illiberal constitutionalism and the European Rule of Law. In *Rule of Law, Common Values, and Illiberal Constitutionalism*. 2020. P. 3–42. Routledge.
198. Dworkin R. *Law's Empire*. Cambridge: Harvard University Press, 1986. 470 p. URL: <https://www.filosoficas.unam.mx/~cruzparc/empire.pdf> (accessed 24.08.2023).
199. Frank J. *Law and the Modern Mind*. New York: Anchor Books, 1963. 347 p.
200. Frantsuz A. Compelling issues of realization of human and civil rights and liberties in Ukraine. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2016. Вип. 24. С. 5–10.
201. Garasumiv T. Z., Chornopyska V. Z., Baran A. V. Current problems of the impact of gender equality in the administration of justice in Ukraine. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*. 2022. Т. 68. № 2. P. 209–223. DOI:10.14712/23366478.2022.30
202. Gisbert, Rafael. Judicial Independence in European Constitutional Law. *European Constitutional Law Review*. 18(4). 2022. Pp. 1–30. DOI: 10.1017/S1574019622000347.
203. Номо. Литвинов В. Д. Лат.-укр. слов. Київ: Укр. пропілеї. 1998. С. 301.
204. Kaminska, N. Authority of Organs of Constitutional Jurisdiction on Issues of International Agreements: The Experience of Foreign States and Ukraine. *ScienceRise: Juridical Science*. № 2(24). 2023. Pp. 4–10.
205. Kelsen H. *Pure Theory of Law*. Berkeley: University of California Press, 1967. 356 p. URL: https://scholarship.law.stjohns.edu/cgi/viewcontent.cgi?params=/context/tcl/article/2087/&path_info=03._Kelsen_s_Pure_Theory_of_Law.pdf (accessed 16.05.2023).
206. Kennedy D. *A Critique of Adjudication [fin de siècle]*. Cambridge: Harvard University Press, 1997. 432 p.
207. Llewellyn, Karl N. *Jurisprudence: Realism in Theory and Practice*. The University of Chicago Press, 1962. viii, 531 pp.

208. Niethammer F. I. *Der Streit des Philanthropinismus und Humanismus in der Theorie des Erziehungs-Unterrichts unsrer Zeit*. Jena : Friedrich Frommann, 1808. 360 S. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=NRVNAAAACAAJ&hl=ru&pg=PP5#v=onepage&q&f=false> (Zugriffsdatum: 18.07.2024).
209. Nurullaiev I., Prylutskyi S., Strieltsova O. *Judicial Specialisation Through the Prism of the Principle of a «Natural Court»: A Comparative Analysis Justice in Eastern Europe*. 2022. № 1 (13). P. 100–115.
210. Nurullaiev I., Prylutskyi S., Stadnyk M.M., Chekhovych S.B., Yermakova H.S., Kolyukh V.V. *The Factors of Constitutional Support for the Rule of Law in the System of Public Authorities. WSEAS Transactions on Environment and Development*. 2022. Vol. 18. P.182–190. doi:10.37394/232015.2022.18.20
211. Nurullaiev I., Prylutskyi S., Yaroshenko O. M., Steshenko V. M., Tarasov O.V., Shvartseva M. I. *Right to health care: the practice of the ECTHR and the case of Ukraine*. *Age of Human Rights Journal*. 2022. Vol. 18. P. 239–256.
212. Regulation (EU, Euratom) 2015. Of the european parliament and of the council of amending Protocol No 3 on the Statute of the Court of Justice of the European Union. PE–CONS 62/15. Brussels. 18 November 2015. URL:<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE-62-2015-INIT/en/pdf>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рішення ЄСПЛ щодо України 2021-2025 рр.

Рік	Рішення ЄСПЛ щодо України	Дата викладу	посилання
2025	СПРАВА «ІВАН КАРПЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ (№2)» (CASE OF IVAN KARPENKO v. UKRAINE (№ 2))(Заява № 41036/16)	Стислий виклад рішення від 24 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Karpenko_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ШУФРИЧ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SHUFRYCH v. UKRAINE) (Заява № 1143/24)	Стислий виклад рішення від 10 липня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Shyfrich_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «СИТНИК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SYTNYK v. UKRAINE) (Заява № 16497/20)	Стислий виклад рішення від 24 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Sutnuk_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «БОГДАН ШЕВЧУК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF BOGDAN SHEVCHUK v. UKRAINE) (Заява № 55737/16)	Стислий виклад рішення від 24 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/BShevchuk_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ЛЮБОВЕЦЬКИЙ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF LYUBOVETSKYY v. UKRAINE) (Заява № 42171/17)	Стислий виклад рішення від 12 червня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Lybovec_kiy_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ДЕНИСЮК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF DENYSYUK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 22790/19 та 3 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 13 лютого 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Denysiuk_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ГРИГОРЧУК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GRYGORCHUK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 7315/24 та 5 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 28 травня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Grugorchuk_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ВОВК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF VOVK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 56675/18 та 8 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 28 травня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Vovk_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «КУЛИК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KULYK v. UKRAINE) (Заява № 40214/16)	Стислий виклад рішення від 9 травня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Kylik_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ГУР'ЯНОВА ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GURYANOVA v. UKRAINE) (Заява № 7738/14)	Стислий виклад рішення від 22 травня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Gurianova_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ГОРОПАШИН ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GOROPASHYN v. UKRAINE) (Заява № 67127/16)	Стислий виклад рішення від 24 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Goropashyn_VS_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ГОРОПАШИН ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GOROPASHYN v. UKRAINE) (Заява № 67127/16)	Стислий виклад рішення від 24 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Goropashyn_VS_Ukraine.pdf

Продовження Додаток А

2025	СПРАВА «СКОРОХОД ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SKOROKHOD AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 230/24 та 10 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 3 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Scorohod.pdf
2025	СПРАВА «ВОРОШИЛО ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF VOROSHYLO v. UKRAINE) (Заява № 9627/23)	Стислий виклад рішення від 30 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Voroshylo_vs_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ДЖАЧВЛІАНІ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» CASE OF DZHACHVLIANI AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 37516/23 та 2 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 15 травня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Dga4vlianni_vs_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ГАЙДАШЕВСЬКИЙ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GAYDASHEVSKYY v. UKRAINE) (Заява № 11553/21)	Стислий виклад рішення від 6 лютого 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Gajdashevsky_vs_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ГРЕБЕНЮК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GREBENYUK v. UKRAINE) (Заява № 42805/23)	Стислий виклад рішення від 30 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Grebenyuk_vs_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ХРЯПА ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KHRYAPA v. UKRAINE) (Заява № 57310/17)	Стислий виклад рішення від 30 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Chriapa_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ОЛІЩУК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF OLSHCHUK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 17774/24 та 2 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 30 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Oleshchuk_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «РЕЗНИК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF REZNIK v. UKRAINE) (Заява № 31175/14)	Стислий виклад рішення від 23 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/zakonodavstvo/Reznik_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ШПИТАЛЬНИК ТА АРТЮХ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SHPITALNIK AND ARTYUKH v. UKRAINE) (Заяви № 83711/17 та № 23257/18)	Стислий виклад рішення від 30 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/zakonodavstvo/Shputalnik_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ПОЗДНЯКОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF POZDNYAKOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 33161/20 та 2 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 2 травня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/zakonodavstvo/Pozdniakov_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ЛУПАШКУ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF LUPASHKU v. UKRAINE) (Заява № 57149/14)	Стислий виклад рішення від 24 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/zakonodavstvo/Lypashky_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «СПЕКТОР ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SPEKTOR v. UKRAINE) (Заява № 11119/24)	Стислий виклад рішення від 3 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Spektor.pdf
2025	СПРАВА «ПОПОВА ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF POPOVA AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 22429/23 та 6 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 3 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Popova.pdf
2025	СПРАВА «ОБАРАНЧУК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF OBARANCHUK v. UKRAINE) (Заява № 41443/16)	Стислий виклад рішення від 3 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Obaranchuk.pdf

2025	СПРАВА «ГРИГОРЕНКО ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GRYGORENKO AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 40298/23 та 3 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 3 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Grugorenko_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «РЕВА ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF REVA AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 68519/12 та 2 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 27 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Reva_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ТИМОШЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF TYMOSHENKO v. UKRAINE) (Заява № 26951/23)	Стислий виклад рішення від 20 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Tumoshenko_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ХОМЕНКО ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KHOMENKO AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 37710/23 та 4 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 20 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Homenko_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «БЕРЕЖНА ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF BEREZHNA v. UKRAINE) (Заява № 40424/23)	Стислий виклад рішення від 3 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Beregna_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «АГУРЕЄВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF AGUREYEV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 1843/23 та 5 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 3 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Agureev_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ТВЕРДОХЛІБОВА ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF TVERDOKHLEBOVA v. UKRAINE) (Заява № 15830/16)	Стислий виклад рішення від 16 червня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Tverdohlbova_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ОБАРАНЧУК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF OBARANCHUK v. UKRAINE) (Заява № 41443/16)	Стислий виклад рішення від 3 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Obaranchuk_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «БЕЛЕЙ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF BELEY v. UKRAINE) (Заява № 2705/20)	Стислий виклад рішення від 19 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Belei_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «БАБКІНІС ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF BAVKINIS v. UKRAINE) (Заява № 8753/16)	Стислий виклад рішення від 27 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Babkinis_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ДЕРДІН ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF DERDIN v. UKRAINE) (Заява № 59204/13)	Стислий виклад рішення від 13 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Derdin_Ukraine_1.pdf
2025	СПРАВА «МИРОНЧУК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MYRONCHUK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 7206/19 та 4 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 3 квітня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Muronchuk_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «БУТКЕВИЧ ТА ЗАКРЕВСЬКА ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF BUTKEVYCH AND ZAKREVSKA v. UKRAINE) (Заява № 59884/13)	Стислий виклад рішення від 13 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Bytkevich_Ukraine.pdf

Продовження Додаток А

2025	СПРАВА «СЕМЧУК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SEMCHUK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 42589/23 та 11 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 20 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Semchyk_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ОНИЩЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF ONISHCHENKO v. UKRAINE) (Заява № 33188/17)	Стислий виклад рішення від 20 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Onishchenko_Ukraine_1.pdf
2025	СПРАВА «СНОПОВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SNOPOV v. UKRAINE) (Заява № 60716/10)	Стислий виклад рішення від 27 лютого 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Snopov_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ПЕТРУК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF PETRUK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 636/24 та 2 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 06 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Petryk_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ГНСЗДОВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GNEZDOV v. UKRAINE) (Заява № 68596/11)	Стислий виклад рішення від 6 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Gnezdov_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «МЕДВІДЬ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MEDVID v. UKRAINE) (Заява № 7453/23)	Стислий виклад рішення від 10 жовтня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Medvid_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ОНИЩЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF ONISHCHENKO v. UKRAINE) (Заява № 33188/17)	Стислий виклад рішення від 20 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Onishchenko_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ДЕРДІН ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF DERDIN v. UKRAINE) (Заява № 59204/13)	Стислий виклад рішення від 13 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Derdin_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ВОЙТЕНКО ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF VOYTENKO AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 34181/23 та 10 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 6 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Vojitenko_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ТОКАР ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF TOKAR v. UKRAINE) (Заява № 38268/15)	Стислий виклад рішення від 6 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Tokar_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «МКРТЧЯН ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MKRTCHYAN AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 34801/23 та 2 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 6 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Mkrtchyan_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «КОНДРАТЬЄВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KONDRATYEV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 42508/23 та 12 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 06 березня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Kondratyev_Ukraine.pdf

Продовження Додаток А

2025	СПРАВА «ЩЕГОЛЬКОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SHCHEGOLKOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 31916/23 та 3 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 23 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/zakonodavstvo/Shchegolkov_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «РАЙЧЕНКО ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF RAYCHENKO AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 64144/17 та 14 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 23 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/zakonodavstvo/Raichenko_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «СВЕРДЛОВА ТА ШЕВЧЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SVERDLOVA AND SHEVCHENKO v. UKRAINE) (Заява № 73596/13)	Стислий виклад рішення від 23 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/zakonodavstvo/Sverdlova_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ТЕПЛЯКОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF TEPLYAKOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 53982/22 та 15 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 23 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/zakonodavstvo/Tepliakov_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «НЕВ'ЯДОМСЬКИЙ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF NEVYADOMSKYY AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 6391/24 та 2 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 16 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Nevyadomskiy.pdf
2025	СПРАВА «МЕЛІХОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MELIKHOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 19681/21 та 5 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 23 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Melikhov.pdf
2025	СПРАВА «КОРОЛЬОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KOROLYOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 11882/22 та 11 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 16 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Korolov.pdf
2025	СПРАВА «ІНДИЛО ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF INDYLO v. UKRAINE) (Заява № 71056/14)	Стислий виклад рішення від 13 лютого 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Indylo.pdf
2025	СПРАВА «ІВЧЕНКО ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF IVCHENKO AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 25790/23 та 8 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 23 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Ivchenko.pdf
2025	СПРАВА «ЛЕГАЧОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF LEGACHOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 29773/23 та 7 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 23 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Legachov.pdf
2025	СПРАВА «ЖАБИНЕЦЬ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF ZHABYNETS v. UKRAINE) (Заява № 16706/16)	Стислий виклад рішення від 16 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/Zhabynets.pdf
2025	СПРАВА «БІЛИЙ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF BILYY v. UKRAINE) (Заява № 59945/18)	Стислий виклад рішення від 13 лютого 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/zakonodavstvo/Biliy_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ДРОЗДИК ТА МІКУЛА ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF DROZDYK AND MIKULA v. UKRAINE) (Заяви № 27849/15 та № 33358/15)	Стислий виклад рішення від 24 жовтня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/zakonodavstvo/Drozduk_Ukraine.pdf

Продовження Додаток А

2025	СПРАВА «ПОЛІТУН ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF POLITUN AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 7037/23 та 13 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 23 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Polityn_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «БАГАТИЙ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF BAGATYY v. UKRAINE) (Заява №14748/24)	Стислий виклад рішення від 23 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Bagatuy_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ВОЛЕНШЧАК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF VOLENSHCHAK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 1696/18 та 7 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 16 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Voleshchak_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «КОСОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KOSOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 15959/23 та 7 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 16 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Kosov_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ШЕМЯКІН ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»(CASE OF SHEMYAKIN AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 23951/17 та 7 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 16 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Shemiakin_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «СЕМЕНЕНКО ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SEMENENKO AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 33426/23 та 4 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 12 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Semenenko_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ОРЛОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF ORLOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 8134/22 та 9 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 16 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Orlov_Ukraine_1.pdf
2025	СПРАВА «НИКОЛАЄНКО ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF NIKOLAYENKO v. UKRAINE) (Заява № 59342/19)	Стислий виклад рішення від 09 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Nikolaenko_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ФЕДЕРАЦІЯ ПРОФСІЛКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ» ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF FEDERATION OF TRADE UNIONS OF CHERNIHIV REGION v. UKRAINE) (Заява № 40633/15)	Стислий виклад рішення від 09 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Federacia_Ukraine.pdf
2025	СПРАВА «ВОЛЕНШЧАК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»(CASE OF VOLENSHCHAK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 1696/18 та 7 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 16 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Voleshchak_Ukraine.pdf

Продовження Додаток А

2025	СПРАВА «КОСОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»(CASE OF KOSOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 15959/23 та 7 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 16 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Kosov_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «ІВАНЮТА ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF IVANYUTA v. UKRAINE) (Заява № 24897/17)	Стислий виклад рішення від 19 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Ivanyuta_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «ТОВ «ОДЕСЬКА БУТЕРБРОДНА КОМПАНІЯ» ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF ODESKA BUTERBRODNA KOMPANIYA, TOV v. UKRAINE) (Заява № 59414/15)	Стислий виклад рішення від 12 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Odeska_komp_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «ШИНКАРЕКО ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»(CASE OF SHYNKARENKO AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 22822/23 та 6 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 12 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Shunkarenko_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «СОТНІКОВ ТА ПАВЕЛКО ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SOTNIKOV AND PAVELKO UKRAINE) (Заяви № 39110/23 та № 40281/23)	Стислий виклад рішення від 12 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Sotnikov_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «ЛУЦАК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF LUTSAK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 8317/22 та 10 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 12 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Lucak_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «ГОШОВСЬКИЙ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GOSHOVSKYY AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 6403/17 та 9 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 12 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Gochovskiy_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «ДЮМІН ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF DYUMIN AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 32715/23 та 5 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 12 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Diyimin_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «КОПТЕЛОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KOPTYELOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 30406/17 та 7 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 23 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Koptelov_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «БЕРЕЗОВСЬКИЙ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF BEREZOVSKYY v. UKRAINE) (Заява № 2083/24)	Стислий виклад рішення від 23 січня 2025 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Berevovskiy_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «ДІДИК ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF DIDYK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 8322/22 та 8 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 12 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Diduk_Ukraine.pdf

Продовження Додаток А

2024	СПРАВА «РАСКІН ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF RASKIN AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 22962/23 та 8 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 12 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Raskin_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «НИЧИПОРЕНКО ТА ДЕМІДОВА ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF NYCHUPORENKO v. UKRAINE) (Заяви № 8278/21 та № 41605/23)	Стислий виклад рішення від 12 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Nuchuporenko_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «КОНОНЕНКО ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KONONENKO AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 7340/22 та 9 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 12 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Kononenko_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «СТАТОЧНЮК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF STATOCHNYUK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 22118/17 та 4 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 28 листопада 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Statochnyuk_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «САПІТАШ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SAPITASH AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 864/16 та 2 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 12 грудня 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Sapitash_Ukraine.pdf
2024	СПРАВА «КРАСНЯНЧУК ТА КОВАЛЬОВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KRASNYANCHUK AND KOVALYOV v. UKRAINE) (Заяви № 40009/15 та № 40118/15)	Стислий виклад рішення від 28 листопада 2024 року	https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/za_konodavstvo/Krasnianchyk_Ukraine.pdf
2022	СПРАВА «СЬОМАК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»(CASE OF SYOMAK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 1691/21 та 5 інших)	Стислий виклад рішення від 02 грудня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Somak_13_01_2022.pdf
2022	СПРАВА «МІТСОПУЛОС ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MITSOPOULOS v. UKRAINE) (Заява № 62006/09)	Стислий виклад рішення від 09 грудня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Mitsopoulos_12_01_2022.pdf
2022	СПРАВА «МІНАЄВ ТА КОРЖ ПРОТИ УКРАЇНИ»(CASE OF MINAYEV AND KORZH v. UKRAINE) (заяви № 82724/17 та № 40291/18)	Стислий виклад рішення від 16 грудня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Minayev_12_01_2022.pdf
2022	СПРАВА «МИЛОСТНИЙ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ»(CASE OF MYLOSTNYI AND OTHERS v. UKARINE) (заява № 55390/20 та 3 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 02 грудня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Mylostnyy_12_01_2022.pdf
2022	СПРАВА «ЛУТЧЕНКО ТА МАЛЬЧИК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF LUTCHENKO AND MALCHYK v. UKRAINE) (заяви № 31725/20 та № 5904/21)	Стислий виклад рішення від 18 листопада 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Lutchenko_12_01_2022.pdf

Продовження Додаток А

2022	СПРАВА «ГОРОЖАНКІН ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GOROZHANKIN AND OTHERS v. UKRAINE) (Заяви № 13582/11 та 2 інші)	Стислий виклад рішення від 02 грудня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Gorozhankin_12_01_2022.pdf
2022	СПРАВА «ДАМБЕ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE DAMBE AND OTHERS v. UKRAINE) (Заяви № 27117/20 та 4 інших)	Стислий виклад рішення від 28 жовтня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Dambe_12_01_2022.pdf
2022	СПРАВА «КРУПА ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KRUPA v. UKRAINE) (Заява № 55903/20)	Стислий виклад рішення від 18 листопада 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Krupa_12_01_2022.pdf
2022	СПРАВА «ГОЛОВАТЮК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GOLOVATYUK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 28662/20 та 8 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 16 грудня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Golovatyuk_12_01_2022.pdf
2022	СПРАВА «РОДЗЕВІЛЮ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF RODZEVILLO AND OTHERS v. UKRAINE) (Заяви № 27870/18/20 та 2 інші)	Стислий виклад рішення від 28 жовтня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Rodzevillo_05_01_2022.pdf
2021	СПРАВА «ЄГОРОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF YEGOROV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 54337/19 та 2 інші)	Стислий виклад рішення від 08 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Yegorov_02_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «ЛИТВІНА ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF LITVINA AND OTHERS v. UKRAINE) (Заяви № 53227/19 та 7 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 22 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Lytvyna_02_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «КРУПКО ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KRUPKO AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 53152/16 та 8 інших)	Стислий виклад рішення від 22 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Krupko_02_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «ДУБОВИЧ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF DUBOVYCH v. UKRAINE) (заяви № 47821/10 та № 66460/12)	Стислий виклад рішення від 22 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Dubovych_02_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «ЛЕБЕДЕВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF LEBEDYEV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 33994/20 та 7 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 22 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Lebedev_02_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «ШОВКАЛЮК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SHOVKALYUK v. UKRAINE) (заява № 42237/15)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Shovkalyuk_%2018_08_2021.pdf

Продовження Додаток А

2021	СПРАВА «ТРОФИМЕНКО І МАХМУТОВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF TROFYMENKO AND MAKHMUTOV v. UKRAINE) (заяви № 23635/20 та № 45408/20)	Стислий виклад рішення від 08 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Trophymenko_%2002_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «ПАНЧУК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF PANCHUK v. UKRAINE) (Заява № 14607/16)	Стислий виклад рішення від 22 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Panchuk_02_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «ДУБІЛЬ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE DUBIL AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 22846/20 та 2 інші)	Стислий виклад рішення від 22 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Dubil_02_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «ОПАНАЩУК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OPANASHCHUK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 6426/19 та 2 інші)	Стислий виклад рішення від 22 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Opanaschuk_02_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «ПЛЕТЯК ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE PLETYAK AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 11601/19 та 2 інші)	Стислий виклад рішення від 22 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Pletyak_02_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «ТКАЧ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF TKACH AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 13372/20 та 5 інших заяв)	Стислий виклад рішення від 22 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Tkach_02_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «Іштван Степанович СТОЙКА проти України» (Ishtvan Stepanovych STOYKA against Ukraine) (Заява № 5372/20)	Стислий виклад рішення від 08 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ishtvan_02_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «МАРТИНЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MARTYNENKO v. UKRAINE) (Заяви № 4582/20 та № 19320/20)	Стислий виклад рішення від 22 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Martynenko_02_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «ЗВАРИЧ І МАРЧЕВСЬКА ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE ZVARYCH AND MARCHEVSKA v. UKRAINE) (Заяви № 3391/17 та № 32353/20)	Стислий виклад рішення від 22 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Zvarych_%2002_09_2021.pdf
2021	СПРАВА «Інеса Миколаївна САЛАГОР проти України» (Inesa Mykolayivna SALAGOR against Ukraine) (Заява № 63490/19)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Salogor_28_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «ТРЯПИШКО ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF TRYAPYSHKO v. UKRAINE) (Заява № 59577/12)	Стислий виклад рішення від 17 червня 2021 року	https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Trypys_hko_%2018_08_2021.pdf

Продовження Додаток А

2021	СПРАВА «ПОПОВИЧ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF POPOVYCH v. UKRAINE) (заява № 44704/11)	Стислий виклад рішення від 22 квітня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Popovych_19_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «БІДАШКО І САГАЙДАК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF BIDASHKO AND SAGAYDAK v. UKRAINE) (Заяви № 64973/19 та № 28230/20)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Bidashko_18_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «МЯСНИКОВ ТА УЛЬЯНОВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MYASNIKOV AND ULYANOV v. UKRAINE) (Заяви № 61919/19 та № 32809/20)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Myasnikov_18_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «БОЙКО ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF BOYKO AND OTHERS v. UKRAINE) (заява № 24753/13 та Зінші заяви)	Стислий виклад рішення від 17 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Boyko_%2018_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «МАНОЙЛОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MANOYLOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 21845/20 та 3 інші)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Manoylov_13_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «ВАНЧАК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE IVANCHAK v. UKRAINE) (Заява № 39794/20)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ivanchak_%2012_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «ARCELORMITTAL AMBALAJ CELIGI SANAYI VE TICARET ANONIM SIRKETI» ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF ARCELORMITTAL AMBALAJ CELIGI SANAYI VE TICARET ANONIM SIRKETI v. UKRAINE) (Заява № 23819/11)	Стислий виклад рішення від 15 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ARCELORMITTAL_AMBALAJ_CELIGI_SANAYI%20VE_TICARET_ANONIM_SIRKETI_%2012_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «КАРПЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KARPENKO v. UKRAINE) (заява № 23361/15)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Karpenko_12_08_2021.pdf

Продовження Додаток А

2021	СПРАВА «КУЗНЕЦОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KUZNETSOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 56123/19 та 2 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Kuznetsov_18_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «ГЕН ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF GEN AND OTHERS v. UKRAINE) (Заяви № 41596/19 та № 42767/19)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Gen_18_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «ПАНОВА ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF PANOVA AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 28519/10 та 3 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 08 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Panova_%2018_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «БОЙКО ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF BOYKO AND OTHERS v. UKRAINE) (заява № 24753/13 та 3 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 17 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Boyko_%2018_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «МАНОЙЛОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MANOYLOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 21845/20 та 3 інші)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Manoylov_13_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «ВАНЧАК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE IVANCHAK v. UKRAINE) (Заява № 39794/20)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ivanchak_%2018_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «ARCELORMITTAL AMBALAJ CELIGI SANAYI VE TICARET ANONIM SIRKETI» ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF ARCELORMITTAL AMBALAJ CELIGI SANAYI VE TICARET ANONIM SIRKETI v. UKRAINE) (Заява № 23819/11)	Стислий виклад рішення від 15 липня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ARCELORMITTAL_AMBALAJ_CELIGI_SANAYI%20VE_TICARET_ANONIM_SIRKETI_%2012_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «КАРПЕНКО ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF KARPENKO v. UKRAINE) (заява № 23361/15)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Karpenko_12_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «БЛИЗНЮК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE BLIZNYUK v. UKRAINE) (Заява № 20789/14)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Blyznyuk_%2012_08_2021.pdf

Продовження Додаток А

2021	СПРАВА «ТІМШИН ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF TIMSHYN AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 20776/20 та 3 інші заяви)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Timshyn_%2012_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «СОЛТИСЮК І ТОЛМАЧОВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF SOLTYSYUK AND TOLMACHEV v. UKRAINE) (заяви № 19421/20 та № 20160/20)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Soltycyuk_12_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «ДЕНІСЮК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE DENISYUK v. UKRAINE) (Заява № 18735/19)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Denisyuk_%2012_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «БЕЗРУЧЕНКОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE BEZRUCHENKOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 5068/20 та 2 інші)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Bezruchenkov_12_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «ХІМЧАК І БЛІИК ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF ХИМЧАК AND ВІЛҀК v. UKRAINE) (Заяви № 4565/14 та № 42209/15)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Himcak_12_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «БАЛО-БАЛИЦЬКИЙ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE BALO-BALYTSKYU AND OTHERS v. UKRAINE) (Заява № 2987/20 та 3 інші)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Balo_Balytskiy_%2012_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «АЛІЄВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF ALIYEV v. UKRAINE) (Заява № 78228/14)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Aliyev_11_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «ЧИСТЯКОВ ТА ІНШІ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF CHYSTYAKOV AND OTHERS v. UKRAINE) (Заяви № 46896/18 та 3 інші)	Стислий виклад рішення від 10 червня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Chystyakov_11_08_2021.pdf
2021	СПРАВА «ЄВДОКІМОВ ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF YEVDOKIMOV v. UKRAINE) (заява № 24635/14)	Стислий виклад рішення від 22 квітня 2021 року	https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Yevdokimiv.pdf